

เฉลิมพระเกียรติ
พระราชวงศ์ฝ่ายใน
เล่ม ๕

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๐

**เฉลิมพระเกียรติ
พระราชวงศ์ฝ่ายใน
เล่ม ๕**

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๐

เรื่อง เถลิงพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน เล่ม ๕
 คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
 ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
 สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
 สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
 จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๐ จำนวน ๖,๐๐๐ เล่ม

๙๒๔.๗๙๔๕๙๓ เลขานุการนายกรัฐมนตรี, สำนัก.คณะกรรมการ
 ล ๗๖๑ น เอกลักษณ์ของชาติ.
 เถลิงพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน.เล่ม ๕ กรุงเทพฯ
 ๒๕๔๐
 ๑๑๑ หน้า.
 ๑.จักรี--พระราชวงศ์. ๒.ชื่อเรื่อง
 ISBN 974-7779-07-2

บรรณาธิการ นางอุทัยศรี ณ นคร
ผู้ช่วยบรรณาธิการ นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง
ออกแบบปก นายประยุทธ ปัญญาศิริ

พิมพ์ที่ บริษัท อินเตอร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด
 ๗๑/๑๓ ถนนบรมราชชนนี แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย
 กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ โทร.๘๘๔๖๕๐๖-๘ แฟกซ์.๘๘๔๖๕๑๐

คำนำ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ มีวัตถุประสงค์แรงกล้าที่จะสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นป्राการที่มีคุณภาพ ตลอดจนมุ่งรักษาเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าดงามของชาติไว้ให้เป็นมรดกสมบัติของชาติสืบไป จึงได้มอบหมายให้คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ นำบทความเกี่ยวกับประวัติของสมเด็จพระบรมราชินี และพระราชวงศ์ฝ่ายใน รวมทั้งบุคคลสำคัญในยุคต่างๆ ซึ่งได้ประกอบพระราชกรณียกิจและกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ด้านต่างๆ แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน เผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เนื่องในวาระที่สำคัญของแต่ละองค์และแต่ละบุคคลเสมอมา

พระบรมราชินีและพระราชวงศ์ฝ่ายในตลอดจนบุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่ นั้น ล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญๆ ในสาขาต่างๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่างๆ ในทางศิลปะและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศชาติและประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจ ดังเช่นที่เห็นทุกวันนี้นี้ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียรด้วยอัจฉริยภาพ และความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติสร้างสรรค์ เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งอนุชนไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เห็นว่าพระราชประวัติพระบรมราชินีและพระราชวงศ์ ที่ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นสมควรรวบรวมบทความทั้งหมดจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน” เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำประโยชน์แก่ชาติควรภาคภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี

**คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ**

สารบัญ

	หน้า
๑. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	๑๑
๒. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับกิจการลูกเสือชาวบ้าน นางสายไหม จบกกลศึก	๓๔
๓. พระบารมีแห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา	๓๗
๔. พระราชจริยาวัตรในทางพระศาสนาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	๔๑
๕. บรมราชินีนาถราชสดุดี ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยู่ธยา	๔๔
๖. รวมใจรวมจิตพร้อม สดุดี สมเด็จพระบรมราชินี นางเจ้า นางมาลินี ผโลประการ	๔๕
๗. ราชสดุดีแด่สมเด็จพระแม่เจ้าของชาวไทย ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยู่ธยา	๔๙
๘. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	๕๑
๙. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยู่ธยา	๕๕
๑๐. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ นางสายไหม จบกกลศึก	๕๘
๑๑. พระมหาเทวีจิระประภา นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๖๓
๑๒. เจ้าแม่วัดดุสิต นางสายไหม จบกกลศึก	๖๗
๑๓. เจ้าฟ้ากฤษดาภราชิภา และเจ้าฟ้ามิ่งมยุรี นายประพัฒน์ ตริณรงค์	๗๑
๑๔. สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี นางสายไหม จบกกลศึก	๗๗

๑๕. โรงเลี้ยงเด็กของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ๘๐
นางสายไหม จบกมลศึก
๑๖. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ๘๘
นางสายไหม จบกมลศึก
๑๗. เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ๙๗
นายประพัฒน์ ตรีนรงค์
๑๘. พระนางเธอลักษมีลาวัณ ๑๐๓
นางสายไหม จบกมลศึก

คำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ที่ ๗/๒๕๕๐

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญของชาติ

เพื่อเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน อาศัยอำนาจตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๒๕๐/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ดังนี้

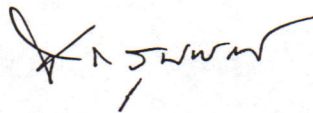
๑. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	เป็นประธานคณะกรรมการ
๒. นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	เป็นอนุกรรมการ
๓. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	เป็นอนุกรรมการ
๔. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	เป็นอนุกรรมการ
๕. นายนิรันดร์ นวมารค	เป็นอนุกรรมการ
๖. นางอุทัยศรี ณ นคร	เป็นอนุกรรมการ
๗. นายปัญญา นิตยสุวรรณ	เป็นอนุกรรมการ
๘. นางสาวนิดา สถิตานนท์	เป็นอนุกรรมการ
๙. ผู้อำนวยการสถานวิทยุแห่งประเทศไทย
หรือผู้แทน	เป็นอนุกรรมการ
(นางสิริพร ทองคำวงศ์ แทน)	
๑๐. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน
(นางจารุดี พลไธการ แทน)	เป็นอนุกรรมการ
๑๑. นางสิริพร ทองคำวงศ์	เป็นอนุกรรมการ
๑๒. นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง	เป็นอนุกรรมการ
๑๓. นางอรสา สนธิไทย	เป็นอนุกรรมการ
๑๔. นางเฉลิมศรี หุนเจริญ	เป็นอนุกรรมการ
๑๕. นางสาวไหม จบกมลศึก	เป็นอนุกรรมการ
๑๖. นางสาวลี เกตุแก้ว	เป็นอนุกรรมการ
	และเลขานุการ
๑๗. นางวารุณี จันทรักษ์	เป็นอนุกรรมการ
	และผู้ช่วยเลขานุการ

และให้มีหน้าที่

๑. พิจารณาจัดทำเอกสารภาษาไทยเกี่ยวกับเรื่องดังต่อไปนี้
 - ๑.๑ สดุดีบุคคลสำคัญที่ได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาตบ้านเมืองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นการเสริมสร้างความกตัญญูรู้คุณแก่นุชนรุ่นหลัง
 - ๑.๒ วันสำคัญต่างๆ ของชาติ
 - ๑.๓ เรื่องเล่าเกี่ยวกับผลงานเขียนจากหนังสือเก่าๆ ที่บุคคลสำคัญของชาติเป็นต้นว่า พระมหากษัตริย์ เจ้านาย บุคคลระดับผู้บริหารประเทศ นักปราชญ์ และกวีในอดีต เขียนไว้เกี่ยวกับวิชาการที่เป็นประโยชน์หรือหลักวิชาสำคัญต่างๆ เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ซึ่งเยาวชนไม่ค่อยได้มีโอกาสอ่าน จะได้มีโอกาสอ่าน และรู้จักบ้านเมืองในอดีตมากขึ้น
๒. กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเผยแพร่
๓. ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(นายสมักร สุนทรเวช)

รองนายกรัฐมนตรี

ประธานคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

**เฉลิมพระเกียรติ
พระราชวงศ์ฝ่ายใน
เล่ม๕**

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย เรียบเรียง

ขอพระราชทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทราบฝ่าพระบาท
ขอพระราชทานพระราชนุญาตบรรยายพิเศษ
เรื่อง “สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”

ท่านผู้มีเกียรติ

ตามที่ท่านคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เชิญมากล่าวถวายสดุดีพระเกียรติคุณสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ใน
พระราชกรณียกิจด้านสังคมสงเคราะห์ และสวัสดิการสังคม เพื่อท่านผู้มีเกียรติจะได้
พัฒนาแนวคิดและแนวทางปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท ตลอดจนดำเนินงานด้าน
สังคมสงเคราะห์ และสวัสดิการสังคมให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนชาวไทยทั่วไป

เนื่องในโอกาสวันสังคมสงเคราะห์แห่งชาติปีนี้ ตรงกับวันพระราชสมภพของ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่รัฐบาลได้กำหนดให้เป็นวันสังคมสงเคราะห์แห่ง
ชาติเป็นประจำทุกปี จึงทำให้ผู้บรรยายรู้สึกว่าได้รับเกียรติจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อย่างยิ่ง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นขัตติยนารี ผู้ทรงถึงพร้อมด้วย
พระอัจฉริยภาพในศาสตร์และศิลป์หลายด้านหลายประการ โดยเฉพาะด้านปรัชญาและ
พระพุทธศาสนา ทรงรอบรู้ธรรมะลึกซึ้งทั้งปริยัติและปฏิบัติธรรมในพระศาสนา
ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษในด้านปฏิบัติทางฆราวาสธรรม ซึ่งช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วม
กันด้วยความรักสามัคคี มีเมตตาต่อกัน ต่อผู้น้อยและผู้ขาดแคลน จงรักภักดีต่อผู้มี
พระคุณและต่อแผ่นดินเกิด จึงทรงเป็นที่รักเทิดทูนเหนือเศียรเกล้าของประชาชนชาวไทย
ทั้งชาติ ทรงเป็น “สมเด็จพระย่า” ของคนไทยทั้งภายในและภายนอก

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระราชภารกิจมากหลายประการ เพราะ
ทรงดำเนินรอยตามพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมราชชนก ทรงมีพระราชธิดาหนึ่ง
พระองค์คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์และพระราชโอรสสองพระองค์ผู้ทรงดำรงอยู่ในหัวใจของประชาชนเป็นนิรันดร์

ซึ่งในกาลต่อมาพระราชโอรสทั้งสองได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์
 สุดประเสริฐของคนไทย สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระราชภาระหนักยิ่ง
 เป็นเวลานานปี คือ การที่ทรงอบรมเลี้ยงดูพระราชโอรส ธิดา ให้ทุกพระองค์ทรงมี
 พระวิญญูญาณแห่งประชาธิปไตย ทรงเลือกประทับในประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตย
 มากที่สุดเพราะเหมาะแก่การศึกษาของพระราชโอรสธิดา พระองค์เองทรงประพฤติ
 ปฏิบัติเป็นแบบอย่างอันดีงาม ทรงศึกษาทั้งในมหาวิทยาลัยไลซานน์ในเรื่องวิชาการต่างๆ
 ในเรื่องธรรมะ และปรัชญาด้วยพระองค์เอง และเมื่อพระราชโอรสหรือพระราชธิดา
 ทรงถามปัญหาใดขึ้น ถ้าทรงทราบคำตอบดีก็จะทรงอธิบายด้วยพระองค์เอง ถ้าปัญหาใด
 ที่ยังไม่ทรงทราบก็จะทรงค้นหาคำตอบจากตำรับตำรา หรือทรงไต่ถามผู้รู้โดย
 มิทรงถือพระองค์ว่าทรงรอบรู้ไปเสียทุกอย่าง พระราชจริยาวัตรนี้จึงตกทอดมาถึง
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระเจ้าหลานเธอทุกพระองค์จะทรงสะสมความรู้
 ค้นคว้าจากตำรับตำรา หรือผู้ที่รู้ ปัจจุบันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงจัด
 พจนานุกรมภาษาไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส บาลีและสันสกฤตไปพร้อมกับพระองค์เสมอ ไม่
 ว่าจะเสด็จ ประทับแรม หรือเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎร เพื่อทรงติดตาม
 ผลงานโครงการพระราชดำริ ไม่ว่าในจังหวัดใดๆ

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงศึกษา และทรงปฏิบัติธรรม ทรงพิจารณาใคร่ครวญ
 ข้อธรรมที่ทรงศึกษาอย่างละเอียดลุ่มลึก ประกอบการปฏิบัติอยู่เสมอ ทรงอาราธนา
 สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชมหาสังฆปริณายกแห่งวัด
 บวรนิเวศวิหาร ตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงสมณศักดิ์เป็นพระสาสนโสภณ ให้ทรงเรียบเรียง
 หนังสือธรรมอย่างง่าย ๆ โดยพระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับหัวข้อธรรมว่า ธรรม
 ข้อใดบ้างที่ประชาชนควรรู้ และเมื่อรู้แล้วก็สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงเป็นประโยชน์ใน
 การดำเนินชีวิตอย่างชาวโลกที่ดีด้วย เมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงเรียบเรียงขึ้นแล้ว
 สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงตรวจพิจารณาเนื้อหาและแนวความอย่างถี่ถ้วนหลายครั้ง
 เมื่อต้องตามพระราชประสงค์แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดให้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่แก่
 ประชาชนทั่วไป ที่เรียกว่า “ทรงตรวจพิจารณา” นั้น มิได้หมายความว่าทรงตรวจความ
 ผิดความถูกของเนื้อหาธรรมะที่เรียบเรียงถวาย แต่หมายถึงทรงพิจารณากระบวนความ
 และถ้อยคำ สำนวนภาษา ว่าจะยากง่ายเพียงใด เพื่อเหมาะแก่ผู้อ่านที่มีใช้ผู้รอบรู้ทาง
 พระพุทธศาสนา โดยทรงเอาพระองค์เองเป็นเครื่องวัดความยากง่ายของเรื่อง หาก
 พระองค์ทรงสามารถเข้าใจพระทัยได้อย่างแจ่มชัด คนทั่วไปก็น่าจะสามารถเข้าใจและ
 เข้าถึงธรรมะนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้เพราะทรงตระหนักว่าพระองค์มิใช่ทรงรอบรู้เชี่ยวชาญในเรื่อง
 พระพุทธศาสนา แต่ทรงอยู่ในฐานะของผู้กำลังพยายามเรียนรู้ และคนทั่วไปก็ควรเรียนรู้
 ไว้ปฏิบัติได้ด้วย เพราะฉะนั้นธรรมะที่ทรงพระกรุณาโปรดให้เรียบเรียงขึ้นเผยแพร่แก่
 ประชาชนทั่วไป จึงทรงเลือกหลักธรรมที่จะปฏิบัติขั้นพื้นฐาน ก่อน แล้วค่อยเลื่อนขั้นไปสู่

หลักธรรมและหลักปฏิบัติที่สูง ๆ ขึ้นตามลำดับ เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงตรวจและทรงพินิจข้อธรรมของพระพุทธศาสนา อย่างถี่ถ้วน ทรงศึกษาอย่างลึกซึ้งมามาก จึงทรงทราบว่าตรงไหนที่เป็นประเด็นสำคัญ หรือว่าเป็นข้อความที่ยังไม่ทรงแน่พระราชหฤทัย ก็ทรงทำเครื่องหมายสัญลักษณ์ประกาศไว้ ด้วยหมึกสีแดงบ้าง ทรงบันทึกข้อพระราชดำริไว้บ้าง พระราชอัธยาศัยเช่นนี้ในทางธรรม เรียกว่า ทรงมีธรรมวิจยะ หรือธรรมวิจย หมายความว่า ในการทรงศึกษาธรรมนั้น มิเพียงแต่ทรงสดับ ทรงจำ ตามที่ทรงประสบพบผ่านมาเท่านั้น แต่ได้ทรงวิจยหรือ ทรงพินิจพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนข้อธรรมะนั้น ๆ ด้วยพระปรีชาสามารถ ทั้งในเชิงอรรถและพยัญชนะ เพื่อความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องในธรรม เป็นเหตุให้ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงสามารถวินิจฉัยสารัตถะแห่งธรรมทรงศึกษาได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนใช้เป็นแนวปฏิบัติอันเหมาะสมสมควร ดังจะเห็นได้จากแนวพระราชดำริใช้สำหรับ เรียบเรียงหนังสือทรงพระพุทธศาสนาเรื่องต่าง ๆ คือ

หนังสือธรรมะ

ทรงอาราธนา สมเด็จพระญาณสังวร มหาสังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ยังทรงดำรงตำแหน่งที่ พระมหาธรรมวราภรณ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี ขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ ราชการแทนพระองค์ มีพระราชประสงค์ ที่จะให้ข้าราชการใน พระราชสำนักได้สดับพระธรรมเทศนาเป็นครั้งคราว จึงทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯอาราธนา

- พระธรรมวราภรณ์ (สุวฑฒโน) วัดบวรนิเวศฯ แสดงเรื่อง “หน้าที่”
- พระปัญญานันทมุนี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ แสดงเรื่อง “ชีวิตกับธรรม”
- พระธรรมปาโมกข์ (ธมฺมสาโร) วัดราชผาติการาม แสดงเรื่อง “พื้นฐานการกระทำดีและทำชั่ว”
- พระอุดมวิชาญาณเถร (ญาณสิทธิ) วัดมหาธาตุ แสดงเรื่อง “ปริยัติและปฏิบัติ”
- สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม แสดงเรื่อง “ธรรมจริยา”

พ.ศ. ๒๕๐๔ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ ระหว่างทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จ ราชการแทนพระองค์อีกครั้งหนึ่ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) วัด มกุฏกษัตริยารามมาแสดงธรรมปาฐกถาในหลักวาสนธรรม เรื่อง ธรรม อันเป็นเหตุแห่งความเจริญยศ

- พระปัญญาอันหมณี วัดชลประทานรังสฤษดิ์
แสดงเรื่อง “ชีวิตกับธรรม”
- พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศวิหาร
แสดงเรื่อง “ความอยากและความริษยา”
- พระกิตติคุณโท วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์
แสดงเรื่อง “ดวงประทีปแห่งชีวิต”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม พระราชทานในงานพระราชพิธีฉลองพระชนมายุสมเด็จพระบรมราชชนนีครบ ๕ รอบเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓ อีกเล่มหนึ่งสมเด็จพระบรมราชชนนีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชทานในวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๐ พระราชทานชื่อหนังสือว่า “ธรรมปาฐกถา”

พ.ศ. ๒๕๑๐

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ นี้เอง ทรงมีพระราชปรารภว่านักเรียนนักศึกษาตลอดถึงข้าราชการผู้ที่ไปศึกษาต่อหรือไปรับราชการ ณ ต่างประเทศควรมีหนังสือแนะนำคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคู่มือสำหรับอ่านเพื่อให้เกิดความรู้ เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติตนเอง และเพื่ออธิบายให้บรรดามิตรชาวต่างประเทศผู้ต้องการจะทราบเข้าใจได้ถึงหลักธรรมบางประการในพระพุทธศาสนา จึงทรงอาราธนาพระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ให้เรียบเรียงเรื่อง “พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร” ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พระราชทานในวันพระราชสมภพ มีเนื้อหาข้อสรุปเรื่องอริยสัจ ๔ แปลว่า “สัจจะที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐ” คือ

- (๑) ทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย ความพลัดพราก ความปรารถนา ความไม่สมหวังฯ
- (๒) สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิด ทุกข์ ดันหา ดันรนทะยานอยากของจิตใจ
- (๓) นิโรธ ความดับทุกข์ ดับค้นหา ดับความดันรน ทะยาน
- (๔) มรรค หนทางปฏิบัติให้ความดับทุกข์ ทางมีองค์ ๘ คือ เห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรพยายามชอบ สติชอบ ตั้งใจชอบ (เลี้ยงชีวิตชอบ)

ไตรลักษณ์ อนิจจา ทุกข์ อนัตตา

พรหมวิหาร ๔ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

นิพพาน คือ ความละตัณหาในทางโลกและทางธรรมทั้งหมด ปฏิบัติโดยไม่มีตัณหาทั้งหมด คือการปฏิบัติถึงนิพพาน

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ก็ได้ทรงมีพระราชปรารภถึงปัญหาเรื่องวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางธรรมะ โดยลดความโลภ ความโกรธ ความหลงว่า จะพึงปฏิบัติได้อย่างไรสืบเนื่องไปถึงเรื่องกิเลสตัณหา พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวข้องกับเรื่อง โลภ สัจจะ สมมุติสัจจะและปรมัตตสัจจะ เพื่อเรียบเรียงรวมเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน

ทรงเน้นเรื่องศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีอยู่ เป็นเครื่องบำรุงรักษาโลกให้ดำรงอยู่ได้

การหัดใช้ความคิดตามเหตุผลที่ไม่ขึ้นอยู่ในอำนาจของโลก โกรธ หลง เป็นทางเพิ่มพูนความรู้ในสัจจะ และเมื่อหัดคิดไปจนถึงปรมัตตสัจจะ เพียงถึงแก่ตายที่ต่างๆ คนต้องประสบ ก็เป็นวิไลลดความโลภ โกรธ หลง ได้มาก ยิ่งได้คิดให้รู้ซึ่งถึงความดี ความชั่ว ถึงประโยชน์แก่ตนเอง แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

พ.ศ.๒๕๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส.พระราชวังดุสิต จัดรายการบริหารทางจิตเป็นประจำทุกเช้าทุกวันอาทิตย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ จัดดำเนินรายการทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ต้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๑๑ พระราชทานพระราชปรารภว่า จิตใจมีความสำคัญเพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทางและความเจริญ ความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่างๆ พระพุทธศาสนา ได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ หากได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจจนถึงการปลูกฝังเป็นนิสัยในทางที่ถูกเพื่อประพฤติดนให้เหมาะสม ให้มีความเจริญในด้านการเรียน การทำงาน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่างๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร

ประโยชน์สำหรับเด็ก

- ฝึกหัดให้เด็กมีความตั้งใจเพิ่มขึ้น (เสริมสร้างพลังทางใจ)
- ให้อุจจกใช้ความคิด (เสริมสร้างพลังปัญญา)
- ให้อุจจกสวดมนต์ไหว้พระ ระลึกถึงคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ให้เป็นสรณะที่พึ่ง
- ให้อุจจกเมตตา รู้จักขอพรพระให้เป็นเด็กดี คนดี ประพฤติดี

สำหรับผู้ใหญ่

- ฝึกหัดและเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็ง ปฏิบัติงานดีขึ้น
- เมื่อพบอุปสรรคก็ไม่ใช่ผู้พ่ายแพ้แก่ชีวิตหรือเมื่อจิตใจก็ไม่ถึงกับสิ้นใจ
- สำหรับผู้ที่มีจิตใจไม่ปกติอยู่กับที่ ก็จะสามารถระงับความฟุ้งซ่านนั้นได้
- ทำให้เกิดความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

กิจการต่างๆ ภายนอก คนที่มีหน้าที่เท่านั้นย่อมทำการบริหาร และบริหาร เฉพาะส่วนที่เป็นหน้าที่ของตน เฉพาะในขณะที่ยังดำรงหน้าที่อยู่ ส่วนจิตใจเป็นหน้าที่ของ คนทุกคนจะต้องบริหารอยู่ตลอดไป เมื่อบริหารจิตใจของตนให้ดีได้ก่อนแล้ว ก็อาจ บริหารคนอื่นหรือกิจการทั้งปวงให้ได้ดีด้วย

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ เรื่อง ศิลปขึ้นเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พระราชทานในวันพระราชสมภพ มีเนื้อหาข้อสรุปดังนี้ “ศิลปมีหรือไม่ในคนแต่ละคน ตลอดถึงในหมู่คน ย่อมเกี่ยวแก่ว่าศิลปเป็นข้อบัญญัติที่อำนาจให้เกิดความปกติสุขตาม ภูมิชั้นของตนพอจะรับปฏิบัติได้หรือไม่”

บางคนแสดงความคิดเห็นว่า ศิลป นั้นเป็นแม่บทใหญ่แต่ละบุคคลจะต้องนำ แม่บทนี้มากำหนดให้เหมาะกับภาวะของคน แต่การกำหนดนี้จะถูกต้องกับวัตถุประสงค์ ของศิลป ต่อเมื่อกระทำโดยปราศจากอคติ หรือความลำเอียงเข้ากับตัวเอง เพราะ วัตถุประสงค์ของศิลป คือไม่เบียดเบียนกัน และเป็นบันไดขั้นแรกของสมาธิ และปัญญา ศิลป ๕ ไม่ได้เป็นข้อขัดขวางความเจริญของบุคคลหรือบ้านเมือง

- พ.ศ.๒๕๑๒ “อภิสเสนธรรม” ธรรมเหมือนพนักอิง ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ญาณวรเถระ) วัดเทพศิรินทราวาส
- พ.ศ.๒๕๑๓ ทรงอาราธนาพระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร แสดงเรื่อง “อวิชชา” “สันโดษ”
- พ.ศ.๒๕๑๔ “ศาสนาอิสลามสอนอะไร” พิมพ์สำหรับพระราชทานประชาชนใน จังหวัดภาคใต้ผู้นับถือศาสนาอิสลาม และผู้ที่ประสงค์จะทราบทั่วไป โปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงสมร ภูมิณรงค์ เลขาธิการจุฬาราชมนตรีเรียบเรียง
- พ.ศ.๒๕๑๘ กรรม อักโกสกสูตร ขันติ แสดงให้เห็นหลักธรรมและหลักปฏิบัติว่ามุ่ง สอนให้ละกรรมชั่ว ทำกรรมดี ในปัจจุบันคนที่ทำกรรมดีก็อาจมีอุปสรรค เช่น ถูกนิทนาว่าร้าย จึงจำเป็นต้องมีวิธีทำใจเมื่อถูกนิทนาว่าร้าย และ จำต้องมีขันติ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์
- พ.ศ.๒๕๑๙ พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขสงบแก่โลก โดยเฉพาะเมตตาเป็นเครื่องค้าจุนโลก สามารถฝึกหัดและปฏิบัติได้โดยไม่มี ขอบเขตและสิ้นสุด ส่วนกรุณาเป็นเครื่องประกอบตามกำลังความสามารถของแต่ละบุคคล
- พ.ศ.๒๕๒๒ “หลักการทำสมาธิเบื้องต้น” ของสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) วัด บวรนิเวศวิหาร เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างง่าย ๆ สำหรับผู้ที่สนใจทั่วไป

“ปัญญา” “นิเวศน์และกัมมฐานสำหรับแก้” เป็นแนวทางปฏิบัติทางจิตใจโดยใช้ปัญญาสำหรับการป้องกันแก้ “การหลงตัวลืมตัว” ซึ่งจะเป็นไปเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข และประสบผลสำเร็จด้วยดี

“ศาสนา” และ “ทศพิธราชธรรม” อันหมายถึงธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง ได้อย่างควรที่ข้าราชการและผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญา และสิริมงคลแห่งตน

๑. ทาน
๒. ศีล
๓. การสละ
๔. ความตรง
๕. ความอ่อนโยน
๖. ความเพียร
๗. ความไม่โกรธ
๘. ความไม่เบียดเบียน
๙. ความอดทน
๑๐. ความไม่ผิด

มุ่งเน้นเรื่อง สมาธิ ทำให้ปัญญาเจริญงอกงาม เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้นๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาดังนี้จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทางทั้งจะไม่หลงตัว ลืมตัว การใช้ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นจากหลงถือเอาผิดดังกล่าว ความหลงที่เป็นนิเวศน์ของจิตที่พึงระงับได้ด้วยสมาธิ ยังมีความหลงที่สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่าอีกคือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาทไม่ใช้ปัญญา จะเป็นผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรใช้ปัญญากับสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดีเป็นนิตย์ มิให้หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จะใช้ลาภยศในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียใจก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดีและจิตใจให้มีความสงบ มีสุขได้อย่างสม่ำเสมอ

คนกับดอกไม้

ต้นไม้มีมันก็คล้ายๆ คน ต้นบานขึ้นนี้ฉันไม่ได้ปลูกด้วยเมล็ด แต่ไปซื้อต้นเล็กที่เขาเพาะแล้วมาปลูก แต่มันก็งามและแข็งแรงดี เพราะอะไรหรือ เพราะคนที่เขาขายนั้นเขารู้จักเลือกเมล็ดที่ดีและดินที่เขาใช้เพาะก็ดีด้วยนอกจากนั้นเขายังรู้ว่าเขาจะเพาะอย่างไร ซึ่งฉันไม่สามารถทำเช่นเขา เมื่อฉันเอามาปลูก ฉันก็ต้องดูแลและใส่ปุ๋ยเสมอ เพราะดินที่นี่ไม่ดีต้องคอยรดน้ำพรุนดินบ่อยๆ ต้องเอาหญ้าและต้นไม้ที่ไม่ดีออก เติบโตดอกใบที่

เสียทั้ง คนเราก็ก็นั่นกันถ้ามีพันธุ์ดีเมื่อเป็นเด็กก็แข็งแรงฉลาด เมื่อพ่อแม่คอยสั่งสอน เด็กเอาของที่เสียออกและหาปุ๋ยที่ดีใส่อยู่เสมอ เด็กคนนั้นก็จะเป็นคนที่เจริญและดี เหมือนกับต้นและดอกบานชื่นเหล่านี้

“คนดีของฉันทันทีจะต้องเป็นคนไม่พูดปด ไม่สอพลอ ไม่อิจฉาริชยา ไม่คดโกง และไม่มี ความทะเยอทะยานอย่างบ้า ๆ แต่พยายามทำหน้าที่ของตนให้ดีในขอบเขตของศีลธรรม”

จากหนังสือวรรณคดี ตุลาคม ๒๕๔๐

ศาสนาอิสลาม

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระราชปรารภว่า ควรจะมีหนังสือแนะแนวคำสั่งสอนในศาสนาอิสลามสำหรับพระราชทานแก่ประชาชนในจังหวัดภาคใต้ผู้นับถือศาสนาอิสลาม และผู้ประสงค์จะทราบทั่วไป จึงพระราชทานพระราชดำริและโปรดเกล้าฯ ให้คุณหญิงสมร ภูมิณรงค์ เลขาธิการจุฬาราชมนตรีเรียบเรียงเรื่อง “ศาสนาอิสลามสอนอะไร” ตรวจทานโดยนายด่วน สุวรรณศาสตร์ จุฬาราชมนตรีขณะนั้น แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ขึ้น

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงเขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร” ว่า “พุทธศาสนิกชนย่อมสังคัมกับผู้นับถือศาสนาอื่นได้ตามมารยาทที่เหมาะสม เช่นเดียวกับแสดงความเคารพบิดา หรือ มารดาหรือผู้ใหญ่ของคนอื่นได้ เหมือนกับเคารพบิดาของตนเอง” “ผู้นับถือย่อมสังคัมกับชาวโลกต่างชาติต่างศาสนาได้สะดวก ทั้งไม่สอนให้ลบหลู่ใคร ตรงข้ามกลับให้เคารพต่อผู้ควรเคารพทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระองค์โดยสมควรและเหมาะสมปราศจากกิเลสตัณหา คือ โลภ โกรธ หลง ตลอดเวลาเป็นปกติวิสัยประจำอยู่ในพระราชหฤทัยของพระองค์ท่าน หรือจะเรียกว่าเป็นไปตามธรรมชาติก็ได้ แต่ก็มีใช้จะทรงวางเฉยเป็นอุเบกขาไปเสียทุกอย่าง เห็นได้จากทรงอบรมสั่งสอนทุกคนที่เป็นนักบริหาร นักปกครองว่า ผู้ใดกระทำความผิดก็ควรลงโทษ ผู้ทำดีก็ควรยกย่องสรรเสริญ การที่ทรงปฏิบัติธรรมมิใช่เพื่่อมุ่งสู่พระนิพพานเท่านั้น เพราะทรงถือว่ามนุษย์โลกผู้ทรงเจริญธรรมยังมีภาระหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อบรรดาชีวิตในการครองชีพ และมีหน้าที่การงาน ที่ต้องหาเลี้ยงชีพ เป็นต้น จึงต้องทำหน้าที่ของตนตามสมควรและกำหนดปฏิบัติให้มีความเหมาะสมในทางโลกสัจจะด้วย (ซึ่งหมายความว่าถึงความเป็นจริงของโลก) คือ มนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อชีวิตเพื่อนมนุษย์ เพื่อยู่ร่วมกันในโลกนี้ด้วยสันติสุข)

สมเด็จพระ ยทรงยกตัวอย่างจากพระประสบการณ์ของพระองค์ท่านว่า เมื่อทรงปฏิบัติภารกิจแล้วก็ทรงเหน็ดเหนื่อย เนื่องด้วยทรงเจริญพระชนมายุมากแล้ว จึงต้องทรง

พักผ่อนในห้องที่สามารถปรับอุณหภูมิได้ มีที่บรรทมให้สะดวกสบายพอสมควร เพราะยังไม่ทรงสามารถปฏิบัติการกินอยู่หลับนอนเหมือนกับพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต้องปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดได้ ในเรื่องพระกระยาหารก็เสวยให้เพียงพอกับความต้องการของพระวรกายเท่านั้นแต่ที่สำคัญยิ่งนั้นก็คือทรงสามารถปฏิบัติพระองค์ได้โดยปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ตลอดมา

เมื่อปี ๒๕๐๗ กระทรวงศึกษาธิการยังขยายเขตการศึกษาไปไม่ถึงเขตชายแดนไกล ๆ จึงทรงเป็นห่วงว่าประชาชนที่อยู่ชายแดน ซึ่งบางแห่งพูดคนละภาษากับชนไทยเรา ทำให้ชายแดนเหล่านั้นคิดว่าเขาเป็นชนของชาติอื่น ดังนั้น เพื่อเด็กชายแดนได้รู้ว่าตนนั้นเป็นคนไทย อยู่ในส่วนหนึ่งของประเทศไทย จึงพระราชทานแผนที่ ซึ่งเป็นอุปกรณ์การศึกษาเพื่อครูผู้สอนจะแสดงให้เห็นว่า ดินแดนที่คนเหล่านั้นอยู่เป็นของประเทศไทย เขาเป็นราษฎรไทย ได้ทรงเชิญชวนข้าราชการที่มีฐานะดีทางการเงิน ให้ช่วยกันสร้างโรงเรียนและบ้านพักครูขึ้น เพื่อให้การศึกษาแก่เด็กที่มีภูมิลำเนาอยู่ตามชายแดน ทรงมุ่งที่จะยกฐานะของเยาวชนชายแดนให้รู้ว่าเป็นคนไทย รู้หนังสือไทย พระราชทานสัญลักษณ์แห่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ คือ ธงชาติไทย พระพุทธรูป พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเครื่องวิทยุเพื่อชนเหล่านั้นจะได้รับทราบข่าวสาร เหตุการณ์ปัจจุบันของชาติบ้านเมือง เมื่อโปรดฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนแล้วก็ต้องมีถึงน้ำฝน มีบ้านพักครู เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปตรวจตราบ้านพักครู ทรงเห็นพื้นกระดานแยกเป็นร่องห่างจากกัน เมื่อไม้พื้นแห้งทรงเกรงว่ายุ้งจะล่อดร่องไม้ไปกัดคนบนเรือน จึงโปรดฯ ให้ตำรวจชายแดนไปซื้อเหลือน้ำมันมาปูพระราชทานแก่ครูชายแดน

เมื่อเสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมประชาชนชายแดน และชนในถิ่นทุรกันดาร ตำรวจชายแดนซึ่งตามเสด็จจะได้รับพระราชทานข้าวห่อเป็นเนืองนิจ และทรงแนะนำเขาว่าให้พิจารณาดูก่อนว่าจะรับประทานข้าวห่อห่อหรือไม่ ถ้ามากเกินไปก็ให้แบ่งออกไว้ให้ผู้อื่นที่ยังมิได้รับประทาน และเมื่อรับประทานหมดห่อแล้วต้องชุดหลุมฝังสิ่งที่ทิ้งเหล่านั้น ไม่โปรดให้โยนไว้เลอะเทอะ แม้พระองค์เองก็ทรงปฏิบัติเช่นกัน การที่ทรงแนะนำอย่างนี้เป็นเรื่องมิให้มันเสียมันง่าย ทั้งยังทรงเป็นการทรงสอนมิให้ทำลายสิ่งแวดล้อมไปในเวลาเดียวกัน

เรื่องประชาธิปไตย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงแนะวิธีสอนโดยทรงยกตัวอย่างว่าถ้าเราจะนำคนมาจากชายแดนหรือจากเกาะแก่งห่างไกล มานั่งกับเราแล้วบอกว่า “เราทุกคนเท่ากันนะ” โดยที่เรายังไม่ได้ให้การอบรมศึกษาแก่เขา เขาเหล่านั้นก็คงอึดอัดปฏิบัติตัวไม่ถูกต้อง บางคราวก็ทรงยกตัวอย่างว่า เรายกมือขึ้นดูก็จะเห็นว่านิ้วแต่ละนิ้ว ย่อมมีหน้าที่ไม่เหมือนกัน และเราก็ไม่สามารถทำให้นิ้วเท่ากันและทำหน้าที่เท่ากันได้ หรือ

คนเราถ้าเราอยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป คนหนึ่งมักร้อน คนหนึ่งมักหนาว คนร้อนจะเปิดพัดลม ก็จะต้องมีความเกรงใจคนที่เขาหนาว พวกเราบางคนที่มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศ ยังไม่มีผู้แนะนำในเรื่องการกิน การอยู่ ว่าเขาทำกันอย่างไร เช่น ไข่น้ำล้างอ่างแล้วใช้ถ้วยแก้วตักน้ำอาบนอกอ่าง หยิบขนมปังทางขวามือ เพราะความถนัดใช้ช้อนส้อม มีด ชีท่างโน้นทางนี้ ออกท่าทาง ขณะรับประทานอาหาร เป็นต้น แม้แต่การใช้กระดาษม้วน และกระดาษทิชชู ต้องใช้ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

สมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงสนับสนุนส่งเสริมกิจการของลูกเสือ และของลูกเสือชาวบ้าน เพราะการฝึกอบรม และการชุมนุมลูกเสือแต่ละครั้ง เป็นการฝึกให้มีความสามัคคีปรองดองต่อกัน รู้จักการอยู่ร่วมกัน ทำให้คนในชาติเป็นพลเมืองดี รู้จักเห็นอกเห็นใจกันและกัน

ตัวอย่างเหล่านี้คือ การสอนให้มีพื้นฐานของประชาธิปไตย ทรงใช้วิธีอบรมสั่งสอนแบบนี้มาตลอด ทรงเชิญชนบุคคคลผู้ที่มีฐานะการเงินดี หรือมีอำนาจวาสนาให้เมตตาต่อผู้ซึ่งมีฐานะต่ำกว่าและขาดแคลน และทรงอบรมผู้ที่มีฐานะต่ำกว่าและขาดแคลนทรัพย์สิน ให้ได้รับการศึกษาและการสาธารณสุขเพื่อยกระดับให้สูงขึ้น ทั้งรู้สิทธิและหน้าที่ของตนต่อเพื่อนร่วมชาติและต่อบ้านเมือง นี่คือนิเวศน์ทรงปูพื้นฐานของประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระราชกิจและพระราชภารกิจน้อยใหญ่ด้วยน้ำพระราชหฤทัยมั่นคง ใส่สะอาด โดยมีได้ทรงอวดอ้างผู้ใดเลย ว่าพระองค์ทรงช่วยชาติบ้านเมืองเผยแพร่ประชาธิปไตย ทรงปฏิบัติโดยอาศัยข้อธรรมต่าง ๆ ด้วยพระราชจริยะอุตสาหะ พระขันติ พระเมตตากรุณา พระสติปัญญา เพื่อให้พระราชเจตนานั้น ๆ ดำเนินลุล่วงไปด้วยดี ยิ่งทรงปฏิบัติมากขึ้นเท่าใด พระคุณธรรมต่าง ๆ ยิ่งเพิ่มทวีขึ้นในพระราชหฤทัยของพระองค์มากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นพระราชอุปนิสัยงดงาม พอพระราชหฤทัยในสิ่งเรียบง่าย มีพระราชหฤทัยเปี่ยมไปด้วยพระคุณธรรมจนเป็นธรรมชาติ

ทรงสอนผู้ใกล้ชิดและผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีทรงปฏิบัติหรือกระทำให้ดูเป็นแบบอย่าง จึงเป็นการสอนตามธรรมชาติ อันเป็นวิธีสอนที่ถูกต้องที่สุด ผู้ถูกสอนก็รู้สึกว่าได้ตนถูกบังคับให้ต้องเรียนหรือถูกสอน แต่ขณะเดียวกันก็ได้รู้ได้เห็นแบบอย่างดีงามอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปัจจุบันใช้วิธีการศึกษาครบวงจร คือได้รู้ได้เห็นได้ทำ ได้ปฏิบัติ และได้รับผลดีจากข้อธรรมที่ได้รับพระราชทานมา ทำให้เกิดความเข้าใจและตั้งใจเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตอันเจริญและสุขสงบ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้อยู่ใกล้เบื้องพระยุคลบาทมาแต่เยาว์วัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชโอรส พระราชธิดาจึงทรงเรียนรู้อย่างซึมซาบ ทรงรับถ่ายทอดพระราชอัธยาศัย พระราชนิสัยอันทรงคุณธรรม จากสมเด็จพระบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เข้าสู่พระราชหฤทัยและพระหทัย โดยวิธีธรรมชาติ และทรงดำเนินรอยตามสมเด็จพระบรมราชชนนีทุกประการ จึงทรงเป็นที่รักและเทิดทูนของ

ชาวไทยทั้งหลาย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงดำรงพระชนมชีพโดยธรรม ทรงยึดพระธรรมเป็นหลัก เมื่อทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ กล่าวอย่างภาษาชาวบ้านว่า อยู่กับพระธรรมทุกกาลเวลา ทรงแผ่พระคุณธรรมประการสำคัญ มีพรหมวิหาร เป็นต้น ไปสู่บุคคลผู้ล้อมรอบพระองค์ นับแต่สมเด็จพระราชโอรส พระราชธิดา ไปจนถึงประชาชนราษฎรทุกแห่งหนทรงปฏิบัติพระราชภาระแห่งความเป็น “แม่” โดยสมบูรณ์แท้ พลสภานิกไทยประจักษ์และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอเนกอนันต์ทุกทิพาราตรี จึงพร้อมใจกันชานพระราชสมัญญาว่า “สมเด็จพระย่า” ออกจากหัวใจอันแท้จริงของคนไทยทั้งแผ่นดิน ก็เพราะทรงเป็นที่เคารพเทิดทูนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นสุดจะพรรณนา

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเริ่มงานสังคมสงเคราะห์หัดตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๕ ทรงตั้ง “คณะเย็บผ้า” มีสมาชิกประกอบด้วยผู้ที่ทรงคุ้นเคย มีคุณหญิงเพิ่ม ดำรงแพทยาคณ คุณหญิงอรุณ เมธาธิปดี ท่านผู้หญิงพั้ว อนุรักษราชมนเฑียร ท่านผู้หญิงฉลวย สุทธิอรณมณล คุณหญิงแนลล์ บุรณศิริ คุณหญิงเชิด อุดมราชภักดี ม.ร.ว.รสลิน คัดนางค์ คุณแพ ยุกตะนันท์ MRS.ZIMMERMAN MRS.DAVIS MRS.LAUGESSEN MRS.DR.NEDERGARD MRS.PENDLETON MRS.REEVE ซึ่งเป็นภริยาของนักการศึกษาสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมิชชันนารี เป็นต้น ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปเย็บผ้าอ้อมตามบ้านของแต่ละคนและส่งผ้าอ้อมนั้นไปยังโรงพยาบาล

พระราชกรณียกิจการทำนุบำรุงราษฎรของสมเด็จพระศรีนครินทร์ ส่วนใหญ่จะเป็นการสงเคราะห์ประชาชนในด้านการแพทย์และการสาธารณสุข การศึกษาในชายแดน เป็นการยกระดับความเป็นอยู่ให้กับประชากรราษฎรมีฐานะและการศึกษาสูงขึ้น ร่างกายแข็งแรง เจ็บไข้ได้ป่วยก็มีแพทย์อาสาและแพทย์ทางอากาศมาช่วยดูแลรักษาให้ อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตยนี้เอง

สมเด็จพระฯ ทรงเป็นแบบอย่างของศฤงคารที่ทรงนำธรรมะมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จากพระราชจริยาวัตรที่ทรงแสดง จากลายพระหัตถ์ที่พระราชทานผู้ใกล้ชิด สะท้อนให้เห็น พระวิริยะของพระองค์ที่ทรงปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเรื่อง ศีล พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่สมเด็จพระฯ ทรงระลึกถึง และมีพระราชดำรัสสั่งสอนผู้ใกล้ชิดเรื่อย ๆ คือ คนเราไม่ควรหลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาท ไม่ใช้ปัญญา จะเป็นผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรใช้ปัญญากับสติรักษาจิตของตนไว้เป็นนิตย์ มิให้หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญสุข จะใช้ลาภยศในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ จะสามารถรักษาความดีและจิตใจให้มีความสงบ มีสุขได้อย่างสม่ำเสมอ จึงทรงมุ่งมั่นให้อบรมในเรื่องสมาธิ ทำให้ปัญญาเจริญออกงาม ใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการ

ปฏิบัตินั้นๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาตั้งนี้จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทางทั้งจะไม่หลงตัว สัมผัสการใช้ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นจากความหลงได้ สมเด็จพระทองเคยรับสั่งเรื่องจังหวะชีวิตว่า แบ่งเป็น ๓ ระยะ

ระยะที่หนึ่งคือ แรกเกิดทุกคนเกิดมาเท่ากันหมด เพราะมาแต่ตัว

ระยะที่สองคือ ชั้นสมมติ มีสมมติต่างๆ เช่น ชื่อนั้น ชื่อนี้ บรรดาคักค้อย่างนั้น
อย่างนี้ เกิดตามมาเป็นของสมมติ

ระยะที่สามคือ ชั้นระลึกถึงความจริงได้ว่าชีวิตที่แท้จริงเป็นอย่างไร ไม่หลงไหล
ในสมมติต่างๆ รู้จักใช้ลาภยศ สิ่งสมมติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้
พ้นทุกข์

สมเด็จพระทองศึกษาทั้งธรรมะของพระพุทธเจ้าและของศาสนา และลัทธิ รวมทั้งนักปรัชญาอื่น ทรงนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในกรณีต่างๆ เช่น ทรงคัดคิดพจน์ของมองเตสกีเยอ (MONTESQUIEU) นักเขียนชาวฝรั่งเศส พระราชทานให้ในสมุดบันทึกให้เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๒ ความว่า “ถ้าเราเพียงแต่อยากจะมีความสุข เราก็จะหาได้ในไม่ช้านัก แต่ถ้าเราอยากจะเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่น ก็ออกจะยาก เพราะเราไปเชื่อว่าคนอื่น ๆ นั้นเป็นสุขยิ่งกว่าที่เราเป็นจริง ๆ”

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเคยอธิบายถึงคุณลักษณะของผู้นำไว้ว่าบุคคลที่จะเป็นผู้ดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้นั้น ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. มีความตั้งใจ หมายถึง คิดจริง ทำจริง ตัดสินใจทันที และมีความเฉียบขาด

๒. มีทรัพย์สิน สำหรับใช้จ่ายใช้สอย

๓. มีเกียรติ (หรืออำนาจ) ซึ่งจะทำให้ได้รับความร่วมมือ ความช่วยเหลือจากผู้อื่นอย่างดี รับสั่งว่า ถ้าขาดคุณลักษณะประการใดประการหนึ่ง แล้วยากที่จะทำงานลุล่วงไปได้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า สมเด็จพระทองสรุปลักษณะดังกล่าวได้จากพระประสบการณ์ของพระองค์นั่นเอง

พระประสบการณ์ที่ทรงได้มาจากการที่พระองค์ทรงประพุดติและบำเพ็ญทั้งทางโลกและทางธรรมนั้น (ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวไว้แล้วในต้นบทความหน้า ๑ ย่อหน้าที่ ๔) พระองค์ทรงใช้เป็นหลักและวิธีการด้วยพระองค์เองเพียงลำพังมาเป็นเวลาช้านานตราบนานพระเจริญวัยเติบโตใหญ่ แม้บุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาท ก็ได้รับพระราชทานพระเมตตาสั่งสอนด้วย พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างอันดีงามของ “แม่” โดยแท้ผู้ใดได้เฝ้าฯ ได้พบเห็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงประพุดติปฏิบัติพระชนมชีพประจำวันอย่างเรียบง่ายงดงามทั้งพระกิริยา พระวาจาที่ทรงทักทายปราศรัยต่อบุคคลทุกชาติชั้น ย่อมเทิดทูนสรรเสริญถวายมิได้ขาดปาก ที่สำคัญก็คือวิธีการที่ทรงปูพื้นและส่งเสริมพระราชนิสัยจิตใจของพระเจ้าลูกเธอทั้งสามพระองค์ ให้ซึมซาบในหลักธรรมและ

วัฒนธรรมที่คนไทยทุกคนพึงมีพึงบำเพ็ญต่อเพื่อนมนุษย์และต่อบ้านเมืองของตน ทรงปลุกฝังความเป็นประชาธิปไตย เจริญรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ผู้ทรงพระคุณต่อชาวไทยทุกรูปทุกนาม นั้นประการสำคัญยิ่ง

คนไทยจึงมีบุญคุณอันยิ่งใหญ่ ที่ได้รับพระราชทานสมเด็จพระราชโอรสทั้งสอง พระองค์จากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงพระบารมีและพระชนมชีพอันประเสริฐอย่างอัศจรรย์ยิ่งนัก มาเป็นพระมหากษัตริย์บรมธรรมิกราชเจ้าแห่งสยามประเทศ ในเวลาที่พอดีกับประชาชนชาวไทยกำลังมีจิตใจ วุ่นวาย ประหวัดวิตกด้วยความงุนงงสงสัย ไม่แน่ใจว่าบ้านเมืองจะนำเขาไปทางใด จะมีความเป็นอยู่อย่างไร แต่ละพระองค์จึงทรงเป็นประดุกน้ำทิพย์ชะโลมใจกาย เป็นแสงสว่างให้พสกนิกรได้มองเห็นหนทางสงบสุข ขึ้นใจด้วยมีที่พักพิงยึดมั่นให้อบอุ่นกายใจ ทั้งยังมีร่มใบบุญของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงแผ่พระเมตตาปกป้องทุกเศียรเกล้า เพิ่มความมั่นคงแก่ชีวิตความเป็นอยู่ของเขาทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ขาดแคลนที่อยู่ในท้องถิ่นห่างไกลกรุง รวมทั้งทหารตำรวจตระเวนชายแดน และยังมีสมเด็จพระราชธิดา พระโสทรเชษฐภคินีของสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งสอง ทรงปฏิบัติหน้าที่สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมราชมารดาอย่างใกล้ชิด ทรงเป็นหลักและเป็นเพื่อนร่วมพระราชหฤทัยมาตั้งแต่สมเด็จพระอนุชาธิราชทั้งสองมีพระวัยยังน้อย พาให้ทั้งสองพระองค์คลายพระราชกังวลห่วงใยสมเด็จพระบรมราชมารดา ในยามที่แต่ละพระองค์ต้องทรงรับพระราชภาระอันหนัก เพื่อบ้านเมืองและประชาชนสุขสงบ ในหน้าที่ของสมเด็จพระมหากษัตริย์ของประเทศ มีคณะรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นฝ่ายบริหาร

ต่อไปนี้จะได้บรรยายสรุปเกี่ยวกับพระราชภารกิจและพระราชกรณียกิจสำคัญ ๆ บางประการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงบำเพ็ญเพื่อความ สุข ความเจริญของเมืองไทยและพสกนิกรในร่มพระบารมี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ เสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถานชั่วคราวขณะที่ทำการต่อเติมพระตำหนักจิตรลดารัฐบาลได้น้อมเกล้าฯ ถวายเครื่องส่งวิทยุคลื่นยาวและคลื่นสั้น ขนาดกำลังส่ง ๑๐๐ วัตต์ พระราชทานชื่อสถานีวิทยุนี้ว่า สถานีวิทยุ อ.ส.พระราชวังดุสิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้สถานีวิทยุให้เป็นประโยชน์สำหรับประชาชนทั่วประเทศ เมื่อเริ่มตั้งสถานีวิทยุ อ.ส.ใหม่ ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปรับเครื่องส่งวิทยุเอง ทรงจัดรายการและทรงเปิดแผ่นเสียงเอง ทรงบันทึกเสียงรายการวงดนตรีของนักเรียนโรงเรียนสอนคนตาบอด วงดนตรีไทย วงข้าราชการบริพาร เป็นต้น โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยราชการหรือเอกชน มาบรรยายเพื่อเป็นวิทยาทาน

ส่วนวงดนตรีไทยและวงดนตรีของทางราชการ เช่น วงดนตรีของกรม

ประชาสัมพันธ์ วงดนตรีกรมศิลปากร กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ ตำรวจ โรงเรียนนายร้อย จปร. โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายเรืออากาศ โรงเรียนนายร้อย ตำรวจ และมหาวิทยาลัยต่างๆ ก็ได้มาบรรเลงที่ห้องส่งของสถานีวิทยุ อ.ส. และในรายการดนตรีสำหรับประชาชนที่เวทีสวนอัมพร ในวันพุธบ่ายและวันอาทิตย์เช้าถึงเที่ยง ตั้งแต่ยังไม่มีโทรทัศน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่านักเรียนต้องคร่ำเคร่งกับการเรียนตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ สมควรจะได้มีการพักผ่อนระหว่างอาทิตย์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต จัดรายการดนตรีขึ้นในวันพุธบ่าย สามารถลดการนัดชุมนุมการนักเรียนที่ติดกันระหว่างโรงเรียนลงมาได้อย่างมาก นับว่าได้ผลอย่างยิ่ง

เมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศ สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิตร่วมกับสถานีวิทยุ จ.ส. กรมการทหารสื่อสาร ถ่ายทอดการเสด็จพระราชดำเนินทุกครั้ง ทำให้ประชาชนในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ได้ยินได้ฟังพระสุรเสียงที่พระราชทานแก่ประชาชนในจังหวัดนั้นๆ ด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เกิดโรคโปลิโอระบาด ภาษาไทยเรียกว่าไขไขสันหลังอักเสบ พอเป็นแล้วจะมีอาการหายใจไม่ออก ต้องใช้ปอดเหล็กช่วย ต้องมาฟื้นฟูด้วยวิธีต่างๆ ต้องใช้เครื่องพยุงออกกำลังกล้ามเนื้อ ด้วยการว่ายน้ำและลงอ่างอาบน้ำอุ่น เพื่อใช้ความแรงของน้ำกระตุ้นกล้ามเนื้อให้แข็งแรงขึ้นด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานสถานที่ฟื้นฟูบำบัดโรคโปลิโอ พระราชทานพระนามของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ว่าตีกวชิราลงกรณ์ธาราบัต และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต เชิญชวนประชาชน โดยเสด็จพระราชกุศล หรือพุด่างๆ ว่าทำบุญร่วมกับในหลวง ประชาชนก็หลั่งไหลนำเงินมาทูลเกล้าฯ ถวายมากมายเพื่อใช้ในการบำบัดรักษาจนโรคนั้นหายไ

โรคเรื้อน

ในปี ๒๔๙๘, ๒๔๙๙, ๒๕๐๑ กระทรวงสาธารณสุขมีการณรงค์ควบคุมและรักษาโรคเรื้อนให้สูญหายไปจากประเทศไทยให้ได้ โรคเรื้อนนี้บางท่านอาจจะไม่รู้จักเลย

เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๐๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ ไปทรงวางศิลาฤกษ์สถาบันราชประชาสมาสัย ที่บริเวณบ่อมน้ำเจ้าสรวงพราย อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เสด็จฯ ไปในท่ามกลางของผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อน ซึ่งมีอุกต ทั่วทุกมุมแห่ง โรคเรื้อนที่มีอาการมากถึงขนาดมืออุกต ทั่วทุก ขอบิบายเพิ่มเติมว่าโรคเรื้อนสมัยนั้นเป็นกันมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพราะความแห้งแล้งกันดารไปทุกสิ่งทุกอย่าง ยากที่จะช่วยให้ชีวิตเป็นสุข นำสงสารเด็ก ๆ โดยเฉพาะสุภาพสตรีหน้าตาดี จบจากโรงเรียนมัธยม แล้วนิ้วค่อยๆ หายไป บางคนไม่ได้รับการเยียวยาจนถูกภัย

ไปอีก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้มีการผลิตวัคซีนบีซีจี เพื่อช่วยป้องกันวัณโรคและสามารถใช้ป้องกันโรคเรื้อนได้ด้วย จนโรคเรื้อนค่อยๆ หายไปด้วยพระบารมีโดยแท้ เราไม่เห็นภาพในสมัยก่อนที่มีขอทานโรคเรื้อนเต็มเมือง ตั้งกันเป็นแก๊งขอทาน ตามนิ้วมือน้ำเหลือง แล้วก็ไปไหว้คน หรือไม่ก็ไปขึ้นรถไฟ ไปงานประจำปีตามที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เดียวนี้ไม่มีให้เห็นแล้ว

อธิบดีกรมอนามัยสมัยนั้น คือ นายแพทย์สวัสดิ์ แดงสว่าง ได้กราบบังคมทูลว่าโครงการควบคุมโรคเรื้อนนี้ต้องใช้เวลา ๑๒ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่งว่า ข้าไป ขอให้เร่งรัดให้เร็วกว่านี้อีกไหม คุณหมอกกราบบังคมทูลว่าจะเร่งรัดให้เหลือ ๘ ปีก็ได้ ถ้าหากว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสถาบันสำหรับค้นคว้าเกี่ยวกับโรคเรื้อนโดยตรง และสถานที่สำหรับอบรมเจ้าหน้าที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตกลง ตอนนั้นมีเงินเหลือจากทุนอาณันทมหิดลอยู่ ๒ แสนกว่าบาท ปรากฏว่าสร้างไปสร้างมาหมดไป ๑ ล้าน ๒ แสนกว่าบาท ก็พระราชทานทั้งหมด

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาฤกษ์อาคารสถาบันราชประชาสมาสัย เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๑ ทางเรือ เพราะไม่สามารถเสด็จ ทางรถยนต์พระที่นั่งได้ สมัยนั้นคนที่อำเภอยะประแดงรังเกียจไม่อยากให้คนโรคเรื้อนเดินผ่านที่ของตน แม้แต่ตัวกลางสวนที่อยู่ติดกับสถานพยาบาลโรคเรื้อน พระประแดง แต่เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จ มาทรงเปิดสถาบันราชประชาสมาสัย เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๓ ทางวัดก็ได้จัดการทำถนนอัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินทางรถยนต์พระที่นั่ง ทรงเปิดถนนเข้าสู่สถาบันราชประชาสมาสัย แพทย์ เจ้าหน้าที่สถานพยาบาล และคนไข้ก็ได้อวยพระบารมีให้ได้รับความสะดวกสบายตั้งแต่นั้นมา”

เรื่องโรคเรื้อน เวลาเสด็จ ไปมีคนที่ไม่เห็นด้วยส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วยส่วนหนึ่ง เพราะกลัวว่าจะทรงไปติดเชื้อจากพวกนั้น เพราะจากน้ำเหลือง เสมหะ การไอจามของพวกนี้อาจจะติดได้ แต่ทำไมพระเจ้าอยู่หัวยังเสด็จไป เพราะทรงเห็นว่าพวกเขาที่เป็นโรคเรื้อนมีกรรมอยู่แล้ว ก็ทรงเยียวยาทางใจ พระราชทานกำลังใจให้เขาต่อสู้ ให้เขารักษา รัฐบาลก็จัดตั้งนิคมโรคเรื้อนขึ้น สัมที่อร่อยมาจากนิคมโรคเรื้อนแพรงชาหยั่ง จันทบุรี เป็นพวกคนไข้โรคเรื้อนที่หายแล้วไปทำ แต่ถ้าเราบอกว่าสัมที่มาจากแพรงชาหยั่ง คนก็ไม่ยอมรับประทาน เรารับประทานก็ไม่เป็นอะไร เวลานั้นคนที่แพรงชาหยั่งกลัวร้าย

สำหรับเด็กโรคเรื้อน สมัยนั้นเขาแยกจากพ่อแม่ที่เป็นโรคเรื้อนไปเลี้ยงที่สถานอนุบาลเด็กกลาง จังหวัดนนทบุรี พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงอนาคตเด็กเหล่านี้ว่า จะไม่ได้รับการศึกษา จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนราชประชาสมาสัยขึ้น ที่อำเภอยะประแดง ที่เป็นโรงเรียนปัจจุบันนี้ ตอนนั้นต้องส่งหมอไปตรวจ และรับแต่เด็กที่เป็นลูกคนโรคเรื้อนที่ปราศจากเชื้อโดยเฉพาะ เพื่อลบปมด้อยว่าเขาเป็นลูกคนโรคเรื้อน คำ

ว่าคนโรคเรื้อนสมัยนั้น น่ากลัว น่ารังเกียจกว่าโรคเอดส์สมัยนี้ ตามสถิติของกระทรวงสาธารณสุข สมัยก่อนมีคนเป็นโรคเรื้อน ๕๐ คน ต่อประชากรหนึ่งหมื่นคน ปัจจุบันนี้ผู้ป่วยโรคเรื้อนที่รับการรักษาจนไม่แพร่เชื้อเหลือเพียง .๔ ต่อประชากรหมื่นคน จากสถิติของนายแพทย์ธีระ รามสูตร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องโรคเรื้อน แสดงว่าประเทศเราสามารถควบคุมโรคเรื้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว

อหิวาตกโรค

การแพร่ระบาดของอหิวาตกโรค เมื่อ ๒๕๐๑, ๒๕๐๔ จนวัคซีนผลิตไม่ทันขาดขาดน้ำเกลือ เครื่องมือในการให้น้ำเกลือ เครื่องอบสำหรับขวดน้ำเกลือก็ไม่มี พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบ ก็ทรงบอกบุญให้ประชาชนได้มีส่วนโดยเสด็จพระราชกุศล เพื่อซื้อหาเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ อหิวาตกโรคก็หายไปด้วยพระบารมีอีก มีเงินเหลือจากทุนปราบอหิวาตกโรค สถานเสาวภาทราบเรื่องจึงได้ขอพระราชทานเงินไปขยายหน่วยบริการโลหิต เพราะว่าตอนนั้นยังต้องซื้อขายโลหิต บางคนขายเลือดเป็นอาชีพ หรือไม่ก็ต้องไปขอเจาะจากนักโทษ การซื้อขายโลหิตก็นำความทุกข์มาให้อีก เพราะมีความเชื่อกันว่าเลือดฝรั่งนี้ดี ราคาแพง เกิดมีการแบ่งเลือดไทย เลือดฝรั่งขึ้นมา ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงแนะนำให้สภากาชาดแต่งตั้งคณะกรรมการจัดหาและส่งเสริมผู้บริจาคโลหิตแห่งชาติขึ้น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเข็มให้แก่ผู้บริจาคโลหิต ๗ ครั้ง ๒๐ ครั้ง ไปจนถึง ๕๐ ครั้ง ที่สภากาชาด เวลานี้ไม่มีการซื้อขายโลหิตกันอีกแล้วในประเทศไทย

มูลนิธิราชประชานุเคราะห์

มหาวาตภัยภาคใต้ที่แหลมตะลุมพุก ปี ๒๕๐๕ ได้กวาดทั้งบ้านช่องและผู้คนลงไปในทะเล นอกจากคลื่นยักษ์ที่แหลมตะลุมพุก จังหวัดใกล้เคียงก็เสียหายมากเหมือนกัน โรงเรียนพังเสียหายเป็นสิบสิบจังหวัด โปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. เชิญชวนกันบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศลทำบุญร่วมกับพระองค์ ประชาชนเดินเข้ามาในสวนจิตรฯ หัวทุ่งข้าว หัวเสื้อผ้า หัวจอบ เสียม กะทะ มาถวายจนมากมาย

นอกจากนั้นบริษัทขนส่งไปช่วย รสพ.ก็ไปรถไฟก็ไป เครื่องบินกองทัพอากาศก็ไปเรือเปิดหัวก็ไป หน่วยราชการทั้งหมดช่วยกันเต็มที่ เป็นครั้งแรกที่มีมหาวาตภัยใหญ่ขนาดนั้น จึงรับสั่งในระหว่างช่วยเหลือผู้ประสบภัยในเรื่องที่จะตั้งมูลนิธิขึ้นมา ในปี ๒๕๐๖ จึงได้มีการจัดตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ตำแหน่งนายกมูลนิธิราชประชานุเคราะห์เป็นตำแหน่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งได้ทรงแต่งตั้ง คุณปกรณ์ อังศุสิงห์ เป็นนายกมูลนิธิตั้งแต่สมัยนั้นตราจนเดี๋ยวนี้ท่านอายุ ๘๗ แล้ว ท่านยังคงเป็นนายกมูลนิธิอยู่

คราวเกิดพายุไต้ฝุ่นเกย์ คนที่ตายส่วนใหญ่มาจากอีสาน เพราะเขามีความกล้า ความขยัน เขาชนกันไปทำงานหาเงินเป็นลำเรือ รู้จักแต่ซื้อได้กังคนเดียว กว่าจะคลำหาซื้อคนอื่นได้ก็ใช้เวลานาน เด็กที่กำพร้าพ่อแม่จากพายุนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์เป็นผู้ปกครองแทน ขณะนี้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ให้ส่งเคราะห์นักเรียน ๔๕๙ กว่าคน มีการช่วยเหลือตั้งแต่คราว ๒๕๐๕ จนถึงปัจจุบัน บางคนเรียนจบแล้วเป็นอาจารย์ปริญญาเอก รับราชการอยู่ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง การที่ใช้ชื่อทุนพระราชทานการศึกษาหมายถึงทุนจากในหลวง ทำให้เรามีจิตใจระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะฉะนั้นเราจึงต้องตั้งใจเรียนให้ดีที่สุด ต้องขยันประพฤติดี นักเรียนของมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ยังไม่มีคนเป็นอันธพาล หรือเกร่ ตรงกันข้ามกลับมีผลการเรียนที่ดี จบระดับอุดมศึกษาแล้ว ๖๐ คน มีทั้งครู วิศวกร หมอ หมอพื้น นายทหาร นักบัญชี และอื่นๆ ผู้ที่ได้รับพระราชทานทุนการศึกษาที่จบแล้วมีจำนวน ๒๒๕ คน ขณะนี้กำลังศึกษาอยู่ในระดับต่างๆ ๓๑ จังหวัด จำนวน ๒๓๔ คน เขาถือว่า เขาคือลูกในหลวง ท่านเป็นยิ่งกว่าพ่อของเขา ท่านสามารถที่จะทรงฟื้นฟูชีวิตของเขาจากความสิ้นหวังไปสู่ความหวังอันสูงส่ง

ตัวอย่างที่จังหวัดยโสธร มีเด็กได้รับภัยจากไต้ฝุ่นเกย์ หลังจากที่ได้รับทุนจากพระเจ้าอยู่หัว ก็สามารถหล่อหลอมให้เขาเรียนได้ที่ ๑ ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ถ้ามูลนิธิจากส่วนกลางไม่ออกไปช่วย เราก็จะไม่มีโอกาสได้รู้ว่า คนยโสธรที่เก่งก็มีอยู่ เมื่อปี ๒๕๓๕ ระหว่างที่ประทับแรมอยู่ที่ภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร เป็นเวลาที่มีภัยหนาวเย็นที่จังหวัดเลย มูลนิธิได้เชิญผ้าห่มพระราชทานไปมอบให้ มีคนสูงอายุบอกว่าพระเจ้าแผ่นดินอยู่ถึงสกลนคร ยังนึกถึงไฟฟ้าเข้าแผ่นดินทางไกลอย่างนี้ ลูกของเขาเองยังไม่นึกถึงสกลนครเลย เล่าไปน้ำตาไหลไป มีสื่อมวลชนที่ไปบันทึกภาพคนชราน้ำตาหยดเช็ดน้ำตา ลองนึกดูว่าภาพเหล่านั้นกินใจผู้ชมแค่ไหนซาบซึ้งแค่ไหน

อีกตัวอย่างหนึ่ง ผู้ที่ประสบภัยจากไฟไหม้ ซึ่งมูลนิธิได้ไปช่วยกันภายใน ๒ ชั่วโมง หลังจากนั้น เรามีโอกาสได้กราบพระบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกราบบังคมทูลว่าปัจจุบันเขาได้พ้นตัวจากเคราะห์ร้ายถูกไฟไหม้แล้ว รู้สึกว่าในยามที่เกิดวิกฤตนั้น เขาว่าแห้ว แต่มีกำลังใจที่จะต่อสู้ เมื่อได้รับพระราชทานสิ่งของที่มูลนิธินำไปให้ครั้งแรกเมื่อตอนเกิดไฟไหม้ได้เป็นเครื่องใช้ประทังชีวิตไปเพียงไม่กี่วัน และมูลค่าที่ได้รับมันไม่คุ้มกับของที่เขาสูญเสียไปกับไฟ แต่ในส่วนที่ได้ ได้ทางจิตใจ คือความกล้า ความขยันหมั่นเพียร จนสามารถตั้งเนื้อตั้งตัวได้

ไต้ฝุ่นเกย์

ในด้านเกี่ยวกับมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ทรงเน้นวิธีการช่วยเหลืออย่างฉับพลันเมื่อทรงทราบข้อมูลในเรื่องทิศทางความเร็วของพายุที่ก่อตัวขึ้นและกำลังมุ่งเข้าฝั่ง

ทรงติดต่อทางวิทยุกับค่ายนเรศวร ให้เตรียมสิ่งของพระราชทานที่มีอยู่ในโกดังของ ตำรวจตระเวนชายแดน ค่ายนเรศวร หัวหิน ไปช่วยเหลือที่จังหวัดชุมพร ทางค่ายนเรศวร ได้จัดเตรียมสิ่งของไปถึงก่อนและสามารถให้ความช่วยเหลือเหล่าผู้ประสบภัยก่อนหน่วยอื่น ๆ

บางครั้งเสด็จพระราชดำเนินปฏิบัติพระราชภารกิจในต่างจังหวัด และบังเอิญเกิดสาธารณภัยแห่งใดขณะนั้น เมื่อทรงทราบข่าวจากมูลนิธิตัวมีความจำเป็นจะต้องส่งสิ่งของไปช่วยเหลือทางเครื่องบิน ก็ทรงติดต่อขอเครื่องบินจากกองทัพอากาศเพื่อนำสิ่งของเหล่านั้นไปช่วยทันที

มูลนิธिरาชประชานุเคราะห์นี้คือธารแห่งพระเมตตาบารมี พระกรุณาบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งหลังโหลมิได้ขาดสายไปสู่พสกนิกรของพระองค์ทุกคราวที่เกิดสาธารณภัยขึ้นในภาคพื้นใดก็ตามในประเทศไทยเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้นที่ใด เจ้าหน้าที่ของมูลนิธिरาชประชานุเคราะห์จะรีบด่วนไปช่วยจนถึงที่ ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่และคณะกรรมการส่วนกลาง หรือคณะกรรมการประจำจังหวัดต่าง ๆ หรือตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่ มีความพร้อมอยู่ตลอดเวลาที่จะอนุเคราะห์ผู้ประสบภัยร้ายดังกล่าวนี้ออกไปเพื่อสนองพระบรมราโชบายได้ทันที

มูลนิธिरาชประชานุเคราะห์ได้ปฏิบัติงานและบริหารงานของมูลนิธิให้เป็นไปอย่างเคร่งครัดและมีประสิทธิภาพตลอดเวลา ทั้งยังพิจารณาให้สวัสดิการและความปลอดภัยอย่างสมบูรณ์แก่เจ้าหน้าที่และอาสาสมัครของมูลนิธิซึ่งเป็นตัวจักรปฏิบัติงาน เพราะเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิเกือบทุกคนมีครอบครัวที่ตนเองต้องรับผิดชอบ มูลนิธิจึงต้องหาวิธีว่าทำอย่างไรเจ้าหน้าที่จะได้ทุ่มเทกำลังกายใจและกำลังสติปัญญาอย่างเต็มที่ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ต้องห่วงหน้าพะวงหลัง และไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยในการช่วยบำบัดทุกข์เพื่อนร่วมชาติผู้เคราะห์ร้ายไม่ว่าภัยจะเกิดขึ้นในวันธรรมดาหรือวันหยุดราชการก็ตาม เจ้าหน้าที่จะมีความพร้อมตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง

มูลนิธิยังต้องคำนึงอย่างถี่ถ้วนว่า ทำอย่างไรจะหล่อหลอมให้เด็กนักเรียนที่มูลนิธิดูแล เป็นผู้ปกครอง จะปฏิบัติตนเป็นเด็กดี ตั้งใจเล่าเรียนดี มีคุณภาพ เมื่อเติบโตขึ้นจะได้เป็นพลเมืองดี สมพระราชประสงค์และสมกับที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมอบเงินทุน “ของพระราชอาและประชาชน” ให้เจ้าหน้าที่ใช้จ่ายเพื่อการนี้

หลักชัยในการทำงานของมูลนิธิก็คือ พระเมตตาและกรุณา บารมีต่อประชาชน เป็นเครื่องบันดาลให้เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิทุ่มเทความเสียสละ และอุทิศกำลังกาย ทุ่มเทกำลังใจ กำลังความคิดอย่างเต็มที่ให้แก่งานของมูลนิธिरาชประชานุเคราะห์ ซึ่งผลงานที่ปฏิบัติจึงเป็นการนำพระมหากรุณาธิคุณ พระเมตตาคุณ ไปสู่บรรดาผู้ที่กำลังเดือดร้อน เพราะประสบสาธารณภัย ในระยะแรกการที่ต้องปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องยาวนานเพื่อ

บรรเทาทุกข์ครอบครัวผู้เคราะห์ร้ายนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องอดทนเสียสละในเรื่องความสะดวกสบายของตนเอง ถ้าเป็นผู้ที่มีครอบครัว สมาชิกในครอบครัวก็ต้องพึ่งตนเองในยามที่หัวหน้าครอบครัวไปปฏิบัติงานต่างจังหวัด ถึงแม้จะเป็นการออกหน่วยในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิก็ไม่มีเวลาพอที่จะหารายได้พิเศษเพิ่มเพราะต้องปฏิบัติงานเอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือครอบครัวที่ประสบภัยอยู่ตลอด โดยเฉพาะเด็กที่ได้รับพระราชทานทุนการศึกษาให้ได้เล่าเรียนตลอดรอดฝั่งจนถึงระดับอุดมศึกษา ฉะนั้นเพื่อเป็นกำลังใจแก่เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ และเพื่อให้การปฏิบัติงานการสงเคราะห์ของมูลนิธิมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผล คณะกรรมการบริหารจึงได้พิจารณาให้ทุนแก่บุตรของเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ ซึ่งปฏิบัติงานด้วยความขยันหมั่นเพียร อุทิศกำลังกาย และกำลังใจเต็มความสามารถให้แก่มูลนิธิด้วยดีมาครบห้าปี ให้บุตรของเขาได้ทุนการศึกษาจนถึงชั้นอุดมศึกษา ทั้งจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้ตามที่จ่ายจริงด้วย และโดยเหตุที่สำนักงานของมูลนิธิราชประชานุเคราะห์มีสำนักงานเป็นหลักแหล่งอยู่ภายในบริเวณกรมประชาสงเคราะห์ เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิจึงสามารถปฏิบัติงานด้วยความขยันหมั่นเพียรและด้วยความภาคภูมิใจ พาหนะของมูลนิธิส่วนใหญ่มีผู้ชำนาญการ กล้วยโดยเสด็จพระราชกุศล ทางมูลนิธิได้ประกันรถยนต์ของมูลนิธิรวมไปถึงบุคคลที่สาม คือ คุ้มครองทั้งคนขับรถ กรรมการ เจ้าหน้าที่ อาสาสมัครของมูลนิธิผู้ไปกับรถยนต์ด้วย เมื่อถึงกำหนดเวลาเปลี่ยนยางรถ จะสั่งให้ดำเนินการเพื่อความปลอดภัย จะต้องส่งรถยนต์ไปตรวจสภาพให้เรียบร้อยก่อนออกเดินทางไปปฏิบัติงานในท้องที่ต่างจังหวัด แต่ตลอดระยะเวลา ๓๓ ปีที่ผ่านมา ด้วยเดชพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม รถยนต์และเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิยังไม่เคยประสบอุบัติเหตุร้ายแรงเลย ทำให้เจ้าหน้าที่อาสาสมัครและกรรมการมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานให้สำเร็จสมดังพระราชประสงค์ทุกประการ

เรื่องการสร้างคน

ทรงสร้างคนหลายระดับเพื่อช่วยบริหารกิจการด้านต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของประชาชน ประเทศชาติในปัจจุบัน และอนาคต ตั้งแต่

๑. ระดับมัณฑมของประเทศไทย มูลนิธิอานันทมหิดล (คุณหม่อมจรัส สุวรรณเวลา, ดร.ปราโมทย์ ไม้กลัด, คุณหม่อมประเวศ วะสี, ท่านผู้หญิงศรีวิจิตร)

๒. ระดับผู้ที่ประสบภัยพิบัติจากสาธารณภัย จากคนที่หมดหวังไปสู่ความหวังที่สำเร็จบริบูรณ์ โดยช่วยตนเองและครอบครัวได้ ไม่เป็นภาระต่อสังคม

๓. บุคคลที่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง เช่น โรคเรื้อน ผู้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต เพราะถือว่าเป็นโรคเวรโรคกรรม ให้มีใจเข้มแข็ง รับการรักษาจนหายจากโรคและรับการแก้ไขในเรื่องความพิการ

๔. นักเรียนหูหนวก ตาบอด สภากาชาด ศูนย์บริการโลหิตแห่งชาติ

เรื่องศาสนา

ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภกของศาสนาทุกศาสนา ที่พสกนิกรไทยได้ร่วมพระบรมโพธิสมภาร ครีธาณับถือน มีทั้งพุทธศาสนา คริสต์ศาสนา ศาสนามุสลิม มีทั้งสุหนี่และชีอะ ศาสนาฮินดู ฯลฯ อยู่ด้วยกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข สามัคคี มีเมตตาต่อกันและกัน ซึ่งเรื่องนี้มิได้มีอยู่ในประเทศอื่นๆ

กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับโรงเรียนวังไกลกังวล หัวหิน จัดการศึกษาเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี

กระทรวงศึกษาธิการพิจารณาประกาศให้การศึกษาภาคบังคับ จากประณมปีที่หกเป็นประณมปีที่เก้า หรือมัธยมปีที่สาม ในปีแห่งการเฉลิมฉลอง ๕๐ ปี การครองสิริราชสมบัติหมายถึงการขยายชั้นเรียนภาคบังคับต่อไปอีกสามปี ปกติเด็กนักเรียนจบชั้นประถมหกอายุประมาณ ๑๒ ปี เมื่อเรียนถึง ม.๓ แล้ว จะมีอายุเพิ่มเป็น ๑๕ ปี แปลว่า โตขึ้นและมีความคิดดีขึ้น ตัดสินใจถูกต้องเพิ่มขึ้น แต่ถ้าสามารถเรียนต่อจนถึงมัธยม ๖ อายุประมาณ ๑๘ ปี ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ ตัดสินใจดีและถูกต้องยิ่งขึ้นไปอีก

โรงเรียนวังไกลกังวล หัวหิน เป็นโรงเรียนราษฎร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีนักเรียน ๑,๗๐๐ กว่าคน รับนักเรียนตั้งแต่อายุ ๓ ขวบ จบชั้นสูงสุดถึงปริญญาตรี มีวิทยาลัยการอาชีพวังไกลกังวล กรมอาชีวศึกษารองรับ ในเรื่องหลักสูตรวิชาสี่พระยะสั้น และวิทยาเขตวังไกลกังวลของสถาบันราชมนฑล สอนหลักสูตรป.ว.ส.และปริญญาตรี ได้รับการพิจารณาจากกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นโรงเรียนตัวอย่าง รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการกำลังจัดตั้งโรงเรียนแบบโรงเรียนวังไกลกังวล ในจังหวัดที่มีพระราชฐานที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งสามแห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ เชียงใหม่ โรงเรียนภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร โรงเรียนทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนครราชสีมา

โรงเรียนวังไกลกังวล เป็นโรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการให้ความร่วมมือปรับปรุงจนได้มาตรฐานดีพอสมควร มีการสนับสนุนในเรื่องการกีฬา นาฏศิลป์ ดนตรี ไทยและสากล มีทั้งวงมโหรีและแตงวง ตลอดจนการฝึกวิชาทหาร มีโรงเรียนของกรมสามัญศึกษาที่เข้ามาช่วยพัฒนาถึง ๑๔ โรงเรียน ทั้งยังเป็นโรงเรียนราษฎร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฉะนั้น ในมหามงคลวโรกาสนี้โรงเรียนวังไกลกังวลจึงเหมาะสมที่จะเป็นแม่ข่าย ในการที่จะเป็นโรงเรียนที่นำสื่อในการศึกษาทางไกล สายสามัญ ตั้งแต่ชั้นมัธยม ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖ ไปสู่โรงเรียนในชนบททั่วทุกแห่งหนในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย เป็นการพระราชทานการศึกษาเพิ่มให้แก่ประชาชนด้วย

กรมสามัญศึกษาจะได้ทำการถ่ายทอดสดสู่ดาวเทียม การเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยม ๑,๒,๓,๔,๕,๖ พร้อมๆ กันตั้งแต่ชักธงชาติขึ้นสู่เสาจนเลิกเรียน หมายความว่าโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาที่กำลังสอนถึงชั้นประถม ๖ จำนวนประมาณสามหมื่นกว่าโรงเรียนทั่วประเทศ ซึ่งมีโรงเรียน ต.ช.ด. และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ อยู่ในจำนวนนี้ในต่างจังหวัด โรงเรียนในสังกัด ก.ท.ม. และโรงเรียนเอกชนที่สอนชั้นสูงสุดถึงมัธยม ๓ เช่น โรงเรียนดลวิทยา โรงเรียนบูรณวิทย์ เป็นต้น หรือโรงเรียนเอกชนในจังหวัดต่างๆ โรงเรียนนำร่องของ ส.ป.ช. ก็สามารถเกิดขึ้นมัธยม ๔ ถึงมัธยม ๖ ได้

การนำการศึกษาที่ถ่ายทอดสู่ดาวเทียม และรับในพื้นที่ในจังหวัดต่างๆ เป็นการประหยัดงบประมาณในการสร้างห้องเรียนและครู ซึ่งเป็นบุคลากรที่หาได้ยากที่สุดในขณะนี้

ในเรื่องพระบรมราโชบายการอบรมให้นักเรียนเป็น “คนดีมีเมตตากรุณา” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล่าให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการฟังว่าระหว่างเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชนในจังหวัดต่างๆ ปรากฏว่า เด็กจะอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งมีอายุเกิน ๖๐ ปีไปแล้ว ส่วนพ่อแม่ไม่ได้เลี้ยงดูเด็ก เพราะแยกไปประกอบอาชีพที่กรุงเทพมหานครบ้าง ในภาคใต้บ้าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นห่วงเด็กเหล่านี้ว่า จะไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนได้ดีพอ และปู่ ย่า ตา ยาย อายุมากแล้ว จึงทรงสนับสนุนให้กระทรวงศึกษาธิการสร้างโรงเรียนประจำ รับนักเรียนตั้งแต่ประถมหนึ่ง มัธยมหนึ่ง และมัธยมสี่ ที่เรียกว่าโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พระราชทาน ตั้งแต่เกิดภัยที่อำเภอพิบูลย์ ศีรีวงศ์ คือโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ๑๙ สร้างที่อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อสร้างเสร็จเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ปัจจุบันมีเด็กนักเรียน ๖๐๐ คน ได้ดำเนินการฝึกอบรมตามพระบรมราโชบายที่พระราชทานไว้ทุกประการ คือ อบรมให้เป็นคนดี มีเมตตากรุณา ให้ตั้งใจเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาจะได้มีงานที่สามารถเลี้ยงตนเองได้

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้นำคณะผู้บริหารของกระทรวงศึกษาธิการไปดูงานในจังหวัดต่างๆ ได้เห็นเด็กขาดความอบอุ่น ดูแลอบรมตามที่ทรงเล่าทุกประการ จึงได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานโรงเรียนประจำที่เรียกว่าโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์นี้อีก ๕ แห่ง คือจังหวัดแพร่ อำเภอร้องกวาง, จังหวัดลำพูน อำเภอป่าซาง, จังหวัดหนองคาย อำเภอโพนพิสัย, จังหวัดยโสธร อำเภอเขื่อนคำแก้ว, จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง ขณะนั้นกำลังสร้างโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ที่อำเภอจุล จังหวัดพะเยา และอำเภอนครไท จังหวัดพิษณุโลก ก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างทั้ง ๕ โรงเรียน และพระราชทานเงินทุนจากมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ สร้างหอพักหญิง-ชาย

โรงครัว ถังน้ำและอาคารเรียน กระทรวงศึกษาธิการได้ลงมือดำเนินการสร้างทันที และขอพระราชทาน นามโรงเรียนว่า โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ขณะนี้เปิดสอนแล้ว รับนักเรียนได้แห่งละ ๓๐๐-๓๕๐ คน เมื่อครบตามโครงการจะสามารถรับนักเรียนได้แห่งละ ๙๐๐ คน ฉะนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ พระราชทานเงินให้สร้างโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ถึง ๗ แห่ง ใน ๗ จังหวัด

ทรงเป็นที่พึ่งของประชาชนทั่วทั้งประเทศ

ไม่ว่าจะมีภัยพิบัติทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นจาก ไฟไหม้ น้ำท่วม พายุใหญ่พัดพัง ทำลายบ้านเรือนพินาศ หรือเหตุการณ์วิกฤตใดๆ เกิดขึ้น ณ ภาคพื้นถิ่นใด ประชาชนทุกคนในประเทศย่อมหวังพึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือในหลวงของพวกเรา

ที่ประทับใจอย่างยิ่งก็คือ ทรงเป็นที่พึ่งของผู้ที่เสียสละอุทิศทั้งกายใจเป็นชาติพลี จะเป็นทหาร ตำรวจ หรือราษฎร คนใดที่ต้องพิการ บาดเจ็บ พิการเพราะทำหน้าที่ป้องกันชีวิตของประชาชนและบ้านเมือง เขาเหล่านั้นได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ มิได้เว้นพระราชทานพระบรมราโชบายว่า เมื่อบุคคลเช่นนี้พิการทางกายแล้วก็ไม่ควรพิการทางใจอีก จะต้องให้เขารับการฟื้นฟูทั้งใจกาย สามารถช่วยตนเองได้ โดยไม่ต้องเป็นภาระของสังคม

ในปีนั้นนอกจากเป็นมหามงคลกาญจนาภิเษกแล้วยังเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลอง ไอที หรือสารสนเทศเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร ตั้งแต่การข่าว หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ การสื่อสารของไปรษณีย์ การสื่อสารแห่งชาติ องค์การโทรศัพท์ สื่อสารทหาร ตำรวจ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั่วทั้งประเทศ พระราชทานพระมหากรุณาต่อส่วนราชการต่างๆ ดังเช่นพนักงานขององค์การนั้น ด้วยทรงภูมิพระราชหฤทัยว่า ทรงเป็นพนักงานองค์การโทรศัพท์ เมื่อองค์การโทรศัพท์ดำเนินการทดลองและตรวจสอบการทดลองวางออปติคไฟเบอร์ที่พระตำหนักทักษิณราชโนวศ์เป็นต้น

ทรงแนะนำและทดลองงานต่างๆ ของกองการสื่อสาร กรมตำรวจ เพื่อการพัฒนาการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แม้แต่กรมแผนที่ ก็ทรงเป็น “นักแผนที่” ซึ่งกรมแผนที่ทหารยกย่องว่า ทรงตรวจสอบแผนที่ ณ สถานที่จริง และพระราชทานข้อมูลอย่างถี่ถ้วนด้วย บางครั้งทรงพบว่าตามแผนที่ ณ จุดบริเวณนั้น ตามคอนทัวของแผนที่น้ำไหลขึ้นภูเขา จึงพระราชทานข้อมูลนั้นไป เมื่อทางกรมแผนที่ได้ตรวจสอบแล้วก็เป็นการผิดพลาดในแผนที่ตามที่พระราชทานข้อมูลไป

เครื่องมือที่สำคัญที่ทรงใช้เมื่อเสด็จฯ ต่างจังหวัด

๑. กล้องถ่ายรูป ๒. แผนที่ ๓. ดินสอ ต้องมียางลบ

เทียบได้กับเครื่องอัฐบริหารของพระสงฆ์

เครื่องอัฐบริหารของพระสงฆ์ มี สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มืดโกน เข็ม ประคตเอว กระบอกกรองน้ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และขัตติยะวัตรธรรม ของพระมหากษัตริย์ไทยทุกประการ เป็นสมเด็จพระบรมมหาธรรมราชาโดยแท้ ทรงรับการอบรมจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ให้เป็น “คนดี มีเมตตา กรุณา” จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนพลเมือง รักและบูชาทั่วทั้งประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติมา ๕๐ ปี ทรงเจริญด้วยพระเมตตาคุณ พระมหากรุณาธิคุณเพิ่มขึ้น กอปรทั้งยังทรงเจริญด้วยสมานธิในพระราชกรณียกิจทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อทรงเริ่มกระทำการสิ่งใดก็จะทรงติดตามอย่างใกล้ชิดจนประสบผลสำเร็จ ทำให้เพิ่มพูนพระบารมีและพระกำลังทางจิตให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ถ้าจะเปรียบกระแสน้ำกับกระแสน้ำวิทยุ กระแสน้ำของพระองค์ท่านเปรียบเสมือนพลังกำลังของคลื่นที่ยิ่งใหญ่ สามารถส่งกระแสน้ำเข้าถึงประชาชนคนไทยทั่วทั้งประเทศ ทุกคนจะมีใจจดจ่อ อยากจะได้เฝ้าเห็น เป็นห่วงเป็นใย เฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคราวที่ทรงพระประชวร ทรงเป็นพระบรมธรรมราชาผู้ประเสริฐของชาวไทยทั้งหลายโดยแท้ พระองค์ทรงอุบัติมาเพื่อเป็นมหากษัตริราชภายใต้้นพปดลมหาเศวตฉัตร เป็นพระพ่อเจ้าของคนไทยทั้งประเทศ เป็นที่พึ่งของผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากจากภัยนานาชนิด ทรงเป็นมิ่งขวัญเป็นหลักชัยของประชาชนคนไทย ตั้งแต่ชนผู้มีชีวิตความเป็นอยู่ ขาดแคลนทั้งในกรุงและชนบททุกถิ่น กลีกรชาวไร่ ชาวนา นักบริหาร นักการทูต นักการศึกษา ข้าราชการและพลกนิกรทั่วหน้า พระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ หาที่สิ้นสุดมิได้ ขอท่านผู้ฟังได้ร่วมใจถวายพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๘

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กับกิจการลูกเสือชาวบ้าน

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

พระราชกรณียกิจในปีหนึ่ง ๆ ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี คือ การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรและสมาชิกมูลนิธิแพทย์อาสาในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือ พอ.สว. ในจังหวัดที่มีแพทย์อาสา มีขอบข่ายอยู่ ๙ เขต คือ เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ภาคกลาง ด้านตะวันตก ภาคใต้ ผังทะเลอันดามัน ภาคเหนือ ชายทะเลภาคใต้ฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย ภาคกลางตอนบนชายฝั่งทะเลตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และจังหวัดที่มีแพทย์อาสาอยู่คาบเกี่ยวระหว่างภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรแต่ละครั้ง มักจะทรงมีพระราชกิจเสริมตามเหตุการณ์เสมอ ๆ เช่น ทรงจำหน่ายดอกบ๊อบบี้เพื่อหารายได้ส่งเคราะห์ทหารผ่านศึก สิ่งของที่โปรดนำไปพระราชทาน คือเครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค เพื่อพระราชทานทั้งราษฎร ทหาร และตำรวจตระเวนชายแดน พระราชกรณียกิจหลักจะมุ่งเน้นเรื่องการสร้างความปึกแผ่นมั่นคงในท้องถิ่น การยกระดับความรู้ของราษฎร การสร้างขวัญกำลังใจแก่ทหารและตำรวจที่มีหน้าที่ป้องกันบ้านเมือง ดังนั้น พระราชภารกิจจึงมีหลากหลาย ได้แก่ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดโรงเรียนในถิ่นทุรกันดาร ที่พระราชทานพระราชทรัพย์สร้าง วังศลาฤกษ์อาคารสถานศึกษา สถานือนามัย หรือโรงพยาบาลที่ทรงพระอุปถัมภ์ และอีกสิ่งหนึ่งที่ทรงปฏิบัติสม่ำเสมอ คือ การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนค่ายลูกเสือ พระราชทานธงประจำรุ่นแก่ลูกเสือชาวบ้าน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นนักประชาธิปไตยดังได้ทรงถ่ายทอดไว้ในสมเด็จพระบรมราชปิโยรสและพระราชธิดาแล้วอย่างสมบูรณ์ ทรงพร้อมจะพระราชทานแก่ราษฎรทุกคนที่เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียน

ความหมายของประชาธิปไตย คือ การเท่าเทียมกันในสังคมภายใต้กฎหมายอันเป็นธรรมนุญปกครองที่แต่ละชาติกำหนดไว้ ประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ชาวบ้านที่ขาดความรู้จะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ ทรงเล็งเห็นว่า การศึกษาเท่านั้นที่จะขจัดปัญหาได้

สภาพบ้านเมืองไทยเมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว ราษฎรในชนบทด้อยพัฒนามาก

ความทุกข์ยากแร้นแค้นปรากฏทั่วไป มีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นหลายประการเช่น มีการก่อการร้ายปะทะกันด้วยกำลังอาวุธ ทั้งเจ้าหน้าที่ ตำรวจ ทหาร และราษฎรต้องเสียชีวิตบาดเจ็บ ทุพพลภาพ ราษฎรเสียชีวิต โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนถูกเผา ครูถูกข่มขู่มิให้ทำการสอน ครั้งนั้นพุทธศักราช ๒๕๑๔ ตำรวจตระเวนชายแดนได้แก้ไขปัญหานี้อย่างเห็นเด่นชัด โดยนำหลักการลูกเสือมาพัฒนาเป็นกิจกรรมลูกเสือชาวบ้าน จัดฝึกอบรมชาวบ้านให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง เพื่อรักษาความปลอดภัย เช่น ร่วมกันอยู่เวรยามระมัดระวังคนแปลกหน้า ปลุกฝังความสำนึกราษฎรให้รู้จักรับผิดชอบที่จะรักษาหมู่บ้านของตน ผู้รับการฝึกครั้งนั้นเรียกว่า “ลูกเสือชาวบ้านชายแดน” ซึ่งหลักการอบรมนั้นเสมือนให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน ทำให้ชาวบ้านร่วมมือแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างดียิ่ง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตำรวจตระเวนชายแดนรับภาระนานาประการเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงภายใน สร้างสรรความสงบเรียบร้อยและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ราษฎรดีขึ้นนอกจากการสอนหนังสือในโรงเรียน จึงทรงสนับสนุนโครงการอบรมลูกเสือชาวบ้านในกิจการของตำรวจตระเวนชายแดนในระยะต้นแห่งการริเริ่มนำลูกเสือชาวบ้านเข้ามาสู่ชนบทหลายโครงการ จำแนกเป็นลูกเสือตามลักษณะพื้นที่ คือ ลูกเสือชาวบ้าน ลูกเสือชาวเขา ลูกเสือตระเวนชายแดน และลูกเสือไกลคมนาคม กิจการลูกเสือชาวบ้านได้เป็นประโยชน์มหาศาลต่อการพัฒนาประชากร

จุดหมายปลายทางของทุกชาติคือ ต้องการความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้า ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือคุณภาพของประชาชน ต้องสร้างให้มีความคิด จิตใจดีงาม มีความรู้ความสามารถ มีพลานามัยสมบูรณ์ ความมุ่งหมายในการสร้างลูกเสือชาวบ้านเพื่อเป็นพลังมวลชนในการสร้างความมั่นคงและพัฒนา มีหลัก ๕ ประการ ประกอบด้วย ความสามัคคีในหมู่คณะ ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อติดต่อสังคม มีระเบียบวินัย โครงการฝึกอบรมชาวบ้านจึงถือเป็นงานพัฒนาประชากร สร้างพื้นฐานประชาธิปไตย ซึ่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงทำนุบำรุงให้เจริญควบคู่กับการสร้างโรงเรียน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ขยายกิจการให้กว้างขวางทั่วประเทศ ได้พระราชทานผ้าผูกคอ หน้าเสือ ห่วงรัดผ้าผูกคอบัตรประจำตัว วุฒิบัตรและธงประจำรุ่น ไว้เป็นเครื่องหมายเมื่อจบการอบรมแต่ละครั้ง

การสนับสนุนกิจการโครงการลูกเสือชาวบ้านของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงเป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเพื่อความผาสุกร่มเย็นในแผ่นดิน แบ่งเบาพระราชภารกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและปลุกฝังประชาธิปไตยให้แก่ชาวไทยที่ได้ชื่อว่าเป็นชาติที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังพระราโชวาทที่พระราช-

ทานไว้ในพิธีเปิดโรงเรียนรวาพัฒนา และพระราชทานธงประจำรุ่นแก่ลูกเสือชาวบ้านที่ บ้านโคกรักษ์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ดังนี้

“ข้าพเจ้าได้พบลูกเสือชาวบ้านมาหลายชุดแล้ว ข้าพเจ้าได้สังเกตและได้ พิจารณาทบทวนหลายหนถึงผลของการอบรมและปฏิบัติตามกฎที่มีไว้ ก็ทำให้รู้สึกว่ ลูกเสือชาวบ้านนี้ ได้รับการอบรมดีปฏิบัติดี เพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น เป็น ประชาธิปไตยอยู่ในตนเอง และทั้งยังอยู่ในกรอบของศีลธรรมด้วย

ข้าพเจ้าขอชมเชยอย่างใจจริงแก่ผู้ริเริ่ม วิทยากรทั้งหลาย และลูกเสือชาวบ้าน และผู้สนับสนุนด้วย ที่ได้พยายาม และพยายามที่จะให้งานลูกเสือชาวบ้านนี้ยืนยงอยู่ ตลอดไปเพื่อเราเองทุกคนและความเจริญของชาติบ้านเมืองในที่สุด”

การสร้าง ความมั่นคงในชนบทมีอีกหลายรูปแบบนอกเหนือจากกิจการลูกเสือ ชาวบ้าน สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนีทรงปรารถนาห่วงใยที่จะจัดความทุกข์ยาก ในชนบท เพื่อให้สังคมมีความสงบสันติสุข มีสภาพแวดล้อมที่ดี โปรดสนับสนุนให้ตำรวจ ตระเวนชายแดนจัดทำโครงการสร้างความมั่นคงในชนบทขึ้นในหมู่บ้านที่ทรงพระอุปถัมภ์ ดำเนินการพัฒนาร่วมกับภาครัฐ โดยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนคือ ศึกษาสภาพปัญหาและ แสวงหาผู้นำ พัฒนาประชากร พัฒนาสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชาชน มุ่งให้ รู้จักมีความคิด มีความรักผืนแผ่นดิน รู้จักวิชาสาธารณสุขพื้นฐานเพื่อจะได้พึ่งตนเองได้ โดยจัดตั้งเป็นกองทุน เรียกว่า “กองทุนโครงการสร้างความมั่นคงในชนบทที่หมู่บ้าน” ให้แก่ตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่ทุรกันดารและโรงเรียนไกลคมนาคม เมื่อ วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๒๐ ซึ่งลักษณะงาน เป็นงานที่สืบเนื่องมาจาก ลูกเสือชาวบ้าน ที่ทรงทำนุบำรุงมาตั้งแต่แรกทั้งสิ้น

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๓๙

พระบารมีแห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๓๘ ประชาชนชาวไทยทั่วประเทศเศร้าสลดอาลัยอย่างใหญ่หลวง เมื่อได้ทราบประกาศของสำนักพระราชวังว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวัง จัดการพระบรมศพถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามราชประเพณี โดยประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

นอกจากมีการบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบรมศพสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นงานใหญ่ในวันประดิษฐานพระบรมศพ วันสวรรคตครบ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วันแล้วยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลถวายเป็นประจำวันตลอด ๑๐๐ วันนั้น โดยเสด็จพระราชดำเนิมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมิได้ขาด และยังพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ส่วนราชการและคณะบุคคล ได้เป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลถวายเป็นพระราชกุศล พร้อมกับประชาชนได้ขึ้นไปถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ปรากฏว่ามีประชาชนจากทุกสารทิศได้รอนแรมเดินทางมาถวายบังคมพระบรมศพ อย่างมากมายไม่ขาดสายรวมแล้วหลายล้านคน แสดงให้เห็นถึงพระบารมีในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ทรงเป็นที่เคารพบูชาของมหาชนชาวไทยโดยแท้

คำว่าพระบารมีในที่นี้ หมายถึงผลแห่งการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นอันห่างไกลความเจริญ มีเส้นทางคมนาคมลำบากทุรกันดาร กอปรด้วยพระจริยวัตรที่ทรงคุณธรรมบริสุทธิ์บริบูรณ์ มีพระเมตตากรุณาธรรมแผ่ไพศาล ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เรียบง่ายมีอัธยาศัยรอบคอบ ไม่ถือพระองค์ในการที่จะเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปใกล้ชิดกับราษฎรสามัญชนผู้ยากไร้ พระราชปฏิสันถารทรงทักทายกับประชาชนอย่างทั่วถึง ด้วยพระพักตร์อันยิ้มแย้มแจ่มใส พระกิริยาวาจาอ่อนโยน สร้างความเคารพจงรักภักดีอย่างจริงใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ที่มีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองพระบาทโดยทั่วกัน

จากการอ่านหนังสือ อ่านบทความ และสนทนากับนายขวัญแก้ว วัชโรทัย รองเลขาธิการพระราชวัง ซึ่งทรงเลี่ยมดูมาแต่เด็ก ได้ความรู้ว่า สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระองค์ “โดยสมควรและเหมาะสม ปราศจากกิเลสตัณหา คือ โลภ โกรธ

หลง” ตลอดเวลาเป็นปกติวิสัย จนเป็นธรรมดาของพระองค์ท่าน หรือจะเรียกว่าเป็นไปตามธรรมชาติก็ได้ แต่ก็ยังมีได้ทรงวางเฉย หรือละไปเสียจนหมดทุกสิ่งทุกอย่าง เห็นได้จากทรงอบรมสั่งสอนทุกคนที่เป็นนักบริหาร นักปกครองว่า ผู้ใดกระทำความผิดก็ควรลงโทษ ผู้ทำดีควรยกย่องสรรเสริญ มิใช่ว่าพระองค์ทรงปฏิบัติธรรมะแล้วจะทรงละเสียทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อมุ่งสู่พระนิพพานเท่านั้น เพราะทรงถือว่ามนุษย์ยังมีการะหน้าที่ มีความรับผิดชอบ ในเรื่องการครองชีพของสมาชิกในครอบครัว และมีหน้าที่การงานเป็นต้น จึงต้องทำหน้าที่ของตนไปตามสมควรโดยกำหนดปฏิบัติให้มีความเหมาะสมในทางโลกสักจะด้วย (หมายความว่าตามความเป็นจริงของโลกซึ่งมนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบเพื่อความเหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกันในโลกนี้ด้วยสันติสุข)

สมเด็จพระสังฆราชทรงยกตัวอย่างจากพระประสบการณ์ของพระองค์ท่านว่า เมื่อทรงปฏิบัติภารกิจแล้วก็ทรงเหน็ดเหนื่อย เนื่องด้วยทรงเจริญพระชนมายุมากแล้ว จึงต้องทรงพักผ่อนในห้องที่สามารถปรับอุณหภูมิได้ มีที่บรรทมให้สะดวกสบายพอสมควร ยังไม่ทรงสามารถที่จะปฏิบัติเช่นเดียวกับพระสงฆ์ได้ ในเรื่องพระกระยาหาร เสวยให้เพียงพอ กับความต้องการของร่างกายเท่านั้น แต่ที่สำคัญก็คือทรงสามารถปฏิบัติพระองค์ได้โดยปราศจาก โลก โกรธ หลง จนเป็นธรรมดา หรือธรรมชาติ ได้โดยแท้

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงเคยรับสั่งถึงธรรมชาติของชีวิตว่า แบ่งเป็น ๓ ระยะเวลาที่หนึ่งคือแรกเกิด ทุกคนเกิดมาเท่ากันหมดเพราะมาแต่ตัว ระยะเวลาที่สองคือขึ้นสมมติ มีสมมติต่าง ๆ เช่นชื่อนั้นชื่อนี้ ยศศักดิ์อย่างนั้นอย่างนี้ ทุกอย่างเป็นของสมมติทั้งสิ้น ระยะเวลาที่สามเป็นขั้นระลึกความจริง คือใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นความจริงของชีวิต ชีวิตที่แท้จริงเป็นอย่างไรจะได้ไม่หลงใหลในสมมติต่าง ๆ รู้จักใช้ลาภยศและสิ่งสมมติเหล่านั้นช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นให้พ้นทุกข์

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระองค์โดยสมควรและเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เป็นปกติวิสัยประจำอยู่ในพระราชหฤทัยของพระองค์ท่าน หรือจะเรียกว่าเป็นไปตามธรรมชาติก็ได้ แต่ก็มีใช้จะทรงวางเฉยเป็นอุเบกขาไปเสียทุกอย่าง ทรงอบรมสั่งสอนนักบริหารนักปกครองว่าผู้ใดทำความผิดก็ควรลงโทษ ผู้ทำความดีก็ควรยกย่องสรรเสริญ การที่ทรงปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิมิตใช้เพื่อมุ่งสู่พระนิพพานเท่านั้นแต่ทรงถือว่าในมนุษย์โลก ผู้เจริญธรรมยังมีการะหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว มีหน้าที่การงานที่ต้องหาเลี้ยงชีพ จึงต้องทำหน้าที่ของตนตามความสมควรของคฤหัสถ์ธรรม และเหมาะสมกับความเป็นจริงทางโลกด้วย โดยมนุษย์ควรมีความรับผิดชอบต่อชีวิตของเพื่อนมนุษย์ สามารถอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข

มูลนิธิแพथยาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พอ.สว.) ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนนีพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนจดทะเบียนมูลนิธิ เพื่อให้ความช่วยเหลือรักษาพยาบาลแก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ ที่ปฏิบัติงานในท้องถิ่น

ทูลกันดารตามชายแดน โดยไม่จำกัดเชื้อชาติศาสนา และไม่คิดมูลค่า ได้มอบให้ ผู้เรียบเรียงบทความนี้ เรียบเรียงพระราชดำรัสในสมเด็จพระบรมราชชนนี จากเทป บันทึกพระสุรเสียง พระราชทานแก่กรรมการและอาสาสมัคร พอ.สว. ตามจังหวัด พอ.สว. ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๓๑ รวม ๗๖ องค์กร เพื่อพิมพ์เป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติคุณ การที่ต้องเรียบเรียงจากเทปบันทึกพระสุรเสียงนั้น เพราะมีพระราชดำรัสโดยมิได้ร่างไว้ เป็นหนังสือล่องหน้า แต่เป็นพระราชดำรัสที่พระราชทานความสนทนสนมความเมตตา กรุณาแก่บรรดาสมาชิก พอ.สว. ดังที่ตรัสเรียกว่าหลานๆ ทั้งหลาย การที่จะพิมพ์ภาษา พุดเป็นภาษาเขียนนั้น บางครั้งก็ต้องปรับเสียงภาษาพูดให้เป็นภาษาเขียนบ้าง เช่นนั้นก็ เปลี่ยนเป็นนั่น หรือบางทีมีข้อความซ้ำกันบ้างก็ต้องตัดออก การที่ได้มีโอกาสอ่าน พิจารณาด้นฉบับพระราชดำรัสทำให้เห็นคุณธรรมที่มีอยู่ในพระองค์ชัดเจนและมีจำนวนมาก ดังจะขออัญเชิญในบางประเด็นมาเป็นตัวอย่าง

เกือบทุกครั้งที่พระราชทานพรแก่สมาชิก พอ.สว. นอกจากจะขอให้มีความสุข ความเจริญ เช่นเดียวกับพรที่ผู้ใหญ่ทั่วไปให้แก่ผู้น้อยแล้ว ยังได้ทรงเน้นถึงเรื่องขอให้มีความคิดที่ดี ความคิดที่จะทำแต่ความดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

“ฉันขออวยพรให้ท่านจงมีความสุข ความเจริญทั้งกายและใจ และความคิดที่จะ ทำดีและทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอีกต่อไป”

ทรงเน้นถึงปัจจัยในการทำงานให้สำเร็จ จะต้องประกอบไปด้วยคนและเงินและ จะต้องรู้จักใช้ให้ถูกต้องด้วยจึงจะมีประโยชน์

“แต่ว่าเรื่องงานไม่ว่างานอะไร เราก็คต้องการทั้ง ๒ อย่างคือคนและเงิน เงินมีคน เอามาให้ คนก็รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์”

เหตุที่ทรงริเริ่มและสนับสนุนให้มีการช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่นทูลกันดาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการรักษาพยาบาล เพราะหน่วยราชการยังเข้าไปไม่ถึง เมื่อ หน่วยราชการซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเข้าไปให้บริการแล้ว ก็ทรงย้ายพื้นที่ต่อไป ทั้งนี้การอาสาสมัครให้บริการทางแพทย์และสาธารณสุข ทรงเห็นว่าเป็นการทำเพื่อ มนุษยธรรม ทำด้วยจิตใจบริสุทธิ์มิได้หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นบุญกุศลมาก บุญกุศลที่ สำคัญคือทำให้สบายใจเป็นการยกฐานะของใจให้สูงขึ้น

“การช่วยผู้อื่นนี้ ฉันเห็นว่ามีความประโยชน์มาก เราสบายแล้วสบายคนเดียวนี้แย่มาก ฉันว่าอย่างนั้นนะ ต้องนึกถึงคนอื่นบ้าง”

“ช่วยกันทำงานเพื่อมนุษยธรรมต่อไปอีกนาน จนกว่าทางราชการเขาจะรับ เอาหน้าที่นี้ไปได้ ที่จริงก็เป็นหน้าที่ของสาธารณสุขอยู่แล้ว”

“การช่วยคนโดยไม่หวังการตอบแทน ทำให้ได้ความสุขทางใจ ฉันก็เห็นว่าที่ท่าน ทั้งปวงนี้ ได้ออกไปรักษาพยาบาลแก่ผู้ที่เจ็บไข้ ที่อยู่ห่างไกลนี้ได้ประโยชน์มาก ฉันเห็น ว่าได้กุศลมาก กุศลนี้เป็นของสำคัญ เพราะทำไปโดยไม่ต้องการอะไรตอบแทน และเป็น

สิ่งที่ทำให้เราสบายใจด้วย ที่เราทำไปโดยที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันที่ยากลำบาก”

ทรงเห็นว่าการทำงานจะต้องมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์

“เมื่อมาทำงานนี้แล้ว ไม่ว่าจะงานอะไรทั้งหมด เมื่อมาทำก็ทำไปตามระเบียบคือ เราไม่จัดระเบียบมันก็ยุ่ง ไม่อย่างนั้นบางคนก็อาจจะว่า हमงานนี้ยุ่งจริง ๆ ดังนั้นไม่ว่าจะทำอะไรที่ไหน ไม่ว่าจะทำงานอะไรให้มีประโยชน์ มันก็มีระเบียบมีกฎบ้าง”

พระราชทานหลักในการทำงาน ควรทำงานด้วยความสามัคคี ด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน ถ้ามีความคิดแตกต่างกันก็ให้มาปรึกษาหารือกัน อย่าไปพูดข้างเดียวลับหลัง ถ้าตกลงกันไม่ได้ให้เสนอหน่วยเหนือตัดสิน จะเป็นทางสร้างความสามัคคีในการทำงาน

“ความสามัคคีเป็นของจำเป็นมาก และความสามัคคีไม่ได้หมายความว่า ถ้าใครพูดอะไรไปก็เอาด้วยทั้งนั้น ความสามัคคีในที่นี้ก็คือว่า ทำงานด้วยกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันและเมื่อมีอะไรที่เห็นว่าสำคัญที่ควรเปลี่ยน เห็นว่าไม่ดี เราก็มาปรึกษาหารือกันว่าควรจะทำอะไรต่อไป ถ้าเปลี่ยนได้ก็เปลี่ยน เมื่อไม่ควรก็ไม่ควร ฉะนั้นว่าดีมากถ้าทำอย่างนั้นได้ เพราะว่าที่ได้ยิน ๆ มา โดยมากจะพูดกันลับหลังก็ไม่มีประโยชน์ คนนั้นก็พูดที่ คนนี้ก็พูดที่ เลยไม่ได้อะไรเลย”

นี่คือพระบารมีอันยิ่งใหญ่ในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพระบารมีที่ประกอบไปด้วยธรรมะ ที่จะยกจิตใจให้สูงส่งมีคุณค่า สมควรที่พวกเราชาวไทยจักได้จำเริญตามรอยพระยุคลบาท ด้วยการปฏิบัติบูชา ลดละความโกรธ ความโลภ ความหลง เท่าที่สติปัญญาความสามารถของเราจักพยายามทำให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๓๙

พระราชจริยาวัตรในทางพระศาสนา ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นายขวัญแก้ว วัชโรทัย เรียบเรียง

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ศกนี้ ตรงกับวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๙๓ พรรษา และในปีนี้อย่างวันที่ ๓ ตุลาคม ที่ผ่านมา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ก็ทรงเจริญพระชนม์ครบ ๘๐ พรรษา ขอเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระราชจริยาวัตรในทางพระศาสนาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่พระราชทานพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้เขียนบทความนี้เป็นผู้เชิญข่าวสาร พระราชปฐชา หรือบทความธรรมะที่ทรงปรับปรุงให้ผู้อื่นเข้าใจมากขึ้น ไปถวายสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงปฏิบัติเช่นนี้เสมอมา ตั้งแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ยังทรงสมณศักดิ์เป็นพระสาสนโสภณ เมื่อสมเด็จพระญาณสังวรได้สนองพระราชปฐชาหรือพระราชดำริเสร็จแล้ว ก็มอบให้ผู้เขียนบทความนี้ส่งกลับไปทูลเกล้าฯ ถวาย

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงตรวจและทรงพินิจข้อธรรมะของพระพุทธานุศาสน์อย่างถี่ถ้วน ทรงศึกษาอย่างลึกซึ้งมามาก จึงทรงทราบว่าตรงไหนที่เป็นประเด็นสำคัญ หรือว่าเป็นข้อความที่ยังไม่ทรงแน่พระราชหฤทัย ก็จะทรงทำเครื่องหมายสัญลักษณ์ไว้ด้วยหมึกสีแดงบ้าง ทรงบันทึกข้อพระราชดำริไว้บ้าง พระราชอัธยาศัยเช่นนี้ ในทางธรรมะ เรียกว่า ทรงมีธรรมวิจยะ หรือธรรมวิจย หมายความว่า ในการทรงศึกษาธรรมนั้น มิเพียงแต่ทรงสดับ ทรงจำ ไปตามที่ทรงประสบพบผ่านมาเท่านั้น แต่ได้ทรงวิจยหรือทรงพินิจพิจารณาข้อธรรมะนั้น ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน ด้วยพระปรีชาสามารถทั้งในเชิงอรรถและพยัญชนะ เพื่อความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องในธรรม เป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงสามารถวินิจฉัยสัสดะแห่งธรรมที่ทรงศึกษาได้อย่างถูกต้องตลอดจนใช้เป็นแนวปฏิบัติอันเหมาะสมสมควร ดังจะเห็นได้จากแนวพระราชดำริสำหรับการเรียบเรียงหนังสือทางพระพุทธศาสนาเรื่องต่าง ๆ คือ

วิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางธรรมะ

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร

ศีล

อวิชชา

สันโดษ

อปเสนธรรม ธรรมเหมือนพนักอิง

กรรม อโสกสูตร ชันติ

พรหมวิหาร ๔

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น ปัญญา นิเวศน์และ กัมมัฏฐานสำหรับแก้

การหลงตัวลืมตัว

ศาสนาและทศพิธราชธรรม

หนังสือที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เรียบเรียงขึ้น ทรงตรวจพิจารณาเนื้อหา และถ้อยคำอย่างถี่ถ้วนหลายครั้ง เมื่อต้องตามพระราชประสงค์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดให้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ ที่เรียกว่า “ทรงตรวจพิจารณา” นั้น มิได้หมายความว่า ทรงตรวจความผิดความถูกของเนื้อหาธรรมะที่ท่านผู้เรียบเรียงได้เรียบเรียงขึ้น แต่หมายถึงทรงพิจารณากระบวนการและความถ้อยคำสำนวนภาษาที่เรียบเรียงไว้นั้น ว่าจะยากง่ายอย่างไรหรือไม่ เพื่อเหมาะสมแก่ผู้อ่านที่มีใช้ผู้รอบรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยทรงถือเอาพระองค์เองเป็นเครื่องวัด กล่าวคือถ้าหากพระองค์ทรงสามารถเข้าพระราชหฤทัยได้อย่างแจ่มชัด คนทั่วไปก็น่าจะสามารถเข้าใจได้ ทั้งนี้เพราะทรงตระหนักว่า พระองค์มิใช่ทรงรอบรู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา แต่ทรงอยู่ในฐานะของผู้กำลังพยายามเรียนรู้ให้ถูกต้องลึกซึ้ง ทรงเข้าพระราชหฤทัยว่า อะไรบ้างที่คนทั่วไปน่าจะยังไม่รู้และควรได้รู้ และเมื่อรู้แล้วก็สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อความ สุขความเจริญของชีวิตและจิตใจได้ด้วย เพราะฉะนั้นธรรมะที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เรียบเรียงขึ้นเผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไป จึงทรงเลือกหลักธรรมและหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่อ่าน หรือนำเข้าใจได้ง่าย เหมาะแก่ประชาชนทั่วไปจะพึงรู้ พึงปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แล้วค่อยเลื่อนขั้นไปสู่หลักธรรมสำหรับปฏิบัติขั้นสูง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ

ขอยกตัวอย่างในเรื่อง “หลงตัว ลืมตัว” เดิมใช้ข้อความ “หลงตัว ลืมตัว ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาท ขาด ปัญญา” ครั้งแรกทรงปรับปรุงว่า “หลงตัว ลืมตัว เกิดขึ้นจากความประมาท ไม่ใช่ปัญญา” แล้วทรงพิจารณาอีกครั้งว่า “การหลงตัว ลืมตัว” นั้น “หลงตัว ลืมตัว อย่างไร” ทรงเพิ่มเติมให้บริบูรณ์ว่า “หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเองเก่ง”

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระราชปราชญ์ว่าควรจะมีหนังสือแนะนำคำสั่งสอนในศาสนาอิสลาม สำหรับพระราชทานแก่ประชาชนในจังหวัดภาคใต้ผู้นับถือศาสนาอิสลามและผู้ประสงค์จะทราบทั่วไป จึงพระราชทานพระราชดำริและโปรดเกล้าให้ คุณหญิงสมร ภูมิณรงค์ เลขาธิการจุฬาราชมนตรีเรียบเรียงเรื่อง “ศาสนาอิสลามสอนอะไร” ตรวจทานโดยนายต่วน สุวรรณศาสตร์

จุฬาราชมนตรีในขณะนั้น แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ขึ้น

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร” ว่า “พุทธศาสนิกชนย่อมสังคัมกับผู้นับถือศาสนาอื่นได้ตามมารยาทที่เหมาะสม เช่นเดียวกับแสดงความเคารพบิดาหรือมารดา หรือผู้ใหญ่ของคนอื่นได้เหมือนกับเคารพบิดาของตนเอง” “ผู้นับถือย่อมสังคัมกับชาวโลกต่างชาติต่างศาสนาได้สะดวก ทั้งไม่สอนให้ลบหลู่ใครตรงข้ามกลับให้เคารพต่อผู้ควรเคารพทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระองค์โดยสมควรและเหมาะสมปราศจากกิเลสตัณหา คือ โลภ โกรธ หลง ตลอดเวลาเป็นปกติวิสัย ประจำอยู่ในพระราชหฤทัยของพระองค์ท่าน หรือจะเรียกว่าเป็นไปตามธรรมชาติก็ได้ แต่ก็มิใช่จะทรงวางเฉยเป็นอุเบกขาไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เห็นได้จากทรงอบรมสั่งสอนทุกคนที่เป็นนักบริหาร นักปกครองว่า ผู้ใดกระทำความผิดก็ควรลงโทษ ผู้ทำดีควรยกย่องสรรเสริญ การที่ทรงปฏิบัติธรรมมิใช่เพื่อมุ่งสู่พระนิพพานเท่านั้น เพราะทรงถือว่ามนุษย์โลกผู้เจริญธรรมยังมีภาระหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวในการครองชีพและมีหน้าที่การงานที่ต้องหาเลี้ยงชีพ เป็นต้น จึงต้องทำหน้าที่ของตนตามความสมควรของคฤหัสถ์ธรรม และกำหนดปฏิบัติให้มีความเหมาะสมในทางโลกสัจจะด้วย (ซึ่งหมายความว่าถึงความเป็นจริงของโลกคือมนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบต่อชีวิตเพื่อนมนุษย์ เพื่ออยู่ร่วมกันในโลกนี้ด้วยสันติสุข)

สมเด็จพระ ยทรงยกตัวอย่างจากพระประสงค์ของพระองค์ท่านว่าเมื่อทรงปฏิบัติภารกิจแล้วก็ทรงเหน็ดเหนื่อย เนื่องด้วยทรงเจริญพระชนมายุมากแล้ว จึงต้องทรงพักผ่อนในห้องที่สามารถปรับอุณหภูมิได้ มีที่บรรทมให้สะดวกสบายพอสมควร เพราะยังไม่ทรงสามารถที่จะปฏิบัติการกินอยู่หลับนอนเหมือนกับพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งต้องปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดได้ ในเรื่องพระกระยาหาร ก็เสวยให้เพียงพอกับความต้องการของพระวรกายเท่านั้น แต่ที่สำคัญยิ่งนั้นคือทรงสามารถปฏิบัติพระองค์ได้โดยปราศจาก โลภะ โทสะ โมหะ ตลอดมาตราប់ทุกวันนี้

เนื่องในมหามงคลวโรกาสคล้ายวันพระราชสมภพ สถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่งประเทศไทยขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย พระบารมีแห่งพระสยามเทวาธิราช พระบารมีแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชและพระราชกุศลบารมีแห่งพระองค์ท่าน ได้โปรดดลบันดาล ให้ทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพร มีพระชนมายุยืนนาน สถิตเป็นมิ่งขวัญของพระบรมวงศานุวงศ์และของประชาชนชาวไทยตลอดกาลนานเทอญ

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจ่ายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๖

บรมราชินีนาถราชสุดี

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ประพันธ์

เย็นนัยน์ตาแสงอุษายามรุ่งสาง
เย็นน้ำใสในห้วยละหานธารคงคา
เย็นพระพายชายไทยให้ชื่นอก
เย็นโสตเสียงสุโนคเสนาะไพร
เย็นเสียงสัตว์ก้องกู่หาหมู่เพื่อน
เย็นระรินชื่นกลิ่นผลามาลัย
ความชื่นเย็นเช่นนี้มีอยู่ได้
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ยอดกัญญา
ทรงพัฒนาอาชีพหลักชาวนาไร่
ที่ใดแล้งน้ำไร้ทุกข์ภัยทวี
การแพทย์อนามัยการศึกษา
เหล่าทวยหาญแนวหน้าป้องกันพาล
สมเด็จพระบรมราชินีนาถ
ทั้งศิลปศาสตร์ทรงปราชญ์เปรื่องปรีชาไว
เป็นอาชีพเสริมแก่เหล่าชาวท้องถิ่น
พระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ ชาวไร่นา
โปรดให้เลี้ยงสัตว์นานาที่หายาก
ทรัพย์ในดินสินในน้ำล้ำตระการ
สิบสองสิงหาคมอุดมมาล
ทรงเจริญพระจตุพรถาวรธำรง

เย็นแสงจันทร์แจ่มกระจ่างกลางเวหา
เย็นสีเขียวพืชพุกษาไร่นาไทย
เย็นพริ้วหลังอุทกเป็นสายใส
เย็นใจชมเต่าปลาริมท่าธาร
เย็นไก่เถื่อนขันเอ็กวิเวกหวาน
เย็นสราญเรือนเหยาเหล่าประชา
เพราะबारมีพระจอมไทยผู้เลิศล้ำ
ทรงกู่แกชีวิตนานาให้อยู่ดี
เสด็จเยี่ยมพสกไทยทุกถิ่นที่
พระจักรีทรงแก้ไขทุกประการ
ทรงจัดหาสร้างให้ในหมู่บ้าน
ทรงห่วงหาพระราชน้ำพระทัย
รักเพื่อนมนุษย์ทุกชาติทั้งน้อยใหญ่
ศิลปาชีพจึงเกิดได้เพื่อประชา
โบราณศิลป์ทำรายได้พอขึ้นหน้า
แผ่ไปถึงสัตว์ พุกษา ป่าต้นธาร
ธ ทรงฝากไทยให้รู้จักเมืองบ้าน
เมืองสมบูรณชนสำราญชาติอยู่ยง
ขอสมเด็จพระนางนาถผู้สูงส่ง
คู่พระองค์นวมราชของชาติเทอญ

รวมใจรวมจิตพร้อม สดุดี สมเด็จพระบรมราชินี นางเจ้า

นางมาลินี ฝิโลประการ เรียบเรียง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ด้วยพระราชวิริยอุตสาหะ พระเมตตา กรุณา และพระปัญญา บารมี เพื่อความมั่นคง ของประเทศชาติ ประโยชน์สุขของพสกนิกร ตลอดจนบรรเทาทุกข์ผู้ท้อพวยพล้ำภัยจาก ประเทศใกล้เคียงเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประชาชนทุกรูปทุกนามต่างตระหนัก ซาบซึ้งและสำนึกเป็นล้นพ้นตลอดมา จะเห็นได้จากการที่สถาบันอุดมศึกษาใน ประเทศไทยหลายแห่งทั้งของราชการและของเอกชน ได้ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย ปรินญาคุณภูมิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาต่าง ๆ ราชวิทยาลัยอายุรแพทย์แห่งประเทศไทยซึ่งเป็นองค์กรบรมด้านวิชาชีพชั้นสูงสุดของอายุรแพทย์ ทูลเกล้าฯ ถวายสมาชิกภาพ กิตติมศักดิ์ของราชวิทยาลัย เป็นต้น ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ รัฐบาลได้จัดพิธีเฉลิมพระ- เกียรติ ในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเจริญพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอพระราชทาน เหยี่ยุคคุณภูมิลามาเพิ่มศิลปวิทยาเพื่อเฉลิมพระเกียรติที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ อันเป็นประโยชน์ใหญ่ยิ่งต่อประเทศชาติเป็นเวลาหลายสิบปีมาแล้ว พระราชสมัญญาที่ แสดงถึงความเคารพเทิดทูนอย่างยิ่งจากพสกนิกรทั่วไปก็คือ คำว่า พระแม่เจ้าของ ชาวไทย คำว่า แม่หลวง เป็นพระราชสมัญญาที่ชาวไทยภูเขาทูลถวาย เพราะรำลึกถึง พระเดชพระคุณของพระองค์เมื่อโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปช่วยเหลือ ราษฎรผู้ขาดแคลนในท้องถิ่นต่าง ๆ และพระราชทานอาชีพใหม่ ทรงยกระดับชีวิต ความเป็นอยู่ให้มีความสุขความเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน

อนึ่ง พระเกียรติคุณของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ouse เป็นที่ยกย่องเทิดทูนเฉพาะแต่ประชาชนชาวไทยเท่านั้นก็หาไม่ แม้ชาวต่างประเทศ ทั่วโลกก็ได้ประจักษ์และถวายสดุดีชื่นชมตลอดมา นับตั้งแต่ได้โดยเสด็จพระบาท- สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปเจริญสัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศ ตามคำกราบบังคม ทูลเชิญของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ทั้งในทวีปเอเชีย ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๐ จำนวนถึง ๒๘ ประเทศ

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๐ นี้ ทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจด้วย พระราชวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้าและพระขันติธรรมอย่างหนัก เพื่อทรงบรรลุ พระราชปณิธานตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระราชดำรัสลาประชาชน เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๓ เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศ สหรัฐอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ขออัญเชิญความตอนหนึ่งมาดังต่อไปนี้

“การไปต่างประเทศคราวนี้ ก็ไปเป็นทางราชการแผ่นดิน เป็นการทำตามหน้าที่ ของข้าพเจ้าในฐานะเป็นประมุขของประเทศ

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ในสมัยนี้ประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ต้องพึ่งพา อาศัยกันอยู่เสมอ จะว่าชนทุกชาติเป็นญาติพี่น้องกันก็ว่าได้ จึงควรพยายามให้รู้จักนิสัย ใจคอกันทั้งต้องผูกน้ำใจกันไว้ให้ดีด้วย

การผูกน้ำใจกันไว้นั้น ธรรมดาญาติพี่น้องก็ไปเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุขซึ่งกันและ กันแต่สำหรับประเทศไทยนั้น ประชาชนนับแสนนับล้านจะไปเยี่ยมเยียนกันก็ยาก เขาจึง ยกให้เป็นหน้าที่ของประมุขของประเทศในการไปเยี่ยมเยียนประเทศต่าง ๆ ข้าพเจ้าก็จะ แสดงต่อประชาชนของประเทศเหล่านั้นว่า ประชาชนชาวไทยมีมิตรจิตมิตรใจต่อเขา และข้าพเจ้าจะพยายามเต็มที่เพื่อให้ฝ่ายเขารู้จักเมืองไทยและเกิดมีน้ำใจที่ดีต่อชาวไทย...”

ด้วยพระปรีชาสามารถ พระราชวิจารณ์ญาณอันสูงมรรอบคอบ ตลอดจน พระราชจริยวัตรและการวางพระองค์ได้อย่างสง่างามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระสิริโฉมและพระราชจริยวัตรอันงดงาม พระวาจาอ่อนโยนเปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ธรรมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทั้งสองพระองค์ทรงเป็น พระมหากษัตริยาธิราชและสมเด็จพระบรมราชินีนาถของชาติไทย ผู้ซึ่งประมุขและ ประชาชนของแต่ละประเทศประทับใจอย่างยิ่ง บรรดาสื่อมวลชนต่างก็นาย พระบรมฉายาลักษณ์ ขอพระราชทานสัมภาษณ์เสนอข่าวและบทความสดุดีอย่าง กว้างขวาง นอกจากนั้น ยังมีผู้ขอพระราชทานพระราชนุญาตตั้งชื่อดอกไม้พันธุ์ที่ผสม ขึ้นใหม่ตามพระนามาภิไธยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ดอกไม้เหล่านั้นได้แก่ แคลลียาควินสิริกิติ์ ดอนญาควินสิริกิติ์ และกุหลาบควินสิริกิติ์ ทำให้โลกได้รู้จักประเทศไทยยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ โดยลำพังพระองค์อีกหลายครั้ง เป็นการเสด็จฯ ส่วนพระองค์และตามคำกราบบังคมทูล เชิญของมิตรประเทศ พระราชภารกิจในการเสด็จฯ ต่างประเทศทุกครั้งนั้น นอกจากจะ เป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเหล่านั้นแล้ว ยังทรงเผยแพร่วัฒนธรรมของมูลนิธิ ส่งเสริมศิลปาชีพ เช่น ผ้าไหม เครื่องถมเงินทอง เครื่องจักสาน ฯลฯ ล้วนวิจิตรงดงาม

ให้เป็นที่ยูจกแพร่หลายและเกิดผลดีแก่ประเทศไทยอีกด้วย แม้ในคราวเสด็จพระราชดำเนินประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาพระองค์ ยังทรงพระมหากรุณาต่อชาวเขมรผู้ลี้ภัยสงคราม เข้ามาอาศัยร่มพระบารมีอยู่ในชายแดนไทย โดยทรงนางานฝีมือหัตถกรรมของชาวเขมรอพยพเหล่านี้ไปจัดนิทรรศการ จำหน่าย และจัดแสดงเครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บจากผ้าไหมไทยที่หอนิทรรศการเสื้อผ้าในนครนิวยอร์ก โดยทรงเชิญผู้เชี่ยวชาญทางด้านการออกแบบเครื่องแต่งกายไปร่วมงานด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายเหล่านั้น ให้มีรายได้และความเป็นอยู่ดีขึ้นและเป็นการเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ด้วย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้พระราชทานโอกาสให้บุคคลชั้นนำของประเทศตลอดจนคนสำคัญอื่นๆ ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีเป็นการกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น ได้เสด็จพระราชดำเนินยังทำเนียบขาวตามคำกราบบังคมทูลเชิญของนางโรซาลิน คาร์เตอร์ ภริยาประธานาธิบดีจิมมี คาร์เตอร์ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมและเสวยพระกระยาหารกลางวัน ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของนายเคิร์ท วูลไฮม์ เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ และภริยา ณ บ้านพักในนครนิวยอร์ก ฯลฯ

พระราชกรณียกิจในสหรัฐอเมริกาครั้งนี้ ได้สร้างความเข้าใจอันดีตลอดจนเผยแพร่ชื่อเสียงและความสามารถของคนไทย ให้ชาวต่างประเทศรู้จักอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเสด็จไปแห่งใดชาวต่างประเทศจะรุมล้อมเฝ้ารับเสด็จจนไม่เห็นพระวรกาย ทั้งนี้เพราะกิตติศัพท์ของพระองค์ในการทรงงาน เพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมอาชีพของคนไทยซึ่งเป็นชาวไร่ชาวนา แต่มีฝีมือในทางศิลปหัตถกรรมประณีตงดงาม เป็นที่เลื่องลือไปทั่วโลก สื่อมวลชนต่างๆ ได้ขอพระราชทานสัมภาษณ์และเผยแพร่พระเกียรติคุณพระปรีชาสามารถ ดังที่หนังสือพิมพ์วอชิงตันสตาร์ได้สรุปติวว่า “นอกจากจะทรงเป็นพระราชินีที่ทรงพระสิริโฉมแล้ว ยังเป็นพระราชินีผู้ทรงงานตลอดเวลาอีกด้วย”

ครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนต่างประเทศเป็นการส่วนพระองค์แต่ละครั้ง มักทรงนางานศิลปะโบราณบางชิ้นไปแสดงควบคู่กับงานศิลปะที่โปรดให้อบรมช่างทำขึ้นใหม่ เพื่อเทียบให้ผู้ชมได้เห็นฝีมือของช่างโบราณกับช่างปัจจุบันของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯว่า การที่ทรงพระราชอุตสาหะส่งเสริมฟื้นฟูศิลปโบราณชิ้นนั้น ฝีมือประณีตงดงามของช่างโบราณกับช่างปัจจุบันมิได้แตกต่างกัน

ไม่ว่าใครก็ตามที่ได้รู้จักและเห็นผลงานของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถแล้ว จะต้องชื่นชมผลงานแห่งพระราชกรณียกิจ แม้ในหมู่คนต่างชาติก็เห็นความสำคัญของการดำเนินงานของมูลนิธิฯ จึงได้ช่วยเหลือส่งเสริม ดังที่มีผู้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนิน ไปทรงจัดนิทรรศการผลิตภัณฑ์ศิลปาชีพเผยแพร่ในประเทศต่างๆ อีกหลายครั้ง ทำให้เป็นที่ยูจกแพร่หลาย

และได้รับความนิยมาจากประชาชนในประเทศเหล่านั้นตลอดมา นำรายได้เข้าสู่ประเทศไทยแต่ละปีมีใช้น้อย

พระมหากษัตริย์คุณและพระเมตตาคุณของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถต่อประชาชนชาวไทย ต่อชาวต่างบ้านต่างเมืองและผู้อพยพลี้ภัยสงครามจากประเทศใกล้เคียงเป็นที่ปรากฏจรจรายไปในสากล สถาบันต่างๆ ในต่างประเทศต่างสนใจนำเรื่องราวไปเผยแพร่ นอกจากนั้นสถาบันการศึกษาและองค์กรต่างๆ ในต่างประเทศยังได้ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ประกาศนียบัตร เกียรติบัตรสมาชิกกิตติมศักดิ์ และรางวัลต่างๆ เพื่อเทิดพระเกียรติคุณมาโดยลำดับ เช่น องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญเชเรส สถาบันเอเชียไซไซตีที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลด้านมนุษยธรรม มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าสากล ทูลเกล้าฯ ถวายประกาศนียบัตรเทิดพระเกียรติก่อนุรักษ์ดีเด่นด้านการอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ราชวิทยาลัยอายุรแพทย์แห่งกรุงลอนดอน ทูลเกล้าฯ ถวายเกียรติบัตรสมาชิกภาพกิตติมศักดิ์แห่งราชวิทยาลัย องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญทองโบโรพุทโธ ฯลฯ

เอกสารสำคัญต่างๆ ที่สถาบันต่างประเทศและสถาบันวิชาการของไทย ได้ทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อเทิดทูนพระเกียรติคุณและพระมหากษัตริย์คุณ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถดังได้บรรยายมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงส่วนน้อย แต่ที่ปรากฏอยู่ตลอดมาตราบจนปัจจุบัน พระเกียรติคุณและพระมหากษัตริย์คุณต่อชนชาวไทยและเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกเป็นอนุสรณ์การสุดที่จะพรรณนาได้ ควรที่พสกนิกรทั้งปวงโดยเฉพาะเยาวชน น้อมสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณและพระเมตตาบารมีอันยิ่งใหญ่ แห่งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถไว้ตลอดไป และแสดงกตเวทิตาคุณ ปฏิบัติตนสนองพระเดชพระคุณด้วยความจงรักภักดี รู้รักสามัคคี ร่วมกายใจจรโล่ง ประเทศชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อชาติไทยเจริญรุ่งเรืองสืบไปตลอดกาลนาน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๗

ราชสดุดีแด่ สมเด็จพระแม่เจ้าของชาวไทย

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ประพันธ์

ข้าแต่พระแม่เจ้า
โปรดพระราชทานพระกรรณ
สดับลูกทั่วเขตชั้นทั้ง
พระจตุรพรวัย
ลูกหมายศุภฤกษ์เรือง
สิงหมาสสิบสอง
พระราชสมภพของ
ผยองพระเกียรติแผ่ฝ่าย
คณิงยามลูกทุกข์ท้น
ปางพบพิบัติภัย
ใครเล่ารีบกระไล
บัดทุกข์ปันสุขป้อน
ผองทหารตำรวจห้าว
เผชิญศึกปกป้องเกษตร
ทอดชีพท่ามพนาเวศ
ใครเล่ามีแผกเพี้ยน
ใครเล่าเดาคุมดัน
โดยเสด็จพระสวามินทร์
หฤทัยมุ่งบูรณะศิลป์
สานสลักถักทอเร้า
ใครเล่าบำรุงชีพช้อน
สนับสนุนทอผ้าไหม
มูลนิธิศิลปาชีพใคร
ไทยเทศนิยมทั่วหล้า

จอมขวัญ พระเอย
หนึ่งน้อย
ประโคนชัย
พจนพร้องบำเรอถวาย
เฉลิมฉลอง
เคลื่อนคล้าย
แม่อยู่ หัวเจ้า
ผ่องพื้นแผ่นดินสยาม
ระทมใจ กายนอ
ผัวร้อน
ประโลมปลอบ
ลูกให้หายหมอง
หวงเขต ไทยแ
หันเลี่ยน
เพื่อชาติ ฤๅไอ้
แม่ผู้ห่วงเขา
แดนดิน ดงนา
พ่อเจ้า
ชนบท ไทยทั่ว
เร่งฟื้นคืนผดุง
ชาวไทย ถิ่นนอ
มุ่งค้า
ก่อเกิด
แซ่ซ้องพระเกียรติถวาย

ใครเล่าหมายช่วยผู้
 หนีศึกน้ำตากระเด็น
 เข้าพึ่งไพร่ไทยเย็น
 ใครเล่าคือน้ำฟ้า
 ใครนั่นคือพระแม่เจ้า
 จิตลูกผูกพันพัว
 ยามอุระลูกสลดสลัว
 เพียงเมื่อพระแม่เจ้า
 เพ็ญพระพักตร์ผ่องพัน
 พระเนตรเหนือเนตรสวรรค์
 พระโอษฐ์อ้อมยิ้มนิรันดร์
 ไรยละอองอาบหล้า
 ขอพระทองของลูกได้
 เสวยราชย์ร่มย์สราญ
 เคียงพระนฤบาล
 พล่านุภาพปราบเปลื้อง

ทุกข์เข็ญ
 บากหน้า
 สุขร่วม เคียรแฮ
 หยาดเล่าโลมขวัญ
 อยู่หัว
 ใฝ่เฝ้า
 สว่างโล่ง
 เสด็จให้ลูกเห็น
 เพ็ญจันทร์ เจียวแม่
 สว่างฟ้า
 อมฤต นั้นแล
 แอรร้อนฤทัยผอง
 เหนานาน เน้นเทอญ
 รุ่งเรือง
 บริรักษ์ ไผท้าว
 กลิร้ายมลายสูญ โสดีทีเทอญ

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๗

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา

นางเฉลิมศรี หุ่นเจริญ เรียบเรียง

ขอสามสายร้ายเสี่ยงจำเรียงสาย	ยุรยาตรบรรยายบรรยายโนม
ฉลองมิ่งเฉลิมเมืองเป็รื่องประโคน	มโหรีบรรโลมบรรเลงเพลง
บรรลือขอเสนาะหล้ามหาดุข	ทุกบัวเบิกบานสะพรั่งอยู่ปลั่งเปล่ง
พระหัตถ์ช้อยคันชักนำเซว	ล้ำศักดิ์ศรีนครถวายเป็นมงคล ฯ

(จาก “เพลงชัยถวายพระพร” ประพันธ์โดย เนาวัฒน์ พงษ์ไพบูลย์ ในนิตยสาร
สายใจไทย)

เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๓๘ นี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ขอเสนอบทความเพื่อเทิดพระเกียรติ และรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ แห่งขัตติยนารีผู้ทรงคุณอันประเสริฐ สมตามความอันเป็นส่วนหนึ่งแห่งพระนามที่จารึก ในพระสุพรรณบัฏ คือ “รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ” ด้วยพระราชกรณียกิจที่เป็นไปเพื่อ ประโยชน์สุขแห่งพสกนิกรไทยและการพัฒนาประเทศชาติโดยส่วนรวม เจริญรอย พระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ดังที่เคยมีสื่อมวลชนรจนาคำกลอนถวายว่า...

ทุกย่างก้าวมีท่าทรงรอยยุคลบาท	จนเป็รื่องปราชญ์ฉกาจกิจทุกทิศา
พอหนึ่งก้าวลูกหนึ่งก้าวเพื่อชาวประชา	ยึดแนวทางสมเด็จพระเจ้าช่วยปวงชนฯ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันที่เสาร์ขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๕ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พระนามเดิม เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระราชอิสริยยศกิติเฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระ-เทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี” ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระชนมายุครบ ๕๐ พรรษาบริบูรณ์ เมื่อวันที่ ๕

ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐

ความหมายของพระนามในส่วนที่ได้ัญเชิญมากล่าวไว้ข้างต้นคือ “รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ” นั้น พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้เคยให้ความหมายไว้ โดยแยกเป็น ๓ ส่วนความว่า...

“รัฐสีมา” แปลง่าย ๆ ก็คือ “เขตแดน” หมายถึงเขตแดนแดนไทย คือประเทศไทย

“คุณากร” แปลว่า “บ่อเกิดแห่งคุณความดี” หรือ “แหล่งแห่งคุณสมบัติทั้งหลาย” หมายถึงเป็นที่ประชุมหรือเป็นที่ประมวลแห่งคุณงามความดีทั้งหลายเป็นอันมาก

“ปิยชาติ” แปลได้ว่า “พระองค์ผู้ทรงเป็นที่รัก”

จึงแปลความทั้งหมดได้ว่า “พระองค์ผู้ทรงเป็นแหล่งแห่งคุณงามความดีและทรงเป็นที่รักของชนชาวไทย”

ซึ่งความหมายดังกล่าวนั้น ย่อมตรงตามความรู้สึกของประชาชนอย่างยิ่ง ด้วยเป็นที่ซาบซึ้งอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกคนว่า พระองค์มีพระราชจริยวัตรที่งดงาม ประกอบด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา ทรงมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ด้วยความจริงใจ ทรงวางพระองค์มาเสมอพอดีไม่แข็งกระด้างเพราะความถือพระองค์ อันเป็นพระคุณสมบัติที่ประชาชนเข้าถึงพระองค์ได้ และพระองค์ก็ทรงเข้าถึงจิตใจของประชาชนด้วย

ความเอาพระทัยใส่ในทุกข์สุขของผู้อื่นนั้นก็เป็ไปอย่างกว้างขวางทั่วไป ไม่เฉพาะแต่ผู้ใกล้ชิดพระองค์เท่านั้น แต่ทรงห่วงใยไปถึงผู้ห่างไกลในหมู่บ้านชนบททั่วไป เป็นพระราชอัธยาศัยที่แสดงถึงน้ำพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณา ประกอบกับพระคุณลักษณะที่ร่าเริงแจ่มใส มีพระอารมณ์ขัน ทำให้ทรงเข้าถึงจิตใจประชาชน แม้เพียงแรกได้พบก็เกิดความสบายใจ เกิดความรัก และความประทับใจในพระองค์อยู่แล้ว แม้กระนั้นก็ยังมิใช่เพียงพระคุณลักษณะที่กล่าวนี้นั้นที่ทำให้ประชาชนจงรักภักดี หากแต่ประชาชนยังมีความซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณอันเกิดจากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่มองเห็นเป็นรูปธรรมจึงกล่าวได้ว่า ทั้งพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่อำนวยประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชน ทำให้ประชาชนชาวไทยได้รับประโยชน์สุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชกรณียกิจที่เป็นการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ในส่วนที่เป็นการสืบสานพระราชดำริและพระราชกรณียกิจต่อจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่มีอยู่หลายโครงการ เช่น

โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันในโรงเรียน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทดลองจัดขึ้นในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนในภาคกลางโดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อน โดยทรงเน้นเรื่องการเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียนและผู้ปกครอง เพื่อขจัดปัญหาการขาดแคลนอาหารด้วยการทำสวนครัวปลูกผักเลี้ยงสัตว์แล้วนำผลผลิตเหล่า

นั้นมาประกอบเป็นอาหารกลางวัน แทนที่จะพระราชทานเงินและสิ่งของให้โรงเรียนไปจัดทำเป็นอาหารเลี้ยงนักเรียน เป็นกิจกรรมที่เป็นความร่วมมือระหว่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง ปรากฏว่าทำให้นักเรียนมีอาหารกลางวันรับประทาน ทั้งนักเรียนทั้งครูมีอาชีพทางการเกษตร และมีความรักด้านการเกษตร นอกจากนั้นยังเป็นการเผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตรด้านโภชนาการและการถนอมอาหารไปสู่ประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนักเรียนด้วย

โครงการส่งเสริมคุณภาพการศึกษาให้แก่นักเรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนมุ่งงานด้านพัฒนาการสอนของครูให้มีประสิทธิภาพ และด้วยความห่วงใยประชาชนและเยาวชนที่ยากไร้ตามแนวชายแดนว่า หากต้องมาโรงเรียนด้วยท้องที่หิวโหย คุณภาพด้านการศึกษาก็เกิดขึ้นไม่ได้ จึงได้พระราชทานโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันให้ดำเนินการควบคู่กันไปด้วย

โครงการนักเรียนในพระราชานุเคราะห์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และโครงการฝึกอาชีพนักเรียนจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เกิดจากการที่พระองค์ท่านได้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ที่จะช่วยพัฒนาคนให้มีคุณภาพและส่งผลถึงสังคมและประเทศชาติในที่สุด ประกอบกับความสนพระทัยที่จะให้เด็กและเยาวชนไทยได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกัน จึงได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับการศึกษาในโครงการต่างๆ เพื่อหาทางช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนให้เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาเพราะเหตุที่ยากจนหรือไม่มีสถานที่ศึกษาต่อ แต่มีความตั้งใจที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไป เพราะได้ทรงประจักษ์ว่านักเรียนในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเหล่านั้น เมื่อสำเร็จการศึกษามาฉบับ (ป.๖) แล้ว ส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสศึกษาในระดับสูง เนื่องจากผู้ปกครองมีฐานะยากจนและตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่นชายแดนทุรกันดาร การคมนาคมเป็นไปด้วยความลำบาก บางแห่งก็อยู่ในพื้นที่อันตราย จึงได้พระราชทานพระราชานุเคราะห์ให้นักเรียนเหล่านั้นได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงต่อไปตามระดับสติปัญญาและความเหมาะสม กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนจึงได้ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมสามัญศึกษากกรมการฝึกหัดครู (ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นสำนักงานสถาบันราชภัฏ) กรมอาชีวศึกษา จัดทำโครงการขึ้น ๒ โครงการคือ โครงการนักเรียนในพระราชานุเคราะห์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และโครงการฝึกอาชีพนักเรียนจากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๑

โครงการส่งเสริมสหกรณ์โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ก็เป็นพระมหากรุณาและพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่มีพระราชประสงค์จะให้เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ได้มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการสหกรณ์เพื่อจะได้นำไปใช้ในหมู่บ้านของตนเมื่อเติบโตขึ้น

โดยวิธีให้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือ เสียสละ และความมีระเบียบวินัย ทั้งเป็นการส่งเสริมฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวเด็กนักเรียนด้วย โครงการนี้ได้เริ่มมาตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ เริ่มจากการฝึกอบรมการสอนวิชาการสหกรณ์แก่ครูโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อให้มีการศึกษาเรื่องหลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ด้านสหกรณ์ พร้อมด้วยระเบียบข้อบังคับและแนวทางปฏิบัติตามความเหมาะสมแก่นักเรียนในแต่ละโรงเรียนก่อน จากนั้นก็จะส่งเสริมให้มีการปฏิบัติกิจกรรมสหกรณ์ เช่น ร้านค้าสหกรณ์และสุดท้ายก็คือการเผยแพร่วิธีการสหกรณ์ให้แก่ราษฎรในแต่ละพื้นที่ต่อไป จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ในเรื่องนี้เป็นคุณประโยชน์ที่จะเกิดแก่กิจกรรมสหกรณ์ของประเทศโดยรวมด้วย

นอกจากความห่วงใยในเด็กและเยาวชนในลักษณะที่เป็นการเจริญรอยพระยุคลบาทดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารียังทรงมีความห่วงใยในการศึกษาของเด็กและเยาวชนที่ด้อยโอกาสอันเนื่องมาจากความพิการจากความบกพร่องทางร่างกายและทางปัญญามาเป็นเวลานาน จะเห็นได้จากการที่ได้ทรงริเริ่มโครงการพัฒนาผู้ด้อยโอกาสหลายโครงการ เช่น โครงการส่งเสริมสนับสนุนการเกษตรสมาชิกพิการของมูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โครงการศูนย์ทดลองเด็กหูหนวก-ปดุมวัย โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เป็นต้น ทั้งยังได้มีพระราชดำริในเรื่องการฝึกอาชีพให้แก่เยาวชนที่พิการ เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง ไม่ต้องเป็นภาระของสังคม ซึ่งเรื่องนี้ได้มีหน่วยงานบางแห่งสนองพระราชดำริไปแล้วเช่น สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา เป็นต้น

ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นแต่เพียงส่วนน้อยนิดแห่งพระราชกรณียกิจอันเป็นพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนและประเทศชาติได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สมพระนาม “รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ” และสมตามพระราโชวาทที่ได้พระราชทานในที่ประชุมผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ ณ โรงแรมริเจนท์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องสำคัญซึ่งจะต้องทำก่อน ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจโดยไม่พัฒนามนุษย์ ย่อมนำไปสู่ผลที่ไม่พึงปรารถนา”

โอกาสนี้ ขอเชิญชวนชาวไทยได้ร่วมใจกันอาราธนาคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อำนวยพรศุภมงคล อภิลักขณ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้ทรงพระเกษมสำราญ พรั่งพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย ชั่วกาลนานเทอญ

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๓๘

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

นายทองด้อย กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๒ วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ได้ลงประกาศสถาปนา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เป็น กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ดังนี้

ประกาศ

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เป็นสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินีอันสนิทแต่พระองค์เดียวที่ได้ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์กันมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ทั้งเป็นผู้ที่ทรงเคารพนับถือในฐานะที่ทรงมีอุปการคุณมาแต่หนหลัง ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในประกาศสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า นั้นแล้ว ต่อมาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ก็ยังเฝ้าพระหฤทัยมั่นคงอยู่มิได้ทอดทิ้งในอุปการกิจที่มีแก่พระองค์ โดยเจตจำนงมุ่งหมายแต่จะให้ทรงพระเกษมสุข และทรงพระเจริญยิ่งด้วยพระราชอิสริยยศในมหาศูนย์สมบัติ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ในหลายวาระ และทรงรับเป็นพระธุระในการส่วนพระองค์สมเด็จพระบรมราชชนนี ให้ดำเนินลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย ทั้งได้ปฏิบัติวัฏฐากสมเด็จพระบรมราชชนนีอย่างใกล้ชิดในทุกสถาน และรักษาพยาบาลในเมื่อทรงพระประชวรโดยมิได้มีความเบื่อหน่ายย่อหย่อนด้วยมีพระประสงค์จะแบ่งเบาพระราชภาระ ทำให้ทรงคลายพระราชกังวล และวางพระราชหฤทัยในการส่วนสมเด็จพระบรมราชชนนีได้เป็นอันมาก

นอกจากนั้น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ยังมีพระหฤทัยเปี่ยมไปด้วยพระเมตตากรุณา ปรารถนาที่จะให้ประชาชนทุกชนชั้นได้มีวิชาความรู้ มีฐานะความเป็นอยู่และมีสุขภาพอนามัยที่ดีถ้วนหน้า จึงทรงพระอุตสาหะรับเป็นอาจารย์สอนอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ โดยมิได้ทรงคิดเห็นแก่ความเหนื่อยยาก ทั้งทรงรับ

เป็นพระธุระบริหารกองทุนการกุศลสมเด็จพระเจ้า ทรงเป็นประธานมูลนิธิโรคไตมาแต่แรกเริ่ม และทรงรับมูลนิธิตลอดจนสมาคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การสังคมสงเคราะห์ และการสาธารณสุขไว้ในพระอุปถัมภ์อีกเป็นจำนวนมาก ได้ทรงปฏิบัติบริหารกองทุนมูลนิธิ ที่ทรงเป็นประธานและบริหารอยู่ โดยเต็มพระสติกำลังปรีชาสามารถ และได้พระราชทานความช่วยเหลือนานัปการแก่มูลนิธิและสมาคมที่อยู่ในพระอุปถัมภ์ทำให้กิจการต่างๆ ของกองทุน มูลนิธิ และสมาคมเหล่านั้น ดำเนินก้าวหน้ามาด้วยความมั่นคงและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนอย่างใหญ่หลวง พระเกียรติคุณด้านนี้เป็นที่ประจักษ์เด่นชัด ด้วยเหตุนี้สถาบันอุดมศึกษาในประเทศและองค์การระหว่างประเทศมากแห่งจึงได้ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในสาขาวิชาต่างๆ และเหรียญสดุดีพระกิตติคุณ

มาบัดนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงเจริญด้วยวัยสายุกาล วัยวุฒิกอปรด้วยพระอภัยาคัยชื่อตรง ดำรงพระองค์มั่นอยู่ในสุจริตธรรม สัมมาจารี มีความกตัญญูทศเวที เป็นอย่างยิ่ง ทั้งทรงพระคุณแก่บ้านเมืองปรากฏอยู่เป็นอเนกปริยาย สมควรที่จะสถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์ให้สูงขึ้น โดยอนุโลมตามแบบอย่างโบราณราชประเพณี

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามจารึกตามพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ขอจงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล อริยคุณพลานการสมบุรณ์ วรเกียรติคุณอดุลยยศ ปรากฏยั่งยืนนาน เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ เป็นปีที่ ๕๐ ในรัชกาลปัจจุบัน

ตามพระบรมราชโองการที่อัญเชิญมาข้างต้น ได้ประกาศพระเกียรติคุณสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ไว้แล้วอย่างสมบูรณ์ เป็นการยืนยันว่าทรงเป็นเจ้านายที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองสมกับที่ทรงอุปถัมภ์ในมหาจักรีบรมราชวงศ์ เป็นแต่ขอตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อจะทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเรื่องใดก็ตาม ก็จะต้องทรงอย่างตั้งพระหฤทัยเป็นจริงจัง มีระเบียบแบบแผนและถูกต้องสมบูรณ์ เช่นเมื่อทรงรับเป็นหัวหน้าสาขาภาษาต่างประเทศ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากจะทรงสอนภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสแก่นักศึกษาแล้ว ยังทรงจัดสร้างหลักสูตรการสอนวิชานั้นไว้เป็นหลักฐาน ทรงจัดระเบียบการปฏิบัติงานของ

คณาจารย์ในสาขาภาษาต่างประเทศให้มีมาตรฐานและมีประสิทธิภาพ เช่น เกณฑ์การวัดผลการศึกษา เกณฑ์การประเมินผลงานอาจารย์ และทรงริเริ่มจัดสร้างแบบทดสอบความรู้ภาษาฝรั่งเศส เพื่อจัดแบ่งนักศึกษาเข้ากลุ่มเรียนตามระดับความสามารถของตน เมื่อมูลนิธิสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยในพระอุปถัมภ์ของพระองค์ มีโครงการสอนการอ่านแก่เด็กเล็กในชั้นเตรียมความพร้อม ก็ทรงรับเป็นผู้ดำเนินการทดลองใช้อุปกรณ์การเรียนที่มูลนิธิคิดทำขึ้นโดยระหว่างการตามเสด็จสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมและสงเคราะห์ราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดารจังหวัดต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์จะเสด็จไปที่โรงเรียนก่อนสมเด็จพระบรมราชชนนี เพื่อทรงอบรมครูให้เข้าใจถึงการใช้อุปกรณ์การเรียน เป็นเกมสำหรับหัดอ่าน ช่วยการอ่าน และช่วยการคิดเลข สอนวิธีบวกลบคูณหาร เสร็จแล้วจึงเอนักเรียนมาเล่นเกมเหล่านั้นให้ครูดู

ในระยะหลังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ กรมหลวงฯ เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เพื่อทรงศึกษาสภาพภูมิประเทศ วัฒนธรรม ประเพณีและโบราณสถานของประเทศเหล่านั้น ทรงเอาพระทัยใส่และพิถีพิถันในการเขียนข่าวและภาพประกอบ เพื่อเผยแพร่ทางโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจ ให้ถูกต้องและชัดเจน เพราะทรงถือว่าเป็นการให้การศึกษากับประชาชน เช่นจะทรงกำชับให้ช่างภาพถ่ายภาพโบราณสถานให้เห็นอาคารทั้งหลังและทางเข้าอาคารนั้น จากนั้นจึงจะทรงปล่อยให้ช่างภาพเป็นอิสระที่จะหาแง่มุมสวยงามในการบันทึกภาพ พระนิพนธ์เกี่ยวกับพระประวัติสมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี พระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์ของไทย และการเสด็จเยือนต่างประเทศจำนวนหลายเล่ม ล้วนแต่ทรงพระนิพนธ์ด้วยความระมัดระวังยิ่ง ต้องทรงเสียเวลาค้นคว้าหาหลักฐานที่ถูกต้องมาเรียบเรียง ดังนั้นพระนิพนธ์เหล่านั้นจึงมีคุณค่ามหาศาลของชาติในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

ในโอกาสที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเจริญพระชนมายุ ๗๓ พรรษา ในวันที่ ๖ พฤษภาคม ศกนี้ จึงขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยได้อภิบาลให้ทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพรยิ่งขึ้นตลอดกาลนาน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๔

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ใน คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ขอพระราชทาน อัญเชิญพระประวัติและการสถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์ “ทรงกรม” เจ้าฟ้าซึ่งเป็น พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์สูงเป็น พระองค์แรกในรัชกาล ดังที่ได้ประกอบพระราชพิธี จารึกพระนามในพระสุพรรณบัฏแล้ว เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๗ เมษายน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเมื่อวันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกอบ พระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เณลินพระยศขึ้นเป็น “สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์” ใน มหามณฑลสมัยที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา เป็นการสถาปนา พระอิสริยยศศักดิ์เจ้าฟ้าต่างกรมผู้ใหญ่ ตามธรรมเนียมโบราณราชประเพณี ยิ่งความ ปลื้มปิติแก่ชาวไทยทั่วไป และปลอบปลื้มตื่นตาตื่นใจในธรรมเนียมราชประเพณีของ ชาติไทย อันแสดงความเป็นชาติ ที่มีวัฒนธรรมอันสูงส่งมาแต่โบราณกาล สืบเนื่องมั่นคง มาถึงปัจจุบัน

การสถาปนาพระอิสริยยศศักดิ์ เณลินพระเกียรติยศให้พระราชวงศ์ผู้ทรงทำ คุณประโยชน์ต่อแผ่นดิน และต่อพระราชวงศ์ เป็นธรรมเนียมราชประเพณีที่มีมาแต่ โบราณ เฉพาะโอกาสที่จะสถาปนาขึ้นมีแตกต่างกัน คือ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จ เถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว เพื่อสนองพระกรุณาธิคุณ และเคารพยกย่องในพระบรมวงศานุวงศ์ จะทรงสถาปนาพระบรมราชบุพการีให้ดำรง พระอิสริยยศศักดิ์สูงขึ้นโอกาสหนึ่ง เมื่อพระราชวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ซึ่งเพียบพูน ด้วยคุณงามความดีเป็นที่ประจักษ์โอกาสหนึ่ง และเพื่อถำรงไว้ซึ่งพระเกียรติยศแห่ง พระราชวงศ์ อีกโอกาสหนึ่ง

เฉพาะการที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาพระราชวงศ์ในตำแหน่ง “สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ” ซึ่งถือเป็นสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินี หรือพระโสทรชนินชฎ ภคินีที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ หมายถึงพี่สาวหรือน้องสาวที่ร่วมพระอุทรเดียวกัน มี

พระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จผ่าน
ไอศูรย์ราชสมบัติปราบดาภิเษกเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อพุทธศักราช
๒๓๒๕ ทรงสถาปนาพระเจ้าฟ้าง่างเธอ สองพระองค์ คือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี
และสมเด็จพระศรีสุทธารักษ์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปก-
เกล้าเจ้าอยู่หัว สถาปนาพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย ขึ้นเป็น
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระเทพนารีรัตน์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เมื่อ
เสด็จดำรงในสิริราชสมบัติ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระฟ้าง่างเธอ ขึ้นเป็น
สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิ-
เบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระ-
อนุชาธิราชเจ้า ทรงสนองพระกรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินี ที่ได้ทรง
บำเพ็ญคุณประโยชน์เป็นล้นพ้น ทั้งแก่บ้านเมืองและแก่พระราชวงศ์ ทรงพระอภิบาล
เอื้ออาทรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์คือ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙
ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ตรากดขี่ทั้งเจริญพระชนมพรรษาสูงขึ้น ความเอื้ออาทรก็ได้คลาย
ไปจากพระราชหฤทัย

ดังนั้น ในวันนั้นคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสวดบูชาบุคคลสำคัญ
เห็นควรได้อัญเชิญพระประวัติมาเผยแพร่ ให้ปรากฏพระเกียรติคุณแผ่ไพศาล น้อมถวาย
เป็นราชสักการะในวโรกาสคล้ายวันประสูติปีที่ ๗๒

สมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ทรงเป็นพระโสทรเชษฐภคินีพระองค์เดียว ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐของชาวไทยถึงสองพระองค์ คือ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาล
ปัจจุบัน เป็นพระธิดาพระองค์แรกในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม
พระบรมราชชนกและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประสูติเมื่อ วันอาทิตย์ที่ ๖
พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ขณะที่สมเด็จพระบรม-
ราชชนกเสด็จไปทรงเรียนวิชาแพทย์อยู่ที่นั่น มีพระนามในสูติบัตรว่า “เมย์” คือ
เดือนพฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามว่า
“หม่อมเจ้ากัลยาณิวัฒนา” เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนพระอิสริยยศเป็น พระวรราชธิดา พระองค์เจ้า-
กัลยาณิวัฒนา และพุทธศักราช ๒๔๗๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
ทรงเฉลิมพระเกียรติ เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าง่างเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

ทรงเริ่มการศึกษาระดับประถมศึกษา ณ โรงเรียนราชินี กรุงเทพมหานคร ครั้น

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกสิ้นพระชนม์ และประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๗ สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง ๓ พระองค์ ออกไปทรงศึกษา ณ เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จึงได้เริ่มการศึกษาระดับมัธยมในต่างประเทศ ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการศึกษาอย่างยิ่ง ในการสอบเลื่อนชั้นแต่ละปีทรงทำคะแนนได้อย่างงดงาม การสอบสุดท้ายเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลายทรงได้คะแนนดีเยี่ยมเป็นที่ ๑ ของโรงเรียน และเป็นที่ ๓ ของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทรงเข้าศึกษาต่อคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยโลซาน ในวิชาเคมี ขณะเดียวกันทรงศึกษา วิชาวรรณคดี ปรัชญา จิตวิทยา ไปพร้อมกันด้วย ทรงสำเร็จปริญญาตรี ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๑ ทรงพระปรีชาเป็นเลิศในด้านภาษาฝรั่งเศส และวรรณคดีฝรั่งเศส ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจด้านการศึกษา เป็นผลดีแก่การศึกษาของชาติอย่างต่อเนื่องหลายประการ ทรงมีพระอุตสาหะอุทิศพระองค์เพื่อการเรียนการสอนทั้งในระดับอุดมศึกษามัธยมศึกษา และประถมศึกษาในส่วนกลาง และในชนบทอย่างกว้างขวาง

ทรงเริ่มปฏิบัติพระกรณียกิจด้านการศึกษาในปีพุทธศักราช ๒๔๙๕ โดยเป็นพระอาจารย์พิเศษในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงสอนวิชาภาษาฝรั่งเศสทั้งการสนทนาวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พุทธศักราช ๒๕๑๒ เป็นอาจารย์ในคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทรงรับเป็นหัวหน้าสาขาภาษาต่างประเทศ ประกอบด้วย ภาษาฝรั่งเศส เยอรมัน ญี่ปุ่น จีน และรัสเซีย ทรงร่วมจัดสร้างหลักสูตรและการปฏิบัติงานด้านการสอน ภาษาต่างๆ ระดับปริญญาตรี ได้อย่างเป็นผลดี ในฐานะที่ทรงเป็นหัวหน้าคณาจารย์ ภาษาฝรั่งเศส ทรงมีพระจริยาวัตรงดงามประทับใจบรรดาอาจารย์ ในด้านทรงพิจารณาแก้ไขปัญหา และจัดวางระบบการสอนอย่างมีระเบียบสุขุม

ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ ทรงเป็นอาจารย์ในคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ทรงเป็นอาจารย์บรรยายพิเศษ ในคณะวิทยาศาสตร์ และอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ เขตปัตตานี และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทรงก่อตั้งสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๐ เพื่อให้อาจารย์ผู้สอนภาษาฝรั่งเศสทุกๆ ระดับและอยู่ในที่ต่างๆ ได้พบปะกันอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนการสอนด้วย ทรงสอนภาษาฝรั่งเศสอย่างต่อเนื่อง จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๑ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงถวายตำแหน่ง “ศาสตราจารย์” และ พ.ศ. ๒๕๒๒ รัฐบาลฝรั่งเศสถวายเหรียญตรา ชั้นสูงสุดทางด้านศิลปะและอักษรศาสตร์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ

ความสนพระทัยในด้านการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิ-

วัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ มิได้อยู่ในระดับอุดมศึกษาเท่านั้น ทรงสนพระทัยการศึกษาในระดับต้นด้วย ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ มูลนิธิสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยที่จัดตั้งโครงการสอนการอ่านหนังสือแก่เด็กเล็กในชนชั้นเตรียมพร้อมทั่วประเทศ

ในระหว่างที่ตามเสด็จสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จเยี่ยมสงเคราะห์ราษฎรในถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศ ทรงประดิษฐ์สื่อการสอนสำหรับเด็กเล็ก และนำไปทดลองสาธิตแก่กลุ่มครูและนักเรียนชั้นประถมจนปรากฏเป็นผลดียิ่งได้แก่ ชุดบันไดงู ชุดเสริมทักษะคณิตศาสตร์ ป.๑ ชุดไปตลาดเกี่ยวกับอาหารหลัก ๕ หมู่ ชุดแรกที่ประเทศไทยสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชุดสร้างเสริมประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์ล้วนเป็นคุณอนันต์ต่อการปูพื้นฐานการเริ่มเบื้องต้นของเด็กเล็ก ทรงเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนเยาวชนไทยเข้าร่วมแข่งขัน โอลิมปิก วิชาการซึ่งมีการแข่งขันทั้ง คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี คอมพิวเตอร์ และชีววิทยา ในการพระราชทานโอกาสให้เยาวชนที่เข้าแข่งขันเข้าเฝ้าเป็นส่วนพระองค์ เพื่อพระราชทานข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ และจัดตั้งชมรมนี้ พระราชทานทั้งความรู้ และพระราชทรัพย์เป็นทุนในการดำเนินงาน

ในด้านการสาธารณสุข ทรงห่วงใยความเป็นอยู่ของเด็กเล็กอ่อนในชุมชนแออัด มูลนิธิหลายแห่งที่ทรงรับเข้าอยู่ในพระอุปถัมภ์ เช่น ชุมชนแออัดคลองเตย วัดพระยายัง ชุมชนแออัดบ่อนไก่ ชุมชนกองขยะอ่อนนุช และเพชรเกษม ทรงตระหนักถึงปัญหาและความเป็นอยู่ของเด็กที่ด้อยโอกาสในสลัม ได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ หนังสือ และของเล่นสำหรับเด็กเพื่อ ช่วยให้มีความรู้ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ทรงรับมูลนิธิเด็กอ่อนในสลัมเข้าไว้ในพระอุปถัมภ์อีกด้วย ทรงจัดตั้งกองทุนนมและอาหารเสริม เพื่อช่วยให้เด็กผู้ยากไร้ในสลัมได้รับคุณค่าของสารอาหาร มีโปรตีน จะได้เติบโตอย่างมีสุขภาพ น้ำพระทัยนั้นประดุจสายฝนที่ประพรมความชุ่มชื้นแผ่กระจายทั่วไป

โครงการสำคัญในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่ก่อตั้งเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนชาติไทยทั่วไป ทรงแบ่งเบาพระราชภาระมาไว้เป็นส่วนหนึ่ง มิได้ทรงละเลยแม้แต่รายการใด ทรงสืบสานพระราชปณิธานในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในด้านการสาธารณสุขแก่มวลชนให้แผ่ไพศาลเป็นการสนองพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระชนนีนาถ ผู้ทรงอุทิศพระองค์ที่ทรงศึกษาด้านนี้และได้ทรงปฏิบัติเป็นผลดียิ่ง

พระอัจฉริยะในงานวิชาการที่ปรากฏแพร่หลายประการหนึ่งคือการนิพนธ์หนังสือทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และงานนิพนธ์อันเนื่องมาจากการเสด็จเยือนประเทศต่างๆ ซึ่งจำนวน ความรู้ด้านสารคดี ประวัติอารยธรรมของมนุษยชาติ เช่น เรื่อง จูฬาลงกรณ์สันตติวงศ์ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ แม่เล่าให้ฟัง เวลาเป็นของมีค่า เจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์ ไปรษณียบัตรเจ้าฟ้า ๑ โหลในเมืองจีน ยูนนาน ภูฐาน

เกาะเขี้ยวบนแผ่นดินจีน ฯลฯ

พระจริยาวัตรอันควรแก่การสดุดีอีกประการหนึ่ง คือ ทรงมีพระกตัญญูทเวทิต่อพระบรมราชชนนี ทรงใฝ่พระทัยดูแลพระพลานามัยอย่างใกล้ชิด ติดตามเสด็จพระราชดำเนินไปทุกหนแห่ง มิคลาดคลา แม้เมื่อเวลาทรงพระประสูติ ทรงถวายการอภิบาลอย่างใกล้ชิด

ดังนั้นจึงประจักษ์ว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงปฏิบัติช่วยราชการแผ่นดินอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศ และประชาชนอเนกประการควรแก่การสถาปนาเฉลิมพระอิสริยยศอย่างยิ่ง

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๓๘

พระมหาเทวีจระประภา

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

ขอนำพระประวัติและพระกรณียกิจของพระมหาเทวีจระประภาแห่งราชวงศ์มังรายในราชอาณาจักรล้านนาไทยมาสดุดี เพราะพระมหาเทวีพระองค์นี้ ทรงได้รับอัญเชิญให้เสด็จขึ้นครองราชย์ ณ นครเชียงใหม่ อันเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยขณะนั้นถึงสองสมัย ซึ่งแต่ละสมัยนครเชียงใหม่กำลังตกอยู่ในสถานการณ์อันสับสนยุ่งยากเป็นที่สุด พระองค์ทรงตัดสินพระหฤทัยเผชิญกับเหตุการณ์และทรงกำหนดราโชบายอันแน่วแน่ เพื่อรวมไทยในภาคเหนือคืออาณาจักรล้านนาไทยเข้ากับไทยภาคกลางในรัชสมัยของพระเจ้าไชยราชาธิราชแห่งกรุงศรีอยุธยาอย่างกล้าหาญด้วยทรงมีพระดำริเห็นว่าเป็นไทยด้วยกัน นักประวัติศาสตร์สำคัญของไทยคนหนึ่ง คือ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้ยกย่องสรรเสริญไว้ว่า “ทรงเป็นวีรสตรีนักการเมือง ซึ่งแตกต่างจากท้าวสุรนารี ท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทรซึ่งเป็นนักรบ”

ก่อนจะกล่าวถึงพระประวัติและพระกรณียกิจของพระมหาเทวีจระประภา ขอนำเหตุการณ์ก่อนหน้าที่พระองค์จะทรงขึ้นครองราชย์มากล่าวนำเล็กน้อย กล่าวคือขณะนั้นอาณาจักรล้านนาไทยเป็นอิสระรัฐมีเอกราชสมบูรณ์ พระมหากษัตริย์ผู้ครองราชย์ ณ นครเชียงใหม่อันเป็นราชธานีครั้งนั้น ทรงพระนามว่า พระเมืองเกศเกล้า เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๑๔ แห่งราชวงศ์มังราย ทรงครองราชย์สืบต่อจากพระเมืองแก้ว พระเชษฐาธิราชมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๙ จนถึง พ.ศ. ๒๐๘๑ จึงถูกเจ้าชายดำราชโอรสชิงราชสมบัติขึ้นครองราชย์แทนแล้วทรงเนรเทศพระราชบิดาให้ไปประทับอยู่ ณ เมืองน้อย แต่เจ้าชายดำก็ครองครองราชย์ได้เพียง ๕ ปี เพราะเสนามาตย์และราษฎรเห็นว่า มิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมสร้างแต่ความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นโดยลำดับ จึงร่วมมือกันจับปลงพระชนม์ แล้วพร้อมใจกันไปอัญเชิญพระเมืองเกศเกล้าให้เสด็จกลับมาครองราชย์อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๐๘๖

พระเมืองเกศเกล้าเสด็จขึ้นครองราชย์ครั้งนี้เพียง ๒ ปี ก็เกิดเสียพระสติสร้างความเดือดร้อนให้เกิดแก่อาณาประชาราษฎร์เป็นอเนกประการ ดังนั้น แสนดาวอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่กับพรรคพวกจึงก่อกบฏลอบจับพระเมืองเกศเกล้าปลงพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๐๘๘ นครเชียงใหม่จึงว่างกษัตริย์และเกิดความยุ่งยากสับสนยิ่งขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงเหตุการณ์ตอนนี้อย่างไว้น่าฟังว่า “พระราชพงศาวดารฉบับ

พระราชหัตถเลขา”ว่า

“ในเวลานั้น ไม่มีเจ้านายในเมืองเชียงใหม่ที่จะรับราชสมบัติสืบพระวงศ์ พวกท้าวพระยาที่เคยอยู่ในอำนาจพระเจ้าเชียงใหม่แตกกันเป็น ๒ พวก แส่นดาวเป็นหัวหน้าพวกที่อยู่เมืองเชียงใหม่ ให้ไปเชิญเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงมาครองเชียงใหม่ เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงไม่รับจึงให้ไปเชิญเจ้าฟ้าเมกุฎิไทยใหญ่เมืองนาย ฝ่ายข้างท้าวพระยาเมืองนครลำปาง เมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน เมืองพาน รวมกันเป็นพวกหนึ่งไปประชุมกันที่เมืองเชียงแสน ให้ไปเชิญพระไชยเชษฐาราชโอรสพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต (โพธิสาร) ด้วยพระไชยเชษฐานั้น พระมารดาเป็นราชธิดาของพระเมืองเกศเกล้าเจ้านครเชียงใหม่ ในขณะที่กำลังเที่ยวหาเจ้าครองเชียงใหม่อยู่นั้น เจ้าเมืองแสนหวี (เห็นจะเป็นเชื้อวงศ์หรือเกี่ยวดองกับพระเมืองเกศเกล้า) เมื่อรู้ข่าวว่าแส่นดาวเป็นกบฏปลงพระชนม์พระเมืองเกศเกล้าเสีย ก็ยกกองทัพมาที่เชียงใหม่ กำลังเมืองแสนหวีตีไม่ได้เมือง จึงให้ลงมาขอกองทัพสมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราชขึ้นไปช่วยปราบปรามแส่นดาวเมื่อกองทัพกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปยังไม่ถึง ท้าวพระยาที่ประชุมกันที่เมืองเชียงแสนรวบรวมกำลังได้ยกมาตีเมืองเชียงใหม่อีกทางหนึ่ง จับตัวแส่นดาวกับพรรคพวกฆ่าเสีย แล้วจึงพร้อมกันยกนางมหาเทวีชื่อ เจ้าจिरะประภาขึ้นครองเมืองเชียงใหม่”

การอัญเชิญเจ้านายจากเมืองและรัฐต่าง ๆ ตามพระอธิบายที่อ้างมานั้น ก็เพราะต้องการได้เจ้านายที่เป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้ามังรายมหาราชมาครองเจ้าฟ้าเชียงตุงนั้นทรงเป็นจปนัดดา (เหลน) ด้วยเป็นโอรสของพระเจ้าน้ำท่วม ราชโอรสของเจ้าไชยสงครามซึ่งเป็นราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้ามังรายมหาราช เจ้าฟ้าเมกุฎิเมืองนายทรงเป็นโอรสของเจ้าขุนเครือราชโอรสองค์ที่สองของพระเจ้ามังรายมหาราช ซึ่งก็เท่ากับเป็นนัดดา (หลาน) ส่วนเจ้าไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (โพธิสาร) นั้น พระราชมารดาคือเจ้ายอดคำทิพย์หรือพระนางห่อสูง เป็นราชธิดาของพระเมืองเกศเกล้าเจ้านายที่ได้รับเชิญทุกพระองค์เป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้ามังรายมหาราชทั้งสิ้น ส่วนผลของการเชิญเจ้าฟ้าเชียงตุงและเจ้าฟ้าเมืองนาย ทรงปฏิเสธ ส่วนพระไชยเชษฐาทรงรับแต่ยังมีทันได้เสด็จมา พวกท้าวพระยาที่ประชุมกันที่เมืองเชียงแสนรวบรวมกำลังได้ ยกมาตีเชียงใหม่อีกทางหนึ่งจับตัวแส่นดาวกับพรรคพวกได้ก็ฆ่าเสียสิ้น แล้วตัดสินใจอัญเชิญเจ้าจिरะประภาขึ้นครองเชียงใหม่เป็นพระมหาเทวีจिरะประภาจนกว่าพระไชยเชษฐาจะเสด็จมาครอง

พระมหาเทวีจिरะประภา เสด็จขึ้นครองนครเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๐๘๖ พระองค์เป็นพระราชธิดาของเมืองเกศเกล้า และเป็นพระชนนีสุภคินีของพระนางยอดคำทิพย์หรือพระนางห่อสูง พระราชมารดาของพระไชยเชษฐาพระนามพระราชมารดาของพระมหาเทวีจिरะประภาไม่ปรากฏรวมทั้งวันเดือนปีประสูติกาลก็ไม่ปรากฏเช่นกัน เมื่อเสด็จขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้ไม่นาน กองทัพแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมี

พระเจ้าไชยราชาธิราชเป็นจอมทัพก็เสด็จกรีธาทัพมาตามคำทูลขอของเจ้าแสนหวี เมื่อมาถึงและพักอยู่ ณ ค่ายหลวงตำบลเหมืองผาแตก พระมหาเทวีจระประกาศทรงทราบ จึงตัดสินพระทัยแต่งขุนนางออกไปถวายความเห็นเป็นทางพระราชไมตรี คือถวายความเห็นว่ายไทยเหนือกับไทยใต้เป็นไทยด้วยกัน สมควรรวมเป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกันได้ สมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราชทรงยอมรับทางพระราชไมตรีด้วยดี แล้วนำกองทัพเข้าไปตั้งอยู่ในเชียงใหม่ ๑๐ วัน แล้วยกกองทัพกลับ ดังนั้น กองทัพกรุงศรีอยุธยาและกองทัพนครเชียงใหม่จึงไม่ต้องทำสงครามสู้รบกันแต่อย่างใดในการรวมกันครั้งนี้

พระมหาเทวีจระประกาศเสด็จขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้ ๘ ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๘๖-๒๐๙๓ ต้องทรงรับพระราชภาระอันหนัก ทรงพยายามประสานสามัคคีในชาติที่แตกแยกความเห็นเป็นหลายพวก พวกหนึ่งซึ่งเป็นพรรคพวกของแสนดาวที่ยังเหลืออยู่หนีไปนิยมทางพม่า อีกพวกหนึ่งนิยมทางกรุงศรีสัตนาคนหุต และอีกพวกหนึ่งนิยมทางกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีสงครามจากภายนอกยกเข้ามาตีนครเชียงใหม่ คือกองทัพเจี้ยวของเจ้าฟ้าเมืองนายยกมา และต้องสู้รบขับเคี่ยวกันอยู่เป็นเวลานาน แต่ก็ทรงป้องกันไว้ได้ แม้ถึงอย่างนั้นนครเชียงใหม่ก็ยังหาสงบไม่ได้ด้วยทางพม่ายกมายิ่งขึ้น จึงเกิดความปั่นป่วนหนัก จนความทราบถึงกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าไชยราชาธิราชจึงเสด็จกรีธาทัพไปตีเชียงใหม่อีกครั้ง ขณะที่กองทัพไทยใกล้จะถึง ทางนครเชียงใหม่ก็ประชุมปรึกษากันแล้วความเห็นก็แตกแยกกันเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นควรว่าสู้ อีกฝ่ายเห็นควรจัดให้มีการเจรจาความเมื่อดังคราวก่อน และเมื่อนำความขึ้นกราบทูลพระมหาเทวีฯ ทรงตัดสินให้รักษาสัมพันธไมตรีเช่นเดิม แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ไว้วางใจพยายามยกเข้าตี ครั้นไม่ประสบผลสำเร็จต้องถอยทัพกลับสมเด็จพระเจ้าไชยราชาธิราชเสด็จสวรรคตกลางทาง เหตุการณ์ครั้งนี้ *“พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ”* กล่าวว่า เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๘๘

ครั้งถึง พ.ศ. ๒๐๘๙ พระไชยเชษฐาเสด็จมาครองนครเชียงใหม่ ทรงรับราชสมบัติจากพระมหาเทวีจระประกาศผู้ทรงเป็นพระมาตุจฉาแต่ก็ทรงครองอยู่เพียงปีเศษ ต้องเสด็จกลับกรุงศรีสัตนาคนหุตพระราชบิดาเสด็จสวรรคต และกำลังจะเกิดศึกกลางเมืองระหว่างเจ้าชายวรวงศ์กับเจ้าชายท่าเรือผู้เป็นพระอนุชาเพื่อชิงความเป็นใหญ่กัน พระเจ้าไชยเชษฐาจึงเวนคืนราชสมบัติแก่พระมหาเทวีจระประกาศ แล้วเสด็จกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต โดยทรงสัญญาว่าจะเสด็จกลับมาอีก พร้อมทั้งขอยืมพระแก้วมรกตไปให้พระญาติบุชา ดังนั้นพระมหาเทวีจระประกาศจึงเสด็จขึ้นครองนครเชียงใหม่อีกครั้งระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๐-๒๐๙๔

พระเจ้าไชยเชษฐาเสด็จกลับกรุงศรีสัตนาคนหุต ทรงจัดการถวายพระเพลิงพระศพพระราชบิดาและทรงปราบปรามพระอนุชาทั้งสองเรียบร้อยแล้ว เสด็จขึ้นครองราชย์พร้อมทั้งแจ้งว่าจะไม่เสด็จกลับนครเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีข่าวต่อมาว่า จะทรงตั้งกรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยแทนนครเชียงใหม่ ด้วย

เหตุนี้ จึงเกิดความไม่พอใจที่ต้องตกไปเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีสัตนาคนหุต ได้พร้อมใจกันไปอัญเชิญเจ้าเมกุฎเจ้าฟ้าเมืองนายให้เสด็จมาครองเชียงใหม่อีกครั้ง

เจ้าฟ้าเมกุฎเสด็จมาครองนครเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๑๐๑ มีพระนามว่าพระเจ้าเมกุฎสุทิวรค์ แต่ก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า สมัยพระเจ้าบุเรงนองแห่งกรุงหงสาวดีในปี พ.ศ. ๒๑๐๕ จึงเป็นอันว่าราชวงศ์มังรายที่พระเจ้ามังรายมหาราชทรงประดิษฐานขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็เป็นอันสิ้นสุดลง รวมระยะเวลาประมาณ ๒๖๒ ปี พระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนองโปรดให้นำตัวพระเจ้าเมกุฎสุทิวรค์ไปยังกรุงหงสาวดีใน พ.ศ. ๒๑๐๗ ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าพระเจ้าเมกุฎสุทิวรค์ทรงพยายามที่จะแข็งอำนาจแล้วโปรดให้พระมหาเทวีจระประภาขึ้นครองราชย์อีกครั้งหนึ่ง แต่ในหนังสือ “หงสาวดารโยนก” ของพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ยืนยันว่า พระมหาเทวีที่ครองนครเชียงใหม่ในฐานะประเทศราชของพม่าครั้งนี้ คือ เจ้าวิสุทธิหรือพระมหาเทวีวิสุทธิ พระชนินุภุมานีของพระมหาเทวีจระประภา มิใช่พระมหาเทวีจระประภา พระประวัติของพระมหาเทวีจระประภาปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรล้านนาไทยยุคดลึงเพียงนี้

พระประวัติของพระมหาเทวีจระประภาขาดความสมบูรณ์ไปบ้าง แต่พระกรณียกิจสำคัญนั้นยังคงอยู่ คือการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเพื่อนครเชียงใหม่เพื่ออาณาจักรล้านนาไทย อย่างสุดพระกำลัง อย่างมิได้ทรงท้อแท้พระราชหฤทัย แม้จะทรงเป็นสตรี สตรีคนแรกแห่งราชวงศ์มังราย ถึงในสมัยต่อมานครเชียงใหม่จะต้องตกไปอยู่ในความครอบครองของพม่า แต่พระนามและพระกรณียกิจที่สำคัญอย่างยิ่งของพระมหาเทวีจระประภายังฝังอยู่ในจิตใจของชาวล้านนาไทยก็คือ ความคิดที่จะเข้าร่วมอยู่กับไทยภาคกลางอย่างแน่นแฟ้น พลตรี หลวงวิจิตรวาทการยกย่องสรรเสริญไว้ใน “คำชี้แจง” เกี่ยวกับการนำพระประวัติและพระกรณียกิจของพระมหาเทวีจระประภามาแต่งเป็นละครเรื่อง “พระมหาเทวี” มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“จริงอยู่ แม้เมื่อเชียงใหม่ได้เข้าร่วมกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระมหาเทวีแล้ว ต่อมาภายหลังก็กลับตกไปเป็นของพม่าบ้าง จนไทยต้องต่อสู้แย่งเอาเชียงใหม่กลับมาหลายครั้ง แต่การที่ตกไปเป็นของพม่านั้นเป็นการชั่วคราว การที่เชียงใหม่ได้รวมเข้ากับกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระมหาเทวี เป็นการฝังรากความรู้สึกอันมั่นคงว่า เชียงใหม่จะต้องรวมอยู่ในครอบครัวไทยด้วยกัน”

เจ้าแม่วัดดุสิต

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

หนังสือประวัติศาสตร์ไทยและบันทึกจดหมายเหตุชาวต่างประเทศที่เข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงสตรีที่มีบทบาทสำคัญในราชสำนัก รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองทางการค้าและการสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ถึงขั้นที่มีการส่งราชทูตไปมาตอบแทนกัน เป็นเหตุการณ์ที่เลื่องลือในประวัติศาสตร์ไทยและราชสำนักฝรั่งเศส รัชกาลพระเจ้าหลุยส์ ที่ ๑๔ ว่าประเทศทางเอเชียอันไกลโพ้นเมื่อ ๓๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว เป็นประเทศที่เจริญทางวัฒนธรรม พระมหากษัตริย์และข้าราชการที่ปรีชาชาญสามารถมีราชทูตที่เชื่อมสัมพันธไมตรีได้เป็นผลดี สร้างเกียรติภูมิสูงแก่ชาวไทยและประเทศสยาม สตรีผู้นั้น คือ เจ้าแม่วัดดุสิต ผู้มีตำแหน่งเป็น “พระนม” ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นมารดาของ “เจ้าพระยาโกษาปาน” ผู้ทำหน้าที่ราชทูตนำพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการฝ่าคลื่นลมด้วยระยะทางอันยาวไกลไปยังราชสำนักฝรั่งเศส

นามที่เรียกว่า “เจ้าแม่วัดดุสิต” เป็นสมญา เพราะเหตุที่นิวาสสถานของท่านปลูกอยู่ใกล้วัดดุสิตารามในกรุงศรีอยุธยา นามจริงเป็นอย่างไรนั้น เป็นเรื่องสันนิษฐานที่ไม่ยุติ ทั้งนี้มีหลักฐานกล่าวกันเป็น ๒ ประการ ประการแรกกล่าวว่า ท่านเป็นราชตระกูลมีนามว่า หม่อมเจ้าหญิงอำไพ เป็นพระธิดาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระนัดดาในสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้สมรสกับขุนนางเชื้อสายมอญที่อพยพจากกรุงหงสาวดีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพร้อมสมเด็จพระนเรศวรมหาราชครั้งเสด็จกวาดต้อนครัวไทยกลับพระนครศรีอยุธยาเมื่อพุทธศักราช ๒๑๑๔ หลักฐานอีกส่วนหนึ่งกล่าวว่า ท่านมีนามว่า “พระองค์บัว” การที่มีนามสตรีปรากฏความสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยนั้น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ยากยิ่งนัก เมื่อเจ้าแม่วัดดุสิตได้มีการกล่าวถึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษา อนุมานว่าเพราะท่านเป็นพระนม สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นมารดาของข้าราชการที่สำคัญในแผ่นดินที่สร้างเกียรติประวัติอันดีงามไว้อย่างน่าสรรเสริญ

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชบิดาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๑๗/๓ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชประสูติพุทธศักราช ๒๑๗/๕ พระราชมารดานั้น คือ พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เจ้าแม่วัดดุสิตได้เข้ามารับราชการในตำแหน่ง “พระนม” ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตามเหตุการณ์

ประวัติศาสตร์ นั้นปรากฏว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและเจ้าแม่วัดดุสิตมีความลึกซึ้งอย่างยิ่ง ทั้งนี้ สันนิษฐานว่า ด้วยเหตุที่เจ้าแม่วัดดุสิตมีฐานะเป็นน้ำพระจะเป็นพระชนินุสาพระราชมารดา ซึ่งเกิดแต่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมด้วยกันส่วนหนึ่งนอกเหนือจากการเป็นพระนมตามหน้าที่

ตามประเพณีโบราณ เจ้านายเมื่อประสูติพระโอรส ธิดา ย่อมจะจัดหาแม่นมเป็นผู้ให้นมและดูแลบุตรธิดาแทน โดยจะพิจารณาคุณสมบัติของผู้เป็นแม่นมว่า จะต้องมีความดีในวัยทารกเช่นเดียวกัน มีชาติตระกูลดี มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ เพื่อให้ให้น้ำนมที่ดีแก่พระโอรสธิดา กล่าวว่ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงจัดพระนมพระราชนัดดาแก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๒ คน คือ เจ้าแม่วัดดุสิต เป็นพระนมเอก ส่วนพระนมอีกคนหนึ่ง กล่าวกันว่า เป็นมารดาของพระเพทราชา (อ่านว่าเพ็ดทะราชา) พระนมคนนี้มีบุตรสาว ต่อมาได้รับราชการเป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์

เจ้าแม่วัดดุสิต มีความเฉลียวฉลาดและน้ำใจเมตตา ได้อภิบาลบำรุงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างดี ด้วยความเป็นพระญาติกับสมเด็จพระชนนีอย่างใกล้ชิดเป็นพี่น้องอยู่แล้ว ทำให้ความรักความเมตตาสนิทแนบแน่นยิ่งขึ้น ขณะนั้น เจ้าแม่วัดดุสิต มีบุตรชายคนโตชื่อ เหล็ก อยู่ในวัยเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นางได้นำบุตรเข้ามาเลี้ยงในพระราชวังด้วย ต่อมาเจ้าแม่วัดดุสิตได้กำเนิดบุตรอีกคนหนึ่ง นามว่า ปาน วัยเดียวกับเจ้าฟ้าศรีสุพรรณ หรือพระราชกัลยาณี พระชนินุสาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อพระราชชนนีประสูติพระธิดาได้เพียง ๙ วัน ก็ตกพระโลหิตสิ้นพระชนม์ เจ้าแม่วัดดุสิตจึงต้องเป็นพระนมเจ้าฟ้าศรีสุพรรณต่อไปด้วย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ นายเหล็ก และนายปานจึงเจริญวัยเติบโตใหญ่ขึ้นพร้อม ๆ กัน ความใกล้ชิดสนิทสนมคงจะได้เพิ่มพูนตามในฐานะที่มีแม่นมคนเดียวกันด้วย

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อยังทรงพระเยาว์ มีปรากฏที่แสดงบุญญาธิการหลายประการ ครั้งสำคัญ คือ เมื่อพระชนม์ ๕ พรรษา ทรงเล่นอยู่ที่เกยหน้าพระตำหนักเป็นเวลาฝนตกพริ้ว ๆ ได้เสด็จออกเล่นที่เกย ฟ้าผ่าลงต้องหลักชัยแตกตลอด ตั้งแต่ยอดเสาจนถึงพื้นดิน พระนม พี่เลี้ยงสลบไสลไป ส่วนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมิเป็นอันตรายอย่างใด ซึ่งเหตุการณ์ที่กล่าวไว้อย่างปาฏิหาริย์ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นส่วนแสดงให้เข้าใจว่าพระองค์จะทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระบารมีปรีชาสามารถในอนาคตและได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในพุทธศักราช ๒๑๙๙

บุตรของเจ้าแม่วัดดุสิต ๒ คน คนโต คือ “เหล็ก” คนเล็ก คือ “ปาน” นายเหล็กนั้นเป็นผู้กล้าหาญ เข้มแข็ง ชื่อดัง ส่วนนายปาน เฉลียวฉลาด สุขภาพอ่อนโยนมีสติปัญญาดี ได้เจริญเติบโตเป็นกำลังของแผ่นดิน เข้ารับราชการใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นที่โปรดปรานอย่างยิ่ง บุตรคนโตได้รับพระราชทาน

บรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าพระยาโกษาธิบดี ซึ่งคนทั่วไปรู้จักในนามว่า “โกษาเหล็ก” มีตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระคลังอัครมหาเสนาบดี เป็นแม่ทัพที่เก่งฉกาจกล้าหาญ สามารถปราบเชียงใหม่ได้ ส่วนบุตรชายคนเล็ก รักราชการเป็น ออกพระวิสุตรสุนทรได้เป็นเอกอัครราชทูตไทยไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๒๒๘

จดหมายเหตุ ของชาวฝรั่งเศสได้บันทึกว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดปรานเจ้าพระยาโกษาเหล็กยิ่งนัก ต่อมาภายหลังมีความผันผวนในการเมือง เมื่อมีขุนนางชาวกรีก คือ คอนสแตนติน ฟอลคอน หรือออกยาวิชเยนทร์ เข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา เป็นคนเฉลียวฉลาด ปัญญาเฉียบแหลม ทำราชการเข้มแข็ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดปรานมาก ในระหว่าง ๒-๓ ปี ที่เข้ามาทำราชการในแผ่นดิน มีผู้ลือเลือนว่า เป็นเจ้าพระยาพระคลังที่สอง ฟอลคอน ทำการค้าขายมาก ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติอื่นๆ ที่เข้ามาในยุคนี้พากันมาใกล้ชิดสนิทสนมเพื่อหวังได้รับผลประโยชน์ และในที่สุด ฟอลคอนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์สูง เป็นเจ้าพระยาวิชเยนทร์ได้เป็นข้อสันนิษฐานว่า ความมั่งคั่งใหญ่โตของ ฟอลคอนน่าจะมีผลกระทบกระเทือนกับเจ้าพระยาโกษาธิบดีจนเป็นเหตุให้เจ้าพระยาโกษาธิบดีต้องโทษและถึงแก่อนิจกรรมในบั้นปลายชีวิต

เจ้าแม่วัดดุสิตเป็นที่เคารพนับถือของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่เสื่อมคลาย ประจักษ์ชัดได้จากเหตุการณ์ที่หลวงสรศักดิ์ก่อกวน กล่าวคือ หลวงสรศักดิ์เป็นบุตรของพระเพทราชา นัยว่า เป็นโอรสของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับธิดาเจ้าเมืองเหนือ หลวงสรศักดิ์ไม่พอใจการกระทำของเจ้าพระยาวิชเยนทร์ที่ลุแก่อำนาจจับพระเนตรสีกออกมาทำราชการ ทำให้การพระศาสนาเดือดร้อน เมื่อสบโอกาสจึงชักปากเจ้าพระยาวิชเยนทร์ พันหัก ในพระราชวังลพบุรี ครั้นเห็นภัยมาถึงตัวจึงลงมาราบพระนมเจ้าแม่วัดดุสิตที่พระนครศรีอยุธยาขอให้เป็นที่พึ่ง พระนมได้อุตสาหะเดินทางขึ้นมาขอพระราชทานอภัยโทษสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ณ พระราชวังลพบุรี

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช แม้จะพิโรธหลวงสรศักดิ์เพียงไร แต่ด้วยความเคารพต่อพระนมมั่นคงแต่ทรงพระเยาว์ ก็พระราชทานอภัยโทษ โปรดให้พระนมอยู่ในพระนครลพบุรีต่อไปอีก ๒-๓ วัน ด้วยความสำคัญของเจ้าแม่วัดดุสิตนี้ หลวงสรศักดิ์จึงพ้นพระราชอาญา

เจ้าแม่วัดดุสิตปกป้องคุ้มครองภัยให้บุคคลอื่นได้ ครั้นเมื่อปรากฏว่าภัยเกิดขึ้นแก่เจ้าพระยาโกษาธิบดีบุตรคนโตของท่านเอง ท่านกลับไม่สามารถช่วยได้ เจ้าพระยาโกษาธิบดีถูกพระอาญาโบย ความล่งรู้ถึง ท่านรีบเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่มิได้รับพระราชทานอภัยโทษ ผู้ลงมือโบยบุตรของท่าน ก็คือ หลวงสรศักดิ์ที่ท่านได้เคยช่วยเหลือไว้ เจ้าพระยาโกษาธิบดีถูกปลดออกจากราชการและถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. ๒๒๒๗ ความวิปโยคครั้งนี้เกิดขึ้นเพราะสาเหตุเจ้าพระยาโกษาธิบดี

ไม่ปรารถนาจะปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพระยาวิชเยนทร์ เท่านั้น เมื่อเจ้าพระยาโกษาธิบดีถึงแก่อนิจกรรมแล้วสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงอาลัยมากถึงกับทรงพระกันแสงโปรดจัดงานพระราชทานเพลิงให้อย่างสมเกียรติยศ

ออกพระวิสุตรสุนทรบุตรคนเล็ก ก็ได้รับความดีความชอบในแผ่นดินอย่างสูง ในตำแหน่งเจ้าพระยาโกษาธิบดีเช่นกัน เกียรติคุณที่เป็นราชทูตนำชื่อเสียงของประเทศออกไปเผยแพร่ถึงยุโรป ครั้นเมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ขึ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นอัครมหาเสนาบดีและการต่างประเทศด้วย

แม้เมื่อเจ้าแม่วัดดุสิตชรามากแล้ว เกียรติคุณของท่านในฐานะที่อภิบาลกล่อมเกลี้ยงทูลถนอมสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตลอดจนดูแลบุตร ๒ คนให้มีความสามารถในราชการ นามของท่านจึงเลื่องลือสืบมา ดังได้กล่าวขวัญมาถึงปัจจุบัน เกียรติคุณได้ปรากฏในบทกวีจารึกโคมประทีปของเจ้าจอมมารดาชุมในรัชกาลที่ ๔ ในการพระราชพิธีรัชฎาภิเศกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแต่งที่พระราชวังบางปะอิน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ กล่าวสรรเสริญไว้ดังนี้

ประทีปอุทิศเฉลิม	พระเกียรติเพิ่มเติม
เจ้าแม่วัดดุสิตโดยหมายฯ	
ท่านคือพระนมพระนารายณ์	โกษาสองนาย
ก็บุตรพระแม่มีคุณฯ	
พระเกษียรเพียรเลี้ยงสามตรุณ	สามเลิศลือบุญ
ละอย่างละอย่างต่างกันฯ	
หนึ่งได้ครอบครองมไหสวรรย์	หนึ่งนายกอัน
อริระย้อยอมหนีฯ	
หนึ่งเป็นทูตาดิบดี	เจริญราชไมตรี
ยุโรปให้ก้องเกียรติไทยฯ	
จะหาคู่เปรียบเทียบใคร	ที่จะอุปไมย
เหมือนอย่างพระแม่ห่อนเห็นฯ	

กาพย์ฉบับนี้เป็นหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดว่า แม้วันเวลาล่วงเลยมาแสนนานแล้ว เกียรติคุณของเจ้าแม่วัดดุสิตยังปรากฏอยู่ เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั้งหลายไม่เสื่อมคลาย ถือได้ว่าท่านเป็นสตรีเรืองนามผู้หนึ่ง

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๓๗

เจ้าฟ้าคุณทลและเจ้าฟ้ามงกุฏ

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ขอ
นำพระประวัติและงานเกี่ยวกับวรรณคดีสำคัญของเจ้าฟ้าหญิงสองพระองค์ใน
สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือ เจ้าฟ้าคุณทล และเจ้าฟ้ามงกุฎมาสดุดี ทั้งสอง
พระองค์เป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือที่เรียกเป็นสามัญว่า
สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ประสูติแต่เจ้าฟ้าสังวาลย์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ประสูติ ณ
วัน เดือน ปีใด ทราบแต่ว่าเจ้าฟ้าคุณทลเป็นพระเชษฐภคินีและเจ้าฟ้ามงกุฎเป็น
พระขนิษฐภคินีตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง
สันนิษฐานไว้ในหนังสือ “ตำนานเรื่องอิเหนา” ว่าเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ ทรงแต่งเรื่อง
อิเหนาเป็นบทละครขึ้นพระองค์ละเรื่อง เรียกว่าดาหลังเรื่อง ๑ อิเหนาเรื่อง ๑ แต่เป็น
เรื่องอิเหนาด้วยกัน คนจึงมักเรียกว่า อิเหนาใหญ่เรื่อง ๑ อิเหนาเล็กเรื่อง ๑ (เห็นจะ
หมายความว่าในกรุงเก่าว่า อิเหนาใหญ่ของพระองค์ใหญ่เรื่อง ๑ อิเหนาของพระองค์
เล็กเรื่อง ๑ จะหาได้หมายความว่าอย่างไรไม่)

พระประวัติในสมัยยังทรงพระเยาว์จนถึงทรงเจริญพระชันษามีพระปรีชา
สามารถทรงพระนิพนธ์คำกลอนบทละคร คือ คำกลอนที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงละครเรื่อง
อิเหนาได้นั้นมีกล่าวไว้ในหนังสือ “แบบเรียนภาษาไทย เรื่องประวัติวรรณคดี” ของ
กระทรวงศึกษาธิการว่า

“เจ้าฟ้าหญิงทั้งสองพระองค์นี้ เป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
ต่างพระชนนีกับเจ้าฟ้ากุ้ง ทั้งสองพระองค์ทรงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี เพราะ
พระราชบิดาโปรดการศึกษา

เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ประทับอยู่แต่ภายในพระราชฐาน ความเพลิดเพลินที่พอ
จะหาได้ก็คือ การอ่านหนังสือและฟังนิทาน ทรงมีนางพระกำนัลอยู่คนหนึ่งโปรดมาก
แก่เล่านิทานแก่นางพระกำนัลคนนี้เป็นหญิงมลายูชื่อ ยายเยโว แก่นำเรื่องพงศาวดาร
ของขวามาเล่าให้ฟังด้วย ส่วนมากเป็นเรื่องราวของอิเหนา แห่งราชวงศ์สำคัญของขวา

เจ้าหญิงทั้งสองทรงพอพระทัยเรื่องราวของอิเหนา ประกอบกับเวลานั้นการเล่น
ละครเจริญ นิยมเอาอิเหนามาแต่งเป็นบทละคร เจ้าฟ้าหญิงทั้งสองพระองค์ทรงเป็นกวี
ต่างองค์ต่างก็นำเรื่องที่ยายเยโวเล่ามาแต่งเป็นบทละคร เจ้าฟ้าหญิงคุณทลพระพี่นาง

ทรงพระนิพนธ์เรื่อง ดาหลัง เจ้าฟ้ามงกุฎองค์น้องทรงพระนิพนธ์เรื่องอิเหนาเล็ก

บทละครทั้งสองเรื่องนี้ มีชื่อเสียงอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนับว่าเป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญที่เป็นต้นเค้าให้เกิดพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนาในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานถึงเหตุผลที่เจ้าฟ้าภูธรและเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพระนิพนธ์ดัดแปลงละครเรื่องอิเหนาที่สำคัญไว้อีกประการหนึ่งในหนังสือเรื่อง “ตำนานเรื่องอิเหนา” ที่อ้างแล้วว่า

“ทรงแต่งเรื่องอิเหนาเป็นบทละคร ไม่แต่งเป็นหนังสือกลอนอ่านซึ่งมีในครั้งกรุงเก่าเป็นอันมาก ข้อนี้เห็นเป็นเค้าเงื่อนในทางสันนิษฐานอีกอย่าง ๑ เข้าใจว่า คงเป็นเพราะในสมัยนั้นเป็นเวลาที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศชอบทอดพระเนตรละคร อาจจะเป็นสิ่งที่พึงแรกมี ละครใน มาไม่ช้านานนัก ก็จะเป็นได้ การเล่นละครใน เห็นจะฝึกหัดทำนุบำรุงเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศยิ่งกว่าในรัชกาลก่อน ๆ บางทีเจ้าฟ้าพระราชธิดาทั้ง ๒ พระองค์นั้น จะมีหน้าที่เกี่ยวข้องในการควบคุมฝึกซ้อมละครหลวงอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย คงได้ทรงทราบจากพวกข้าหลวง ว่า ละครมายของแขกที่มลายู เขามักเล่นเรื่องอิเหนา เพราะเป็นเรื่องที่พวกชาวมาลายูนับถือกันมาก มีรับสั่งให้ข้าหลวงเล่าเรื่องถวาย เห็นเป็นเรื่องน่าเล่นละคร จึงลองทรงพระนิพนธ์เป็นละครไทยขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ทอดพระเนตรเห็นบทละครนั้นชอบพระราชหฤทัย จึงโปรดให้ละครในเล่นเรื่องอิเหนาอีกเรื่อง ๑ ทั้งเรื่องอิเหนาใหญ่และอิเหนาเล็ก แต่เรื่องอิเหนาทั้ง ๒ เรื่องนี้เข้าใจว่าคนพากันชอบเรื่องอิเหนาเล็กมากกว่าเรื่องอิเหนาใหญ่มาแต่ครั้งกรุงเก่า”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ก่อนที่จะกล่าวถึงพระประวัติของเจ้าฟ้าหญิงทั้งสองพระองค์ และพระนิพนธ์ดัดแปลงละครเรื่องอิเหนาต่อไป ขอกล่าวถึงเรื่องละครในที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดให้แสดงบทละครเรื่องอิเหนาครั้งนี้ ตามที่กรมศิลปากรชี้แจงไว้ในหนังสือ “งานสังคีตศิลป์” พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๔ ว่า

“ละครในเป็นของเกิดขึ้นในชั้นหลังเป็นศิลปะที่พระมหากษัตริย์ทรงปรับปรุงแก้ไขจากละครนอกและใช้ผู้หญิงแสดงภายในพระราชฐาน กล่าวกันมาว่าแต่เดิมเรียกละครประเภทหลังนี้ว่าละครข้างในหรือละครนางในและใช้ผู้หญิงซึ่งเป็นนางในเป็นผู้แสดง แต่มาภายหลังก็ปรากฏว่า คณะละครต่าง ๆ ใช้ผู้ชายเป็นผู้แสดงละครในก็มี และใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงละครนอกก็มี...”

และอีกอย่างหนึ่งกรมศิลปากรได้กล่าวไว้ก็คือ บัญญัตินิยมของละครในว่า

“ส่วนละครใน มีความมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่ศิลปะการรำ แม้เรื่องจะดำเนินชักช้าเพียงใดก็ไม่คำนึงถึง ต้องการแต่ให้ลีลาท่ารำชำมช้อยงดงามมีสง่า ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะสำคัญที่สุด ไม่นิยมเล่นตลกฟุ่มเฟือยทั้งจะต้องพยายามรักษาแบบแผนและจารีตประเพณีไว้พร้อมกันไปด้วย เพราะเหตุนี้ผู้ประพันธ์บทสำหรับเล่นละครใน จึงต้องพิถีพิถันในการใช้ถ้อยคำให้ไพเราะสละสลวย ระมัดระวังที่จะไม่ให้คำตลาดเข้ามาปะปน

เพลงร้องและเพลงปี่พาทย์ก็จำเป็นต้องปรับปรุงให้มีทำนองและจังหวะมีมนวลสละสลวยไม่ รุกเร็วเหมือนประการแสดงละครนอก เพื่อตัวละครจะได้วาดศิลป์แห่งระบำรำพ้อนได้ งามๆ และแสดงลีลาท่าที่ให้นวนายาตรกรายได้สละสลวยอย่างที่เราเรียกว่า “ที่ท้าวที่ พญา” สัมกับแบบแผนของละครใน ซึ่งมีกำเนิดขึ้นภายในพระราชฐาน”

ดังนั้น การที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดให้ละครในแสดงบทพระนิพนธ์ เรื่องอิเหนาของพระราชธิดาทั้งสองคือ เจ้าฟ้าคุณทูลและเจ้าฟ้ามงกุฎได้ก็เท่ากับการพระราชทานพระเกียรติยศยกย่องพระราชธิดาให้สูงยิ่งในสมัยนั้น เพราะแต่เดิม การที่ละครในจะแสดงบทละครได้มีเพียง ๒ เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อุณรุท เมื่อ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศโปรดให้ละครในแสดงขึ้นได้อีก ก็เท่ากับว่าเริ่มมีบทละครที่ ละครในแสดงได้มากขึ้นรวมเป็น ๔ เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อุณรุท ดาหลังและอิเหนา

ส่วนวิวัฒนาการของบทละครอิเหนา ซึ่งเริ่มต้นในกรุงศรีอยุธยาตอนปลายได้ ผ่านกาลเวลาและวิกฤติกาลของบ้านเมืองมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนสืบเนื่อง มาถึงปัจจุบันอย่างไร “หนังสืองานสังคีตศิลป์ของกรมศิลปากร” ที่อ้างแล้วได้ลำดับ เหตุการณ์ไว้ ดังนี้

“เมื่อได้นำเรื่องอิเหนามาสร้างเป็นบทละครขึ้นในภาษาไทยแล้ว ก็ปรากฏว่าได้ ได้รับความนิยมยกย่องเป็นอันมาก แม้เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแล้วในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมคณะละครของเจ้านคร (ศรีธรรมราช) เข้ามาใน กรุงธนบุรี ก็ได้โปรดให้ฝึกหัดจัดแสดงละครเรื่องอิเหนา ตามบทนิพนธ์ในครั้งกรุงเก่า หนึ่งๆ ดังที่กล่าวไว้ในที่อื่นแล้ว ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ก็ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดให้บรรดาวิชวยกันรวบรวมและแต่ง บทละครทั้งเรื่องดาหลังและอิเหนา แล้วทรงตรวจตราแก้ไข ตราขึ้นไว้เป็นพระราชนิพนธ์ ฉบับสมบูรณ์ในรัชกาลที่ ๑ นั้นทั้งสองเรื่อง แต่บทพระราชนิพนธ์ เรื่องอิเหนาครั้งรัชกาล ที่ ๑ ฉบับขาดหายสาบสูญไปเสียเกือบหมดยังคงมีผู้เก็บรักษาไว้ได้เป็นบางตอน ซึ่ง หอพระสมุดฯ ได้เคยรวบรวมฉบับตีพิมพ์ได้แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนาขึ้นใหม่ ให้เหมาะเป็นอย่างดีแก่การแสดงละคร รำแบบละครใน บทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ที่กล่าวถึงนี้ ได้รับความนิยมยกย่องว่ามีคุณค่าเป็นอย่างสูง ทั้งด้านวรรณกรรมและนาฏกรรม หอพระสมุดฯ ได้รวบรวมชำระและตีพิมพ์เป็นเล่มแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ รวมเล่มขนาดใหญ่ถึง ๓ เล่ม มีความยาวทั้ง ๓ เล่มนั้น รวมกันถึง ๑,๒๔๔ หน้า และบรรจุความไว้ถึง ๒๐,๕๒๐ คำ กลอนพระราชนิพนธ์อิเหนาสำนวนรัชกาลที่ ๒ นี้มีผู้นำไปใช้เป็นบทเล่นละครกันตลอดมา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงวิจารณ์ชมเชย บทละครว่าเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ไว้ว่า “ทรงดัดแปลงร้อยกรองโดยเฉพาะให้เป็นท่วงทีงดงามดี

เหมาะแก่การเล่นละครในเชิงรำก็ให้ทำที่จะรำได้แปลกๆ งามๆ ในเชิงจัดคุมหมู่ละคร ก็ให้ทำที่จะจัดให้เป็นภาพงามโรง ในเชิงร้อง ก็ให้ทำที่จะจัดสู่ทางทำนองไพเราะ เสนาะโสต ในเชิงกลอน ก็สละสลวยเพราะพริ้งไม่มีที่เปรียบ อาจเล่นละครให้สมบูรณ์ ครบองค์ตัวห้าของละครได้คือ ๑. ตัวละครงาม ๒. รำงาม ๓. ร้องเพราะ ๔. พิณพาทย์เพราะ ๕. กลอนเพราะ ซึ่งสำเร็จเป็นทศสนานุตริยะ และสวนานุตริยะอย่างไพบูลย์”

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ท่านได้ทราบประวัติของเจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎ กับเรื่องคำกลอนบทละครเรื่องอิเหนาของทั้งสองพระองค์มาโดยลำดับแล้ว ต่อจากนี้ขอ นำเนื้อเรื่องมาเสนอท่านอย่างย่อๆ เพราะเนื้อหาของเรื่องนี้ก็มีความสำคัญอยู่ไม่น้อยที่ ช่วยให้เกิดความนิยม แต่ก่อนจะกล่าวถึงเนื้อเรื่อง ขอทำความเข้าใจกับคำบางคำที่ ปรากฏว่าเป็นภาษาชวาและมลายูโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องตัวละคร เช่นคำว่า ระเด่น เป็น คำเรียกเจ้านายที่เป็นโอรส-ธิดา ของเจ้าผู้ครองแคว้นทุกแคว้นและทุกกรุง ระตู เป็น คำเรียกกษัตริย์ เจ้าครองนครหรือเจ้าเมืองผู้ทรงเกียรติ เป็นต้น

อิเหนาหรือระเด่นมนตรีตัวเอกของเรื่องเป็นโอรสของท้าวกูเรปันผู้ครองเมือง กูเรปัน เมื่อประสูติก็ปรากฏว่ามีคู่หมั้นแล้ว คือ ระเด่นบุษบาพระธิดาของท้าวดาหาแห่ง เมืองดาหา เพราะกษัตริย์ผู้ครองเมืองทั้งสองได้ทรงทำสัญญากันไว้ ต่อมาอิเหนาได้เสด็จ ไปงานพระศพของพระอัยยิกาที่เมืองหมันยาได้ทอดพระเนตรเห็นระเด่นจินตะหรา พระธิดาของระตูหมันยา เกิดความรัก จนความทราบถึงพระกรรณของท้าวกูเรปัน ทรงรังเกียจและเกรงจะเสียผู้ใหญ่จึงรับสั่งให้อิเหนากลับเมืองกูเรปัน อิเหนาเสด็จกลับ ตามรับสั่งแต่แล้วก็ทรงหนีไปยังเมืองหมันยาอีก ด้วยอำนาจของความรัก โดยปลอมองค์ เป็นโจรป่าหรือบันหยี่ ต้องสู้รบกับเจ้าเมืองเล็กๆ ระหว่างทางสามเมืองได้ชัยชนะแต่ก็ เกิดความเมตตารับเอาพระธิดาและพระโอรสมาเลี้ยงไว้ คือ สการะวาตี มาหยาวิศมี และสังการามะตา ทรงนำไปยังเมืองหมันยาด้วย และในที่สุดทรงได้จินตะหราเป็นชายา

ท้าวกูเรปันทรงทราบเรื่อง จึงมีคำสั่งบังคับให้อิเหนาเสกสมรสกับบุษบาที่เมือง ดาหา อิเหนาไม่ทรงปฏิบัติตามแล้วกราบทูลขอถอนหมั้น ท้าวดาหาพระราชบิดาของ บุษบาทรงโทมนัสน้อยพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงออกประกาศไปว่า ใครก็ตามที่มาสู่ขอ บุษบาเป็นคนแรกก็จะประทานให้ ระตูจระกาษัตริย์รูปชั่วตัวดำแห่งเมืองจิริกาธานี ทรงทราบจึงโปรดให้ช่างเขียนมาเขียนภาพบุษบาไปถวาย ช่างภาพเขียนภาพบุษบาขึ้น ๒ ภาพ คือภาพตอนตื่นนอนเวลาเช้า กับภาพตอนเย็น แล้วนำกลับ แต่ไปนอนหลับ จึงถูก ปะตาระกาเหล่าเทพผู้เป็นใหญ่ จึงมานำภาพบุษบาที่เขียนในตอนเย็นไป ช่างเขียนจึง เอาภาพบุษบาที่เขียนตอนตื่นนอนเวลาเช้ากลับไปถวายเพียงภาพเดียว จระกา ทอดพระเนตรเห็นเพียงภาพก็เกิดความรักจึงทูลขอ และในเวลาใกล้กันนั้นระเด่นวิหยา สะก้าโอรสของท้าวกะหมังกุหนึ่งก็ได้ทอดพระเนตรเห็นภาพของบุษบาที่ช่างเขียนใน ตอนเย็นและปะตาระกาเหล่าแปลงองค์เป็นกวางทองนำวิหยาสะก้าที่ออกไปล่าสัตว์ไป

พบภาพบุษบาที่ทรงลอบลักไปตรงทางสามแพร่งและเกิดความรักเช่นกันจึงทูลพระบิดาให้สู้ขอแต่ท้าวดาหาทรงปฏิเสธโดยอ้างว่าได้ตัดสินพระทัยที่จะให้บุษบาเสกสมรสกับจรงกา ท้าวกะหมิงกุหนิงกับวิทยาสะก่าจึงยกกองทัพมารบเมืองดาหาเพื่อชิงบุษบาเลยเกิดสงครามใหญ่โตเพราะกษัตริย์วงศ์เทวัญหรือวงศ์อัสญแดหว่า เป็นพี่น้องกันสี่เมือง คือ กุเรปัน ดาหา ดาหลัง และสิงหัดสำหรับ ได้ส่งโอรสและกองทัพมาช่วยท้าวดาหา ในที่สุด ท้าวกะหมิงกุหนิงและวิทยาสะก่าตายในที่รบ

เมื่อเสร็จศึกเมื่อท้าวดาหาก็จจัดการพิธีเสกสมรสระหว่างจรงกาและบุษบา แต่คราวนี้อิเหนาซึ่งคุมกองทัพกุเรปันมาช่วยได้ทอดพระเนตรเห็นบุษบาก็เกิดความรักและเสียายเป็นที่สุด จึงทำอุบายเผาเมืองลักพาบุษบาไปอยู่ถ้ำ แต่แล้ววงศ์เทวดาที่เป็นต้นวงศ์เทวัญชื่อ ปะตาระกาหลาก็ทรงบันดาลให้เป็นลมมาหอบเอาบุษบาไป แล้วทรงปลอมแปลงบุษบาให้เป็นชายชานนามให้ว่าอุณากรรณ

ทั้งอุณากรรณและอิเหนาต่างฝ่ายต่างตามหากัน ไปทุกบ้านทุกเมืองได้พบกันหลายครั้งแต่จำกันไม่ได้ ต่อมากระเด็นสียะตราของบุษบาก็ออกตามหาบุษบาด้วย โดยปลอมตัวเปลี่ยนชื่อเป็นหย่าหรันสียะตรา โอรสของท้าวดาหาคนนี้เป็นพระคู่หมั้นของกระเด็นวิยะดากนิษฐาของอิเหนาการติดตามหากันซุลมุนวนวายไปหมดอย่างที่เรียกว่า มะงุมมะงาหรา ทั้งนี้เป็นเพราะคำสาปขององค์เทวาปะตาระกาหลา ในที่สุดก็ไปรวมกันอยู่ที่เมืองดาหลัง อิเหนาพบบุษบาในร่างของชายผู้มีนามว่าอุณากรรณ เกิดสงสัยคลั่งคล้ายคลั่งคลา จึงพยายามจะหาความจริงให้ได้ อุณากรรณรำคาญจึงหนีจากเมืองดาหลังไปวชเป็นชีโนป่า อิเหนาออกติดตามไปจนพบแล้วนำกลับเมือง

ในตอนจบของเรื่องท้าวกุเรปันทรงจัดการพระราชพิธีราชาภิเษกให้อิเหนาดำรงตำแหน่งกษัตริย์และอภิเษกให้บุษบาเป็นประไพมสุหรืหรือพระอัครมเหสี กับมีพระมเหสีรองลงไปได้อีก ๔ ตำแหน่ง คือ ตำแหน่งมะเดหวิ มะโต ลิกู และเหมาหลาหัง

ท่านผู้ฟังที่เคารพเนื้อเรื่องของบทละครเรื่องอิเหนาเป็นเรื่องที่มีรสครบแทบทุกรส เช่น รัก หึงหวง หลงใหล และสงคราม นอกจากนี้ยังมีบทบาทตอนเยาว์วัยของสียะตรา และวิยะดาและบทบาทของบุษบาที่แปลงเป็นชายคือ อุณากรรณ ความดีงามและความไพเราะของคำกลอนบทละครเรื่องอิเหนา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นเค้าโครงให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์ได้ยอดเยี่ยม พระवरวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

ทรงเทิดพระเกียรติว่า “เป็นชั้นวิเศษทางกวีนิพนธ์ มีชื่อเสียงโด่งดังแพร่หลายมาจนบัดนี้ และเป็นแบบฉบับสำหรับเรื่องอิเหนาสำนวนอื่นเลียนตามอีกมากด้วยกัน” และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณประเสริฐพระองค์นั้น ก็ยังทรงพระอนุสรณ์ถึงเจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามงกุฎเจ้าของพระนิพนธ์ให้ปรากฏในตอนท้ายพระราชนิพนธ์ของพระองค์ว่า

“อันอิเหนาเอามาทำเป็นคำร้อง สำหรับงานการฉลองกองกุศล
ครั้งกรุงเก่าเจ้าสตรีเธอนิพนธ์ แต่เรื่องต้นตกหายพลัดพรายไป”

“เจ้าสตรีเธอนิพนธ์” นั้น ทรงหมายถึงเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานว่าสิ้นพระชนม์ลง ณ วัน เดือน ปีใด แต่พระนามและพระเกียรติประวัติก็ยังคงอยู่ในวงวรรณกรรมและนาฏกรรมของไทยมาตราบเท่าถึงปัจจุบันและจะดำรงคงอยู่ชั่วกาลนาน

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๘

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี

นางสายไหม จบกกลศึก เรียบเรียง

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี พระนามนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้พระราชทานเป็นชื่อพระอารามหลวงแห่งหนึ่ง คือ วัดโสมนัสวิหาร เณริมพระเกียรติพระอัครมเหสีผู้สนิทสนมหา ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปในเวลาที่ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขเพียงระยะเวลาน้อย ทรงแสดงถึงและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสร้างวัดอุทิศพระราชทาน

สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระธิดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระโอรสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาบาง หม่อมจ้าวเป็นพระมารดา พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงโสมนัส ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๖ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จุลศักราช ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗

เมื่อประสูติได้ประมาณ ๖ เดือน พระบิดาก็สิ้นพระชนม์ วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๓๗๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ชุบเลี้ยงไว้อย่างใกล้ชิดในพระบรมมหาราชวังและต่อมาได้สถาปนาเป็นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี หนังสือพระราชพงศาวดารเล่าถึงพระประวัติเมื่อครั้งจัดงานโสกันต์ว่า

“จุลศักราช ๑๒๐๘ ปีมะเมียอัฐศก เป็นปีที่ ๒๓ ในเดือน ๕ นั้น ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๙ ตั้งการโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เป็นกำพร้ามาแต่ทรงพระเยาว์ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับเลี้ยงไว้ในพระราชวัง ครั้นทรงพระจำเริญขึ้นก็ทรงพระเมตตาว่าเป็นเจ้ากำพร้า เมื่อจะโสกันต์นั้น ให้มีการแห่และมีการละเล่นเหมือนอย่างสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี แต่ไม่มีเขาไกรลาศและมยุรฉัตร ตั้งสวดพระพุทธมนต์ ณ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ (ตรงกับวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๓๘๙) เดือน ๖ ขึ้น ๑-๒ ค่ำ รวม ๓ วัน วันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๓ ค่ำ เป็นวันโสกันต์ (ตรงกับวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๙) ตั้งเบญจาสรงน้ำช้างทิมคต ฝ่ายตะวันออก”

พิจารณาตามกระแสในพระราชพงศาวดาร จะเห็นว่า สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง ครั้นเมื่อเสร็จงานโสกันต์แล้ว ในปีเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริสร้างวัดพระราชนานเพื่อเฉลิมพระเกียรติ นามว่า “วัดราชนัคดารามวรวิหาร” เป็นวัดที่มีพุทธสถานสำคัญที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในโลกคือ โลหะปราสาท เมื่อมองจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ถนนราชดำเนินนอกจะเห็นตั้งเด่นตระหง่านสง่างามเป็นศรีสง่าแห่งพระนคร การก่อสร้างวัดราชนัคดารามวรวิหารนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เจ้าพระยาอมราช (บุญาค ยมนา) อธิบดีกรมนครบาล เป็นผู้หาสถานที่เป็นสถานที่อยู่ริมกำแพงพระนครด้านทิศตะวันออก พระบรมมหาราชวัง ตรงข้ามศาลพระกาฬ โดยประมาณกว้าง ๕ เส้น ๔ วา ๒ คอก ยาว ๕ เส้น ๙ วา ๒ คอก เป็นเนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ เจ้าพระยาอมราชได้ทำแผนผังทูลเกล้าฯ ถวายประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหารการเปรียญ และที่สำคัญคือ เจดีย์สถานที่เป็นประธานวัด คือ โลหะปราสาท

- พระอุโบสถอยู่กลางขวางตะวันจากเหนือไปได้
- พระวิหารอยู่ใต้พระอุโบสถยาวตามตะวัน คือตะวันออกมาตะวันตก
- การเปรียญอยู่เหนือพระอุโบสถ ยาวตามตะวันเช่นเดียวกับพระวิหาร
- โลหะปราสาท อยู่ข้างพระอุโบสถ ถัดไปทางทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ใจกลางของพื้นที่วัด

- ส่วนกุฏิสงฆ์อยู่ทางทิศตะวันตก ถัดโลหะปราสาทต่อไป

ได้มีการประกอบพระราชพิธี วางศิลาฤกษ์พระอุโบสถในวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ ตรงกับวันที่ ๑๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๘๓ เป็นเวลาที่พระนางโสมนัสวัฒนาวดีโสกันต์แล้ว ๓ เดือนเศษ

งานสร้างวัดราชนัคดารามวรวิหาร ได้สร้างพระอุโบสถและหมู่กุฏิเสร็จสมควรจะเชิญพระเถระมาปกครองวัดได้ แต่การก่อสร้างยังมีแล้วเสร็จทุกประการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงโปรดอาราธนาพระเทพมุนี (ทอง) พร้อมด้วยพระฐานานุกรมเปรียญ และอันดับ รวม ๓๕ รูป จากวัดกัลยาณมิตรมาอยู่รักษาในปลายพุทธศักราช ๒๓๘๓ และหลังจากนั้นต่อมาอีก ๕ เดือน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๘๔ จากนั้นการสร้างวัดราชนัคดารามวรวิหาร โดยเฉพาะโลหะปราสาทก็ขาดผู้เป็นกำลังในการก่อสร้างให้เสร็จสมบูรณ์

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วโปรดสถาปนาสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีเป็นพระอัครมเหสี สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีเป็นพระธิดาผู้ดูแลการก่อสร้างวัดราชนัคดารามวรวิหาร ซึ่งเป็นวัดของพระนางที่สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้าสร้างพระราชนานสืบต่อมา แต่ไม่สามารถก่อสร้างให้สำเร็จได้ เนื่องจากทรงพระประชวรด้วยพระประสูติกาลพระราชโอรส สมเด็จพระ

เจ้าฟ้าชายโสมนัส เมื่อวันเสาร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๒๑๔ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๓๙๕ ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ในวันประสูตินั้นเอง สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีทรงพระประชวรอยู่เป็นเวลาเกือบ ๒ เดือน ได้สิ้นพระชนม์ในวันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ ด้วยพระชันษาเพียง ๑๙ ชันษา

การเสด็จจากไปของพระอัครมเหสีครั้งนั้นนำความโศกสลดมาสู่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง เพื่อรำลึกถึงคุณความดีในพระอัครมเหสี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้สร้างวัดและนำพระนามมาตั้งเป็นชื่อ ว่า วัดโสมนัสวรวิหาร ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน โดยมีเครื่องหมายแสดงถึงสมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดีอยู่ที่หน้าบันพระอุโบสถ และพระวิหาร เป็นรูปดวงหทัยที่เบิกบาน

แม้สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี จะทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๙ ชันษา วิเคราะห์เหตุด้วยทรงเป็นที่รักใคร่โปรดปรานในพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชสวามี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดพระอารามอันเป็นศรีสง่าแก่พระนครถึง ๒ พระอาราม คือวัดราชนันทารามวรวิหาร และวัดโสมนัสวรวิหาร นับว่าทรงมีคุณูปการต่อบ้านเมืองโดยเฉพาะการพระศาสนาโดยทางอ้อม จึงควรแก่การสดุดีให้ปรากฏพระเกียรติคุณ

โรงเลี้ยงเด็กของ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

งานสังคมสงเคราะห์ หรือประชาสงเคราะห์ เกิดขึ้นในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อ ๑๐๒ ปี ล่วงมาแล้ว คือ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ โดยชัตติยานานารีแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ผู้ทรงเป็นพระอัครชายาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ด้วยทรงดำเนินกิจการโรงเลี้ยงเด็กอนุเคราะห์บำรุงเลี้ยงเด็กที่บิดามารดาขัดสนยากจน อนาคตาชาติที่พึงพิง ไม่มีกำลังพอจะเลี้ยงดูครอบครัว ส่งเสียให้บุตรเติบโตอย่างสมบูรณ์ ทรงนำมาเลี้ยงอุปการะให้กินอยู่ดี มีการศึกษาและอบรมบ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดี ตลอดทั้งฝึกวิชาอาชีพประดับตัว เพื่อสามารถเลี้ยงตนเอง และอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ชัตติยานานารีผู้นั้นคือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ-เปียมหาราชปดิวรัดา โรงเลี้ยงเด็กในสมัยนั้นเปรียบเสมือนสถานสงเคราะห์ที่แบ่งเป็นสถานสงเคราะห์เด็กอ่อน เด็กชาย เด็กหญิง ของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคมในปัจจุบัน ความยากลำบากในการดำเนินการตามแนวทางของราชการจะเห็นว่ามีหลายประการ นับแต่สถานที่พักที่เรียน ผู้ปกครองที่ทำหน้าที่ดูแลเด็ก ครู และสิ่งสำคัญคืองบประมาณที่จะอำนวยให้การสงเคราะห์ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยังความสุขให้บังเกิดแก่เด็กตามควรแก่อัตภาพ งานโรงเลี้ยงเด็กสมัยก่อนเมื่อแรกก่อตั้ง จึงย่อมจะเป็นสิ่งยากยิ่งนักที่จะจัดการให้ลุล่วงได้ จึงควรแก่การนำพระประวัติและก่อการโรงเลี้ยงเด็ก มาเผยแพร่เพื่อคนรุ่นใหม่จะได้ทราบว่าสตรีไทยแต่โบราณมีความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวมมาแล้วอย่างน่าภาคภูมิใจ

พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระนามเดิมคือ หม่อมเจ้าสาย พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี และเจ้าจอมจันทิรา ได้รับการสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๓ กรมหมื่นภูมินทรภักดีเป็นต้นราชสกุล “สดาวัลย์” ทรงเป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาเอนน้อย ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จุลศักราช ๑๒๒๕ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๐๖ ได้รับสถาปนาเป็นพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวัสดิภริณี กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๑ และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สถาปนาเป็นพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา สิ้นพระชนม์ ในรัชกาลที่ ๗ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ พระชันษา ๖๖ ปี

ทรงมีพระเจ้าลูกเธอ ๔ พระองค์ คือ

๑. พลโท สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ตันราชสกุล “ยุคล” ประสูติเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๒๔ ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ในรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลพิษณุใต้และเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘

๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาพรจรัสศรี ประสูติ วันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมอก ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ สิ้นพระชนม์วันที่ ๑๓ สิงหาคม ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๓๒ พระชันษา ๔ ปี

๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสรภัญญา ประสูติ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๒๘ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗

๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานพดล กรมขุนอุทัยเขตต์ขัตติยนารี ประสูติวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๒๙ เป็นพระราชธิดาที่สมเด็จพระราชบิดา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้วางพระราชหฤทัย โปรดให้รับราชการในหน้าที่ราชเลขานุการณี เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้พระราชทานพระราชหัตถเลขาเล่าเรื่องการเสด็จอย่างละเอียด ได้รวบรวมนำลงพิมพ์เผยแพร่ เรียกว่า จดหมายเหตุไกลบ้าน ในรัชกาลที่ ๗ เมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ทรงกราบถวายบังคมลาออกไปประทับ ณ เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย และสิ้นพระชนม์ด้วยโรคพระวักกะพิการ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๔๘๓ ณ ประเทศอินโดนีเซีย

พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ทรงรับราชการในหน้าที่ที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยในสมเด็จพระบรมราชสวามีอย่างใกล้ชิด คือ งานห้องเครื่องเสวย ทรงมีฝีมือพระหัตถ์ในการปรุงเครื่องอาหารคาวหวานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นงานห้องเครื่องเสวยเฉพาะในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว เครื่องคาวหวานในโอกาสที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในวโรกาสต่างๆ ก็ทรงเป็นการรับไว้แต่พระองค์เดียวทั้งสิ้น

นอกจากงานห้องเครื่องเสวย ทรงมีฝีมือในการจัดดอกไม้เครื่องสด และมีพระศรัทธา จัดดอกไม้เครื่องสดถวายพระศพ และพระบรมศพพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทุกพระองค์ในวันเวลาก่อนวันทรงบำเพ็ญกุศล ๗ วัน สัปดาห์ซึ่งต้องเปลี่ยนดอกไม้สดทุกวัน จนครบ ๗ วันโดยมิทรงรับค่าตอบแทนไม่ว่าจะเป็นเงินทองหรือสิ่งของใดๆ การจัด

ดอกไม้ตกแต่งประดับแจกัน และการเย็บเครื่องร้อย เครื่องตั้ง เครื่องแขวน สำหรับ
 ประดับพระโกศ เครื่องประกอบอิสริยยศศักดิ์ ประดับสถานที่ เช่น บานประตู หน้าต่าง โดย
 รอบห้องที่ตั้งพระศพจะต้องคิดลวดลายตกแต่งไว้อย่างวิจิตร เป็นลวดลายที่ต้องสร้างขึ้น
 ใหม่เสมอ งานดอกไม้ที่ทรงถ่ายทอดประทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน
 อุทองเขตขัตติยนารีย่างนาคาภุมิ น้ำพระทัยที่เป็นกุศลเกื้อกูลเพื่อแผ่นดิน จึงได้รับ
 การชื่นชมในหมู่พระราชวงศ์ทั่วกัน ดังคำประกาศเฉลิมพระเกียรติดังนี้

พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์
 กรมขุนสุทธาสินีนาฏ
 คำประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๓๑ พรรษา บัณฑิตบัณฑิต
 มุสิกสังวัจนระ พิสาขมาส กาพย์กษัตริย์มิตติ โสรวารบริเนทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระ
 พระปรเมนทรมหาจุฬาลงกรณ์ ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า
 พระอัครชายาเธอหม่อมเจ้าสาย ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน โดย
 ความซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีเป็นอันมาก มิได้มีระแวงผิดให้เป็นที่ยุ่นเคืองพระราชหฤทัย
 และเสื่อมเสียพระเกียรติยศแต่สักครั้งหนึ่งเลย ได้ดำรงพระยศเป็นพระอัครชายา มี
 พระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ก็มีได้มีความกำเริบร่วนวายด้วยยศศักดิ์ ประพฤติพระองค์
 เป็นสุภาพเรียบร้อยเหมือนพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ ซึ่ง
 ลิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น เพราะเหตุทั้งปวงอันได้กล่าวไว้ในคำประกาศเลื่อนพระนาม
 พระอัครชายาพระองค์ก่อนก็เหมือนกันกับพระอัครชายาพระองค์นี้ จึงเป็นการสมควรที่
 จะทรงยกย่องพระเกียรติยศไว้ให้ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันสูงศักดิ์ตามที่สมควรนั้น จึงมี
 พระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงสั่งให้สถาปนาพระอัครชายาเธอ
 หม่อมเจ้าสายขึ้นเป็นพระองค์เจ้า มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า
 พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ให้ทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ ตามตำแหน่ง
 พระอัครชายามีกรมในพระราชกำหนดใหม่ จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล
 ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล วิบุลยศุภผล อุดุลยเกียรติ
 มโหฬารทุกประการ

ให้ทรงตั้งเจ้ากรม เป็นขุนสุทธาสินีนาฏ ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้งปลัดกรม เป็นหมื่นอาจอำนวยกิจ ถือศักดินา ๕๐๐

ให้ทรงตั้งสมุห์บาญชี เป็นหมื่นสนทนารักษ์ ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งทั้ง ๓ นี้ ทำราชการในหลวงและในกรมตามอย่างธรรมเนียม

เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี ในพระองค์เจ้าต่างกรมสืบไป ขอให้มีความสุขสวัสดิเจริญ
เทอญ

มูลเหตุแห่งการมีโรงเลี้ยงเด็ก ได้กล่าวไว้ในราชกิจจานุเบกษาความว่า

ประกาศเรื่องตั้งโรงเลี้ยงเด็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ มีความสังเวชสลดพระหฤทัยใน
การที่ประชวรและสิ้นพระชนม์แห่งพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านภาจรจารัสศรี ซึ่งเป็นพระธิดา
เป็นต้นเหตุ จึงได้ทรงพระดำริว่าบุตรธิดาผู้มีบรรดาศักดิ์มีทรัพย์ ยังได้ความเวทนาใน
เวลาป่วยไข้แสนสาหัสถึงเพียงนี้ ทารกที่เป็นผู้เกิดแต่บิดามารดาอันขัดสน จะได้รับความ
ลำบากยิ่งไปกว่านี้สักเพียงไร เป็นที่น่าสงสาร

อนึ่งบรรดาทารกซึ่งเกิดแต่บิดามารดาอันขัดสนยากจน มักจะต้องทน
ความลำบากและทุกข์เวทนาต่างๆ ด้วยความยากจนของบิดามารดาบางที่ถึงเป็น
อันตรายเสีย เพราะบิดามารดาไม่มีกำลังสามารถจะบำรุงเลี้ยงไว้ได้ก็มี ที่บิดามารดาพา
ไปทอดทิ้งหรือไปเที่ยวยกให้แก่ผู้อื่นเสียแต่ยังอยู่ในผ้าอ้อมก็มี ทารกเหล่านี้ย่อมจะเป็น
อันตรายเพราะเหตุที่ไม่ได้รับความปฏิบัติบำรุงเลี้ยงตามสมควรมากกว่าที่จะรอดอยู่ได้
จนโตใหญ่

อีกประการหนึ่ง ทรงพระดำริเห็นว่าเด็ก ๆ ซึ่งบิดามารดาเป็นคนเลวทรามขัดสน
บิดามารดามักทอดทิ้งปล่อยให้ประพติดตามอำเภอใจคนองในทางทุจริตไปแต่ยังเยาว์
ครั้นเด็กนั้นเติบโตขึ้นก็มีแต่นิสัยความชั่วพัวพันติดสันดาน พาให้เกียจคร้านหรือ
ประพติดพาลทุจริต ต้องได้รับความเดือดร้อนต่างๆ หากก็ต้องยอมตัวประพติดเช่น
ทาสของผู้อื่นเมื่อปลายมือ เพราะบิดามารดาขัดสนไม่สามารถหรือไม่ได้ประสงค์ให้
ศึกษาสำเหนียกหาวิชาความรู้สำหรับเลี้ยงชีวิตและฝึกหัดให้ประพติดดีมาแต่ในเวลาอัน
สมควรเมื่อยังเป็นเด็กนั้น เด็กตกไปในทางทุจริตเสียเพราะเหตุนี้ก็มีมาก

พระองค์ มีพระประสงค์จะบำเพ็ญพระกุศลให้เป็นถาวรวัตถุที่ระลึกถึงและอุทิศ
ส่วนพระกุศลประทานพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านภาจรจารัสศรี พระธิดา ซึ่งสิ้นพระชนม์
ล่วงไปนั้นจึงทรงพระดำริเห็นว่า การทำนุบำรุงทารกและเด็กชายหญิง ซึ่งเป็นบุตรของ
คนยากจน ให้พ้นอันตรายและพ้นทางทุจริตต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมจะ
เป็นการกุศลทานมัยบุญกิริยาวัตถุอันประเสริฐและเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เพราะยังมีได้
มีผู้ใดจัดขึ้นให้ปรากฏในพระราชอาณาเขตต์มาแต่ก่อน จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลแด่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระโสมนัสอนุโมทนาในพระกุศลเจตนาอันพิเศษนี้
และจะทรงเป็นพระราชธุระช่วยอุปการะบำรุงด้วยพระบรมราชานุภาพ ให้การสำเร็จ

ตลอดไปตามประสงค์ทุกประการ

พระอัครชายาเธอฯ จึงได้ทรงบริจาคทรัพย์เป็นอันมาก ซื้อทั้งที่ดินและที่ดินเรือน
โรงต่าง ๆ ซ่อมแซมก่อสร้างบริเวณและเครื่องใช้เครื่องแต่งทั้งปวงบริบูรณ์พร้อมเสร็จ จัด
เป็นโรงสำหรับเลี้ยงเด็กชั้นที่ตำบลสวนมะลิริมถนนบำรุงเมืองแห่งหนึ่ง เพื่อจัดการบำรุง
เลี้ยงทารกและเด็กชายหญิงบุตรคนยากจนต่อไป โดยลักษณะการที่จัดตั้งนี้ คือ

(๑) โรงเลี้ยงเด็กนี้ จะรับบำรุงเลี้ยงรักษาทารกและเด็กชายหญิงอันเป็นบุตรคน
ยากจนซึ่งใจซึ่งเป็นกำพร้า หรือบิดามารดาเป็นคนพิการเป็นคนที่มีทุกข์ยากไม่สามารถ
จะบำรุงเลี้ยงได้เอง จึงพามาฝากให้เป็นสิทธิแก่โรงเลี้ยงเด็กนี้ ให้บำรุงเลี้ยงไปจนเติบโต
ใหญ่พอสมควรจะไปทำมาหากินโดยอิสระสภาพกำลังตนได้ จะรับทำนุบำรุงเลี้ยงแต่ทารก
และเด็กชายหญิงเช่นที่กล่าวมานี้เท่านั้น

(๒) บรรดาทารกและเด็กชายหญิงซึ่งจะรับเลี้ยงไว้ในโรงเลี้ยงเด็กนี้จะรับโดย
กำหนดอายุในระหว่างอย่างต่ำแม้ภายหลังเกิดมาได้วันเดียวไปจนเด็กหญิงอายุได้ ๑๓ ปี
เด็กชายอายุ ๑๓ ปีเป็นอย่างสูง จะไม่รับเด็กซึ่งอายุเกินไปกว่านั้น

(๓) การที่จะบำรุงเลี้ยงทารกและเด็กชายหญิงในโรงเลี้ยงเด็กนี้ จะให้กินอยู่
หลับนอนเบ็ดเสร็จ มีทั้งพี่เลี้ยงผู้รักษาพยาบาลเวลาเมื่อจะป่วยเจ็บ เมื่ออายุเด็กสมควร
จะเล่าเรียนวิชา ก็จะมีครูฝึกสอนวิชาเป็นทางทำมาหากินเลี้ยงชีวิตให้ จนโตใหญ่
สมควรจะไปทำมาหากินเป็นอิสระสภาพได้โดยกำลังตน ก็จะช่วยฝากฝังให้มีที่ทำมาหากิน
โดยชอบได้ถ้วนทุกคน

(๔) การที่บำรุงเลี้ยงทารกและเด็กในโรงเลี้ยงเด็กนี้ จะทำนุบำรุงให้เป็นทานจน
ตลอด บิดามารดามาฝากบุตรก็ไม่ต้องเสียเงินค่าให้รับเลี้ยงเมื่อเด็กใหญ่โตจะออกจาก
โรงเลี้ยงเด็กไป ก็จะไม่ให้ต้องเสียเงินค่าบำรุงเลี้ยงและฝึกสอนวิชาอย่างหนึ่งอย่างใด

(๕) บิดามารดาจะพาบุตรมาฝากโรงเลี้ยงเด็กนี้ ต้องทำสัญญายอมยกเด็กนั้น
ให้เป็นสิทธิแก่โรงเลี้ยงไปจนโตใหญ่ จนกว่าจะไปทำมาหากินเองได้ ในระหว่างเมื่อเด็กอยู่ใน
โรงเลี้ยงเด็กนี้ บิดามารดาจะมาพาคืนไปไม่ได้ เว้นแต่ผู้บำรุงเลี้ยงเด็กเห็นว่าที่จะ
คืนให้บิดามารดาไปนั้น จะเป็นการดีแต่ตัวเด็กจึงจะยอมคืนให้ไป

อนึ่งในระหว่างเมื่อเด็กอยู่ในโรงเลี้ยงเด็กนั้น บิดามารดาของเด็กจะไปมาหา
สู่เยี่ยมเยียนเด็กก็ได้ตั้งปรารภนา หรือเมื่อเวลาเด็กเจ็บไข้จะมาอยู่รักษาพยาบาลบุตรของ
ตัวก็ได้

(๖) บรรดาทารกและเด็กหญิงชาย ซึ่งมาอยู่ในโรงเลี้ยงเด็กนี้ จะได้รับทำนุบำรุง
พิทักษ์รักษาเหมือนเป็นบุตรอันมีบิดามารดาที่ดีบำรุงเลี้ยงเป็นนิตยเสมอหน้าทั่วไป และ
โรงเลี้ยงเด็กจะป้องกันมิให้มีผู้หนึ่งผู้ใดเบียดเบียนเด็ก ให้ได้ความเดือดร้อนอย่างหนึ่ง
อย่างใดได้ โดยเต็มกำลังทั้งภายในและภายนอก

(๗) โรงเลี้ยงเด็กนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้เรียก

ชื่อว่า “โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ” เพราะพระอัครชายาเธอฯ ได้ทรงพระดำริ และทรงบริจาคทรัพย์สร้างขึ้น ทั้งจะทรงทำนุบำรุงโดยพิเศษส่วนพระองค์เองต่อไป เป็นนิตย์

ขอท่านทั้งปวงผู้ได้อ่านทราบความจงอนุโมทนาในการพระกุศลเจตนาอันพิเศษนี้ และช่วยมีความกรุณาชี้แจงให้ทราบถึงบรรดาคนซึ่งมีความลำบากทุกข์ยากที่จะเลี้ยงบุตรของตนทั้งผู้ที่ได้รับเลี้ยงเด็กกำพร้าไว้ด้วย ความยากนั้น ให้เข้าใจความจริง และยินยอมตามความที่ได้กล่าวมาข้างต้น ถ้าพาเด็กของพระอัครชายาเธอฯ ก็จะได้รับไว้ทำนุบำรุงโดยเต็มกำลังตามสมควรต่อไป

โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ นี้ได้เปิด ณ วันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๙ คือวันที่ ๓๑ มีนาคม ๑๐๘ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยรถพระที่นั่งไปโรงเรียนเด็ก มีการเจริญพระพุทธมนต์พระสงฆ์ธรรมยุติกา ๓๐ รูปมีพระน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นประธานสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงพระบรมมหาราชวัง เวลา ๒ ทุ่มเศษ

วันที่ ๑ เมษายน ๑๐๙ เวลาเช้า ๔ โมงเศษ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร เสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่โรงเรียนเด็ก คือทรงถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่สวดมนต์ รับพระราชทานฉันและถวายไทยทานเป็นอันมาก แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง การโรงเรียนเด็กนี้จะเจริญไพศาลต่อไปอย่างไร คงจะได้กล่าวต่อไปในหนังสือนี้

จากคำประกาศที่ยกมาเล่านี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจในความริเริ่มอย่างยิ่งเพราะได้ทรงเห็นเยาวชนเป็นพลเมืองที่ดีของชาติได้ถ้าทำนุบำรุงปลูกปั้นให้เติบโตอย่างเอาใจใส่อาณาเขตของ “โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ” กว้างขวางมากทิศใต้จรดถนนบำรุงเมือง ทิศเหนือจรดคลองมหานาค ทิศตะวันออกเป็นถนนติดถนนสวนมะลิ ทิศตะวันตกจรด... การปลูกสร้างในชั้นแรกทำรั้วทั้ง ๔ ด้าน ทำถนนผ่านกลางที่ตั้งแต่นถนนสวนมะลิไปสุดคลองมหานาค ข้างถนนตอนสุด ขุดเป็นสระน้ำเอาดินทำสนามและปลูกเรือนมีเรือนผู้จัดการ ๑ หลัง เรือนพยาบาล ๑ หลัง เรือนเด็กหญิง ๑ หลัง เรือนเด็กชาย ๔ หลัง มีชื่อตามนามพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ คือ เรือนยุคล เรือนนภาพร เรือนมาลินี และเรือนทิภา ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้พระราชทานเพลิงพระศพพระองค์เจ้าชายอิศริยาภรณ์ และพระองค์หญิงลาวดวรงค์แล้ว จึงพระราชทานพระเมรุให้มาสร้างอาคารโรงเรียนหลังใหญ่พระราชทานนามว่า “สายสวัสดิ์สังฐาคร” ๑ หลัง สร้างเรือนเด็กอีก ๒ หลัง และโรงงานสำหรับฝึกหัดกรรม ๑ หลัง

ระเบียบการศึกษาของโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ เมื่อแรกเริ่มนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทำหน้าที่อำนวยการ วางรากฐานการจัดการศึกษา

ว่าการมีวิชาสำหรับศึกษา ๑๐ อย่าง สำหรับเด็กอายุตั้งแต่ ๗ ขวบ ถึง ๑๑ ขวบ ดังนี้

- ๑.ให้อ่านหนังสือออกเขียนได้
- ๒.ให้คิดเลขเป็น
- ๓.ให้รู้จักรักษาอิริยาบถ
- ๔.ให้หุงข้าวต้มแกงเป็น
- ๕.ให้เย็บผ้าเป็น
- ๖.ให้ขึ้นต้นไม้เป็น
- ๗.ให้ว่ายน้ำเป็น
- ๘.ให้ปลูกท้อกระท่อมที่อยู่เป็น
- ๙.ให้รู้จักปลูกต้นไม้
- ๑๐.ให้รู้จักเลี้ยงสัตว์

ในวิชา ๑๐ อย่างนี้ สอนโดยลักษณะต่างกัน ๓ ประการ คือ สอนเป็นการเล่น ประการหนึ่ง สอนเป็นการประพาสประพาสประการหนึ่ง และสอนเป็นการเรียนประการหนึ่ง เช่น วิชาหนังสือ วิชาเลข วิชาเย็บผ้า เป็นวิชาที่ต้องสอนให้เล่าเรียนตามเวลา วิชารักษาอิริยาบถอยู่ในความประพาสประพาส ต้องคอยสอนและชวนให้เป็นการสนุก ซึ่งอยู่ในสายตาของผู้ปกครอง ส่วนวิชาที่เหลือ เช่น หุงข้าวต้มแกง ว่ายน้ำ ขึ้นต้นไม้ ปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ หรือปลูกบ้าน เป็นวิชาที่ผู้ใหญ่จะต้องแนะนำ เด็กก็จะเรียนรู้ด้วยความเต็มใจ ซึ่งทั้งหมดจะเริ่มเรียนเมื่อ ๗ ขวบ ไปจนถึง ๑๑ ขวบ

ลักษณะโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอนี้ พิจารณาตามแนวดำเนินงานจะเห็นว่า มีลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นโรงเรียนมากที่สุด บุคคลที่มีบทบาทในการบริหารโรงเรียนเด็กในเบื้องต้น นอกจาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงวางหลักสูตรการสอนของสถานศึกษานี้ ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่ง อธิบดีกระทรวงธรรมการครั้น พ.ศ.๒๔๓๕ ทรงย้ายไปปฏิบัติราชการกระทรวงมหาดไทย จึงไม่สามารถอำนวยการโรงเรียนเด็กได้อย่างแต่ก่อน จึงพ้นจากหน้าที่ผู้อำนวยการ ได้โปรดให้โรงเรียนเด็กขึ้นกับกระทรวงธรรมการต่อไป ได้มีบุคคลที่ควรกล่าวถึงอีก ๖ คน ที่ทำหน้าที่เป็นกำลังสำคัญในการทำให้งานโรงเรียนเด็กเติบโตขึ้นตามวัตถุประสงค์ คือ

๑. พระประมุขมุขพันธ์ (นายใจ ศรีตานนท์) เป็นผู้จัดการ
๒. พระยาพิษณุประสาธน์เวช (หมอลอง) ทำหน้าที่เป็นแพทย์ประจำโรงเรียนเด็ก
๓. มหาอำมาตย์โท พระยาสุรินทราฐ (ครูนกยูง วิเศษกุล) เป็นครูชั้นแรกของโรงเรียน
๔. อำมาตย์โท พระยาภิรมย์ภักดี (ครูบุญรอด เศรษฐบุตร)
๕. มหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ (ครูสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

๖. มหาอำมาตย์ตรี พระยาโอวาทวรภิก (ครูเหม ผลพັນธิน)

ครูทั้ง ๔ คน เมื่อสำเร็จการศึกษาเริ่มฝึกหัดวิชาครู กรมศึกษาธิการ ได้จัดให้ไปฝึกสอนที่โรงเรียนเด็กเป็นประเดิม

เด็กนักเรียนที่เข้าอยู่ในสังกัดของโรงเรียนเด็กนั้นจะได้รับการตั้งชื่อใหม่ทั้งสิ้น โดยชื่อว่า “บุญ” นำหน้าทุกคน ได้แก่ บุญโกย บุญจำ บุญหยวด บุญแปล บุญบุญ ฯลฯ

การเริ่มกิจการในปีแรกๆ ของโรงเรียนเด็ก ค่อนข้างจะยุ่งยากมากด้วยเหตุว่าได้มีผู้ส่งเด็กมามากเกินต้องการ และเด็กนั้นก็มิได้อยู่ในกฎเกณฑ์ที่โรงเรียนเด็กกำหนดไว้ คือให้เป็นเด็กที่มีลักษณะอนาถา หรือกำพร้าอย่างแท้จริง จึงเป็นความลำบากที่จะจำกัดจำนวนได้ในระยะแรก กิจการของโรงเรียนเด็กจำยอมรับเด็กในลักษณะนี้ ในช่วงเวลาหนึ่งต่อมาจึงได้พยายามเข้มงวดเด็กที่เข้ามานอกเกณฑ์ให้น้อยลง ซึ่งภายหลังได้ลดจำนวนได้มาก ชื่อเสียงของโรงเรียนเด็กที่มีมาตรฐานในด้านการจัดระเบียบ รักษาความสะอาดเป็นเยี่ยมนั้น ทำให้ชาวเดนมาร์คพร้อมกันจัดงานราตรีสโมสรในบริเวณโรงเรียนเด็ก ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เอื้อเพื่อให้โรงเรียนราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่ที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ประสบภัยจากอหิวาตกโรค เปิดทำการสอนระยะหนึ่ง

นักเรียนโรงเรียนเด็กในยุคหลังมีจำนวนน้อยลงมาก ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ สมามคนารีสยาม จึงพร้อมใจกันจัดตั้งโรงเรียนเบญจมราชูทิศ ถวายพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ขออนุญาตเข้ามาตั้งในโรงเรียนเด็กนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔

นักเรียนในโรงเรียนเด็กที่ออกไป บางคนเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่ราชการระดับสูง มีบรรดาศักดิ์ถึงชั้น ขุน หลวง พระ พระยา ในกระทรวงมหาดไทย กระทรวงธรรมการ กระทรวงยุติธรรม หลายคน นับว่าพระกรุณาธิคุณ ในพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ที่ริเริ่มก่อตั้งงานสังคมสงเคราะห์ขึ้นไว้เป็นบุคคล เป็นบุคคลแรกในประเทศไทย ได้ก่อประโยชน์อย่างยิ่งใหญ่แก่เยาวชนไทย แม้ปัจจุบันคำว่าโรงเรียนเด็กจะเหลือแต่เพียงเป็นชื่อตำบลสถานที่ไปแล้วก็ตาม แต่งานสังคมสงเคราะห์ที่ทรงริเริ่มแผนใหม่ที่ทรงริเริ่มไว้ก็ได้รับการสืบสานพระศรัทธาต่อเนื่องจนก้าวหน้าดังในปัจจุบันแผนงานของกรมประชาสงเคราะห์ ก็ยังคงสืบสานศรัทธาของพระองค์ไว้อย่างต่อเนื่อง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าณภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

ราชประเพณี ในพระบรมมหาราชวังแต่โบราณที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระราชโอรสพระราชธิดา ตลอดจนผู้ที่เป็นคนหลวงและคนของพระราชวงศ์แต่ละพระองค์ มิได้อยู่ปะปนกัน สตรีอยู่ทางหนึ่งและบุรุษอยู่อีกทางหนึ่ง เขตที่บุรุษอยู่เพื่อปฏิบัติราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็น เขตฝ่ายหน้า เขตของสตรีประกอบ ด้วยพระมเหสี พระราชเทวี พระราชธิดาประทับ ตลอดทั้งนางข้าหลวง และผู้รับใช้ทั้งปวง เรียกว่า เขตฝ่ายใน พระที่นั่งอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เพื่อเสด็จออกว่าราชการและประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ ของบ้านเมือง จะแบ่งเป็น เขตฝ่ายบุรุษและฝ่ายสตรี จึงเรียกว่า “ฝ่ายหน้า” และ “ฝ่ายใน”

การเฝ้าหน้าในงานพระราชพิธี พระราชวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่เป็นบุรุษ จะเฝ้าที่พระราชฐานที่กำหนดเป็นท้องพระโรงส่วนหน้า ส่วนพระมเหสี พระราชเทวี และพระราชวงศ์ที่เป็นสตรีจะเฝ้าที่พระราชฐานที่กำหนดเป็นท้องพระโรงฝ่ายใน กล่าวคือ ถ้าการพระราชพิธีในพระที่นั่งหมู่พระมหามณเฑียร ฝ่ายหน้าจะเฝ้าที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ซึ่งถือว่าเป็นท้องพระโรงฝ่ายหน้า ส่วนสตรีก็เฝ้าที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ซึ่งถือว่าเป็นท้องพระโรงฝ่ายใน

ประเพณีแยกเฝ้าต่างสถานที่เช่นนี้ปัจจุบันไม่มีแล้ว เพราะทั้งบุรุษและสตรีจะเฝ้าพร้อมกันในเขตพระราชฐานชั้นนอก

ขัตติยนารีผู้หนึ่งที่ได้รับราชการปฏิบัติหน้าที่ “ฝ่ายใน” อย่างแข็งขันตลอดชีวิตที่สมควรนำพระประวัติและพระปรีชาสามารถมาเผยแพร่ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาในฐานะที่ทำความประโยชน์ต่อบ้านเมืองและสังคมในสมัยรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าณภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ผู้มีตำแหน่ง “อธิบดีฝ่ายใน” ติดต่อกันถึง ๓ รัชกาล หน้าที่อธิบดีฝ่ายในต้องมีความเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยวและความสามารถที่ไม่แพ้บุรุษ เกียรติภูมิที่ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งนี้ตลอด ๓ รัชกาล ย่อมเป็นเครื่องแสดงพระปรีชาสามารถควรแก่การสรรเสริญ

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าณภาพรประภา เป็นพระราชธิดาพระองค์ที่ ๖๔ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระมหากษัตริย์จักรีวงศ์

และองค์ที่ ๕ องค์สุดท้ายของเจ้าคุณจอมมารดาสำลี ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีชวด นศก จุลศักราช ๑๑๒๖ ตรงกับวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๐๗

เจ้าคุณจอมมารดาสำลีพระชนนีเป็นธิดาสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ซึ่งเรียกขานท่านว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาพระองค์ใหญ่ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ มีฐานะเป็นเจ้าคุณตาของพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านภพรประภา

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านภพรประภา มีพระเชษฐภคินี ๔ พระองค์ สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ๒ พระองค์ เหลือแต่พระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าบุษบกเบิกบานและสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทรมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปิยมหาราช พระราชชนนีของพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ในรัชกาลที่ ๖ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและอภิรัฐมนตรี ในรัชกาลที่ ๗

พระประวัติดังนี้ยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระราชทานพระนามพร้อมด้วยคาถาดังนี้

“สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ขอตั้งนามบุตรซึ่งประสูติจาก สำลี ผู้มารดา ณ วัน ๗ ๕ ๖ ปีชวด นศก ศักราช ๑๒๒๖ นั้น ดังนี้

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านภพรประภา วรรคบริวารเป็นอาทิอักษร วรรคอายุเป็นอันตะอักษร ขอให้มีความเจริญชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ พิพัฒน์มงคล ศุภผลอันดี ทุกประการ เทอญ

ตั้งมา ณ วัน ๔ ๖ ๗ ค่ำ ปีชวด นศก ศักราช ๑๒๒๖ เป็นปีที่ ๑๔ วันที่ ๔๗๔๔ ในรัชกาลปัจจุบัน

คาถาพระราชทานพระนาม

นภพรประภา นาม	โหดวายเม กุมาริกา
ธิดิกา กุลสมปุนนา	อุกโตปี สุวลียา
สา จ ทิมาเยกา โหด	อโรคา นิรูปททวา
นานาสมปตติสมปุนนา	อทธา โภควดี สทา
พุทโธ ธมโม จ สัมโม จ	อิจเจต รตนตตย
เทวา อารกษกา จา ปี	อมิรท ขนตุ น สทา

คำแปลคาถา

“กุมารีนีเป็นธิดาของเราคนนี้มีบริบูรณ์ด้วยตระกูล เกิดในวงศ์ดีทั้งสองฝ่าย จึงมีนามว่า นภพรประภา และกุมารีนีนั้นจะมีอายุยืน ไม่มีโรค ไม่มีอุปัทวะ บริบูรณ์ด้วย

สมบัติต่าง ๆ มั่งคั่งมีโภคทรัพย์ทุกเมื่อ พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย จงรักษากุมารีนั้น ทุกเมื่อ เทอญฯ”

พระองค์เป็นพระเจ้าลูกเธอชั้นเล็กของพระราชบิดา ชั้นใหญ่เป็นพระเจ้าลูกเธอที่ประสูติในปี พ.ศ. ๒๓๙๕ ชั้นกลางประสูติระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๐๓ และชั้นเล็กระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๑ เมื่อพระชันษาได้ ๔ พรรษาองค์พระราชบิดาก็เสด็จสวรรคต ทรงได้รับการศึกษาเมื่อพระชันษา ๖ พรรษา โดยออกมาเล่าเรียนตามหลักสูตร ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง เรียนภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) จบหนังสือชุด ๖ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคภิธาน ไวยากรณ์พิचारณและพิศาลการันต์ ซึ่งจำเป็นสำหรับเจ้านายทุกคนในสมัยนั้นจะต้องศึกษา กล่าวกันว่า วิชาหนังสือที่ทรงศึกษามานี้ ทรงถ่ายทอดให้พระเชษฐภคินีทรงทราบด้วย

ในบรรดาพระราชธิดาชั้นเล็กด้วยกันนั้น พระองค์ทรงเป็นเพื่อนเล่นกับสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระองค์เจ้าแชนไซดวง และพระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ และแม้เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้นก็ยังคงสนิทสนมกันดังเดิมต่อเนื่องไปถึงพระราชโอรสสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงช่วยดูแลสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัญญาองค์เดชาวุธตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จึงเป็นเหตุให้ทรงใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถยิ่งขึ้น

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา ทรงพระปรีชาสามารถในวิชาการ หนังสือเป็นที่ยอมรับและประจักษ์กันในหมู่พระเจ้าลูกเธอด้วยกัน ดังปรากฏในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณเพื่อเป็นพระราชอนุสรณ์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถเพื่อรวบรวมหนังสือเอกสารเก่าจากบรรดาพระราชโอรส และพระราชธิดาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนตั้งเชิญชวนให้ท่านเหล่านั้นเข้าเป็นสมาชิกของหอพระสมุด ในการดูแลกิจการของหอพระสมุดวชิรญาณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งดำเนินการ เรียกว่า กรรมการสัมปาทิก ประกอบด้วยผู้ทรงความรู้ทางด้านอักษรศาสตร์เป็นคณะกรรมการ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านภาพรประภาได้ทรงรับเลือกให้ดำรงตำแหน่งอุปนายก ขณะนั้นพระชันษาได้ ๒๕ พรรษา เป็นวัยที่ทรงคล่องแคล่วว่องไวและเฉียบแหลม ทรงปฏิบัติหน้าที่นี้ได้เป็นอย่างดี แม้ในการประชุมคณะกรรมการแต่ละครั้งในฐานะที่ทรงเป็นอุปนายกสตรีจะทรงเป็นพระธูระจัดหาหมาก พลู บุหรี่ สำหรับการเลี้ยงในเวลาประชุมและในเวลาปกติด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์เสมอ จนกระทั่งล่วงถึงพระกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงดังใจความว่า

“...ด้วยกรรมสัมปาทิกสภาประชุมในเวลาวันนี้ ได้กล่าวถึงการที่อุปนายกต้องเป็นผู้จัดหาหามากพลูเลี้ยงในเวลาฉลองหอพระสมุด ได้มีข้อปรึกษาตกลงในที่ประชุมครั้งนั้นว่าจะจ่ายเงินหอพระสมุดให้อีกประการหนึ่ง การที่จะต้องหาหามากเลี้ยงอยู่ปกตินี้ก็ดี เห็นว่ากรรมสัมปาทิกอื่นไม่ต้องออกทุนรอนอะไร จะมาเป็นผู้เสียแต่อุปนายกผู้เดียววันนี้ไม่ควรเลย อีกประการหนึ่ง ในคราวหน้าที่อุปนายกต้องหาของเป็นอาหารเลี้ยงเวลากลางคืนด้วย ก็เป็นอันจะต้องจ่ายเงินให้ทำแล้ว

ครั้งนี้ขอให้จดหมายจำนวนเงินที่ใช้จ่ายในการหาหามากพลูเลี้ยงในเวลางานและเวลาปกติมาขึ้น จะได้จ่ายเงินหอพระสมุดให้ ใช้จะเห็นว่าลมจับ ลมกุมอันใด (๑) เพราะที่ท่านมั่งมีลงไป แต่ที่จะจ่ายให้นี้ เพราะให้เป็นแบบอย่างไปภายหน้า เพราะผู้ที่จะเป็นอุปนายกต้องทำธุระมากอยู่แล้ว ถ้าถูกคนขัดสนหรือพระวาโยกล้ำ (๒) มาเป็นจะได้รับความสะดวกร้อน...”

พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าณภาพรประภาทรงรับหน้าที่อุปนายกหอพระสมุดวรวิธานอย่างแข็งขันสืบมาจนเวลาโอนกิจการตั้งหอสุมุดสำหรับพระนครในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ถือได้ว่าทรงเป็นปราชญ์บุคคลผู้วางรากฐานการบริหารงานหอพระสมุดของชาติก่อนที่จะเป็นปีกแผ่นอย่างเช่นปัจจุบัน

เมื่อวิกฤตการณ์กรณีพิพาทดินแดน ร.ศ. ๑๑๒ พุทธศักราช ๒๔๓๖ ไทยได้ปะทะกับกองเรือรบฝรั่งเศส ที่เข้ามายึดแม่น้ำไทย ทหารไทยได้รับบาดเจ็บจำนวนไม่น้อย เจ้านายและสตรีบรรดาศักดิ์ทั้งปวง ได้ร่วมกันก่อตั้งสภาอุณาโลมแดง เข้าช่วยเหลือบรรเทาทุกข์อันเป็นกิจกรรมอย่างสากลที่ได้วิวัฒนาการมาเป็นสภากาชาดไทย พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าณภาพรประภาได้ทรงรับเลือกให้ปฏิบัติหน้าที่ผู้ช่วยเลขานุการณซึ่งท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ภริยาเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ เป็นเลขานุการณ เหตุการณ์บ้านเมืองครั้งนั้น เป็นผลให้ไทยสูญเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงแก่ฝรั่งเศส เป็นความวิปโยคใหญ่หลวงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างสุดซึ้ง ถึงแก่ทรงพระประชวรหนัก จากนั้น ทรงมีพระราชดำริจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเจริญทางพระราชไมตรีเพื่อทำความคุ้นเคยกับพระประมุขของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งเป็นการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐

ในการจัดระเบียบบริหารประเทศ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร นั้น ทรงตระเตรียมปรับปรุงส่วนราชการทั้งฝ่ายหน้า และฝ่ายใน ก่อนเสด็จพระราชดำเนิน เพื่อให้บังเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยความปลอดภัยและรักษาความมั่นคงภายในประเทศอย่างเคร่งครัดหลายประการ

(๑) (๒) คำว่าลมจับ ลมกุม พระวาโยกล้ำ เป็นศัพท์แสดงในสมัยรัชกาลที่ ๕ แปลว่า ตระหนี่ถี่เหนียว

โปรดเกล้าฯสถาปนา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ขณะนั้นดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี ได้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ต่างพระองค์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา และพระองค์เจ้าหญิง พวงสร้อยสอางค์ ทรงช่วยบริหารราชการภายในพระบรมมหาราชวัง และเมื่อเสด็จ พระราชดำเนินกลับจากยุโรปแล้ว จึงได้ทรงเลื่อนตำแหน่งขึ้นตามลำดับ ในที่สุดก็ได้รับ ตำแหน่งอธิบดีกรมชลน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริให้ตั้งกรมชลนขึ้นสำหรับ ปฏิบัติราชการฝ่ายใน ในพระบรมมหาราชวัง โดยมีผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น ขึ้นตรง ต่ออธิบดีเรียกว่า “เสด็จอธิบดี” ผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดีเดิม คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมวดี กรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ ซึ่งเรียกกันอีกพระนามว่า พระองค์ใหญ่ โสม ข้าราชการในกรมชลนเป็นสตรีล้วน มีสถานที่ทำงานอยู่ที่ชั้นล่าง ภายใต้พระที่นั่ง นิพัทธพงศ์ถาวรวิจิต เรียกกันเป็นภายในว่า “ใต้ชั้นต่ำ” อันเป็นส่วนล่างสุดในหมู่ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ใต้ห้องพระภูษาใกล้กับประตูย่าคำ ชาววังเรียกที่ทำการนี้ว่า ศาลากรมชลน กรมชลนผู้หญิงมีหน้าที่ราชการคล้ายตำรวจนครบาล คือ รักษาความ สงบเรียบร้อย ดูแลกวาดขึ้นชนบประเพณีทุกอย่างให้อยู่ในขอบเขตแห่งกฎมณเฑียรบาล ปกติจะมีกองรักษาการตั้งอยู่เป็นประจำที่ศาลาว่าการ มีเวรยามรักษาการตามสี่แยก หรือที่สำคัญประตูพระราชฐานทุกแห่งตรวจตราควบคุมสถานการณ์ความเรียบร้อยอย่าง เคร่งครัดตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา จึงทรงมี พระนิสสัยเฉียบขาดมั่นคงเนื่องนี้จ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมชลนนั้น พระชันษา ๓๐ พรรษาเศษ

ตำแหน่งอธิบดีกรมชลน ต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “อธิบดีฝ่ายใน” แม้กรมชลน จะสังกัดกระทรวงวัง ซึ่งขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุ- วัดติวงศ์เป็นเสนาบดี ก็มีอาจล่วงล้ำเข้าไปดูแลภายในเขตฝ่ายในได้ ดังนั้นตำแหน่งอธิบดี ฝ่ายใน หากจะเทียบกับเสนาบดีกระทรวงวังฝ่ายก็ไม่ผิดนัก เพราะต้องรับผิดชอบใน กิจการเกี่ยวกับพระราชฐานฝ่ายในทุกประการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา ได้รับการขนานว่า “เสด็จอธิบดี” จะต้องรับภารกิจและรับทราบทุกสิ่ง นอกจาก นั้นยังทรงรับหน้าที่สนองพระบรมราชโองการในกิจการฝ่ายในด้วย

ในปลายรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สร้าง พระราชวังดุสิตและเสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับที่สวนดุสิตครั้งละนานๆ เท่ากับ ว่าพระราชฐานในพระนครจึงมีสองแห่ง คือ พระบรมมหาราชวัง และพระราชวังดุสิต เสด็จอธิบดีฝ่ายในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา ได้รับความไว้วาง พระราชหฤทัยให้เป็นผู้ทำหน้าที่รักษาภูมูจพระราชวังทั้งสองแห่ง

การรักษาภูมูจพระทวารพระที่นั่งต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังจำเป็นต้องมี

ผู้รับผิดชอบสูงด้วยในพระราชฐานชั้นในนั้นเต็มไปด้วยสรรพเครื่องราชูปโภค เครื่องราชาภรณ์อันมีค่าควรเมือง การจัดเจ้าพนักงานดูแลปฏิบัติหน้าที่จะต้องมีระเบียบอย่างเคร่งครัดตามลำดับชั้น เริ่มตั้งแต่การรักษาหน้าที่ประตูพระราชวังใน เมื่อเวลาปิด เจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายมณฑลและฝ่ายในจะลงกุญแจประทับตรา และเวลาเปิดก็ต้องมีการไขและตรวจตราพร้อมกัน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา มิได้ทรงพระปรีชาสามารถ เฉพาะในการหนังสือและการบริหารฝ่ายในเท่านั้น หากได้รับการยกย่องว่าเป็นอธิบดี ข้างประดิษฐ์ผู้มีฝีมือยอดเยี่ยมอันเกิดจากปรีชาญาณโดยแท้ เป็นงานประดิษฐ์หลายอย่าง คือ การพับผ้าเช็ดหน้า การแกะสลักหินอ่อนเป็นตุ๊กตาตัวเล็ก ๆ การถักร้อยลูกปัดสีเป็น เครื่องใช้และเครื่องประดับ การถักไหมพรม การสานตะกร้า ดอกไม้กระดาษ

ผ้าเช็ดหน้าหรือผ้าซับพระพักตร์ทรงพับเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น กระต่าย นก นก กกลูกในรัง พระยานาค งูเล็ก ๆ ฯลฯ โดยมีต้องเย็บตรึงอย่างน่าพิศวง มีผู้เล่าว่า การประดิษฐ์ผ้าเป็นรูปสัตว์นั้น ทรงพับขึ้นในเวลาทรงวิบโยค ขณะที่กันแสงและทรงซับน้ำพระเนตรไป พระหัตถ์ก็ม้วนและบิดผ้าที่เปียกไปมา ในที่สุดผ้านั้นก็กลายเป็นตัวนก ไม่ว่าจะเป็นเสด็จไปแห่งใด จะทรงประดิษฐ์ของต่าง ๆ ได้เสมอ เช่น ทรงดิ่งเส้นกาบมะพร้าวออกจากพรมเช็ดเท้าแล้วสานเป็นตระกร้าใบเล็กจิ๋วมีฝาเปิดปิดได้ มีว่าจะทรงเห็นภาพในนิตยสารต่างประเทศภาพใด หากทรงพอพระทัย จะทรงประดิษฐ์ได้อย่างดีทั้งสิ้น แม้สนามกอล์ฟเล็กที่นิยมเล่นกันในยุคนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะทรงเป็นผู้ริเริ่ม พระปรีชาสามารถในด้านงานช่างงานประดิษฐ์ สะท้อนพระอัธยาศัยถึงการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ตลอดเวลา ทรงสามารถสร้างสรรค์งานได้ทุกสถานที่ ด้วยพระอารมณ์เบิกบาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ จุลจอมเกล้าฝ่ายในเมื่อทรงครองราชย์ ครบ ๒๕ ปี ในพระราชพิธีรัชดาภิเษก พุทธศักราช ๒๔๓๖ เช่นเดียวกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่สร้างพระราชทานฝ่ายหน้า เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติภายหลังทรงลาพระผนวช ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ เพื่อพระราชทานแก่ผู้ที่ได้บำรุงแผ่นดินที่มีความชอบสำหรับสืบตระกูลวงศ์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงดำรงตำแหน่งมหาสมณินิ และโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ทรงเป็นเจ้าพนักงาน ๑ พระองค์ ในบรรดา ๑๔ พระองค์ ครั้งนั้นทรงได้รับพระราชทาน ตราหัตถ์จุลจอมเกล้าฯ และต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ จึงได้รับพระมหากรุณาพระราชทาน ปฐมจุลจอมเกล้าฯ

พุทธศักราช ๒๔๔๒ ประกอบพระราชพิธีรัชมิ่งมงคลภิเษก ในมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จดำรงสิริราชสมบัติยาวนานยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดพระราชพงศาวดารก็ได้มีการตระเตรียมงานอย่างยิ่งใหญ่หลายประการ ในการสร้างพระบรมรูปทรงม้า เพื่อประดิษฐาน ณ ลานพระราชวังดุสิต ได้มี

การเชิญชวนประชาชนทั่วประเทศร่วมบริจาคทรัพย์ตามความศรัทธาของพลกนิกร ในครั้งนั้นเงินหลังไหลประดุจสายธาร ได้มากนับล้านบาทสามารถนำมาสร้างพระบรมราชานุสรณ์ คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้อีกแห่งหนึ่ง ในการนี้ได้เป็นที่ประจักษ์ว่า การเรียไรในขอบเขตพระบรมมหาราชวัง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ทรงรับหน้าที่ดำเนินการอย่างเข้มแข็ง

รัชกาลที่ ๖ ตำแหน่งอธิบดีฝ่ายใน ได้เปลี่ยนเป็นตำแหน่งอธิบดีบัญชาการฝ่ายใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา คงปฏิบัติราชการในตำแหน่งอธิบดีบัญชาการฝ่ายในสืบต่อมาและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เสด็จแปรพระราชฐานออกมาประทับที่พระราชวังพญาไทเป็นส่วนใหญ่ การดูแลความเรียบร้อยในพระราชวังหลวงจึงเป็นภารกิจที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา จะต้องดูแลและมีอำนาจสิทธิ์ขาด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงศ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔

รัชกาลที่ ๗ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา ยังคงปฏิบัติราชการในตำแหน่งอธิบดีบัญชาการฝ่ายในสืบต่อมา ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ สถาปนาพระเกียรติยศให้ทรงกรมเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน ดังประกาศพระบรมราชโองการ ดังนี้

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนากาลเป็นอดีตภาค ๒๔๗๐ พรรษาปัจจุบันสมัย สสสมพัตสรพุดคจิกายนมาศ อัมสרתินมงคลาวาร โดยกาลบริเวท

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก ๗๗๗ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา ได้ทรงรับตำแหน่งเป็นอธิบดีบัญชาการรักษาพระราชวังฝ่ายในตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติราชการโดยซื่อตรง กอปรด้วยพระวิริยะ อุตสาหะสามารถให้ราชการทั้งปวงในหน้าที่เรียบร้อยเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เพื่ออำนาจและหน้าที่ให้ทรงบังคับบัญชาราชการฝ่ายในมากขึ้นโดยลำดับ ก็ทรงสามารถสนองพระเดชพระคุณได้ตั้งพระราชประสงค์ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงยกย่องพระราชนานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าและพระราชทานเข็มอักษรพระนาม ซึ่งสร้างขึ้นพระราชทานเฉพาะผู้มีความชอบในการโดยเสด็จ หรือที่ได้รักษาการทางพระนครเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรป เพราะความดีที่ได้สนองพระเดชพระคุณมาในรัชกาลที่ ๕ ครั้นถึงรัชกาลแห่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภาทรงเป็นอธิบดีบัญชาการฝ่ายในทั่วทั้งพระราชนิเวศน์สถาน ก็ทรงปฏิบัติราชการต่อมาด้วยความโอบอ้อมอารีและมีได้ดูแลก่อคดีอย่างหนึ่งอย่างใดตลอดรัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทาน

เครื่องราชอิสริยาภรณ์จักรีวงศ์ เป็นพระเกียรติพิเศษในรัชกาลนั้นอีก มาถึงรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ดำรงตำแหน่งอธิบดีราชการฝ่ายใน ต่อมาก็ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณมาด้วยความซื่อสัตย์สามารถมั่นคงเหมือนหนหลังตลอดมาจนกาลบัดนี้ ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล ได้ทรงรับราชการฝ่ายใน ในตำแหน่งสำคัญมาโดยเรียบร้อยทั้ง ๓ รัชกาล และทรงพระปรีชาสามารถเป็นที่นับถือทั่วไปทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า สมควรจะทรงสถาปนาขึ้นเป็นต่างกรมผู้ใหญ่ฝ่ายใน เณลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อีก พระองค์ ๑ จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสรุปลิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล เป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี วรรคอุตสาหะ ทรงศักดินา ๑๕,๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล อริยคุณผลธนสารสมบุรณ์ วรเกียรติคุณ อุดลยศปรากฏสืบกาลนาน

ให้ทรงตั้ง เจ้ากรม เป็นหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ถือศักดินา ๖๐๐

ให้ทรงตั้ง ปลัดกรม เป็นขุนดุษฎีวิศิโย ถือศักดินา ๔๐๐

ให้ทรงตั้ง สมุหบัญชี เป็นหมื่นสมโนหวิจิตร ถือศักดินา ๓๐๐

ให้ผู้ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์ทั้ง ๓ ทำราชการในหลวง และในกรมตามอย่างธรรมเนียม เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชีในพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายในสืบไป ให้มีสุขสวัสดิ์เจริญ เทอญ” และในปี พ.ศ.๒๔๗๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องยศประกอบด้วย

๑. ทับหมากทองคำลงยา หุ้มไม้แดง หลังทับมีตรามงกุฎ

๒. กา กระบอกทองคำ มีถาดทองคำรอง ฝาภาคมิตรามงกุฎ สายสร้อยโยงปิดพวยกา

๓. พานหมากทองคำกลมเครื่องใน พร้อมด้วยจอกหมาก ชองพลู ผอบทองคำลงปริกประดับพลอย มีด้ามทองคำ

๔. ตลับภูทองคำลงยา มีสายสร้อยผีเสื้อทองคำ ไม้พระกรรณนก ไม้พระทนต์นก

๕. ชันน้ำทองคำ มีพานและจอกพร้อม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีบัญชาการฝ่ายใน ตลอดมาจนถึงปลายรัชกาล

นอกจากทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการเคร่งครัดแล้ว ทรงมีความยินดีที่จะส่งเสริม

เผยแพร่การจัดพิมพ์หนังสือที่เป็นประโยชน์ เช่น วรรณคดีไทย ในวโรกาสสำคัญ ๆ เพื่อ
 คำจุนการศึกษาของชาติส่วนหนึ่งด้วย

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบ
 ประชาธิปไตย พุทธศักราช ๒๔๗๕ เจ้านาย พระราชวงศ์ ได้รับการกระทบกระเทือนเป็น
 ส่วนใหญ่ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนคร
 สวรรค์วรพินิต ต้องเสด็จออกไปประทับ ณ ประเทศอินโดนีเซีย หรือ เกาะชวา พระเจ้า-
 บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ในฐานะทรงเป็น
 พระปิตุจฉาเจ้าผู้โกล้ด ได้ตามเสด็จด้วย ประทับ ณ เมืองบันดุง ครั้งนั้น มีเจ้านาย
 หลายพระองค์ตามเสด็จด้วย เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล
 กรมหลวงอุททองเขตขัตติยนารี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ประทับอยู่ ณ เมืองบันดุงเป็นเวลานาน ถึง ๑๓ ปี ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๕ ถึง ๒๔๘๘
 จึงเสด็จกลับประเทศไทย

ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี เป็นพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่ ที่
 ได้รับการขานพระนามถึงว่า “สมเด็จพระป้า” ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมรส ประกอบ
 พระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร วันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี
 ทรงรับหน้าที่ลาดพระที่และวางเครื่องเฉลิมพระราชมณเฑียร ร่วมกับพระองค์เจ้า-
 ประดิษฐาสารี ในฐานะพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงเป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระ-
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถวายพระพร อันเป็นงานพระราชพิธีสุดท้ายแห่งชีวิต
 ที่ทรงปฏิบัติสมนัสอย่างยิ่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี
 ประชวรพระโรคชรา ล้นพระชนม์ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ วันศุกร์ที่ ๑๘ กรกฎาคม
 พุทธศักราช ๒๕๐๑ เวลา ๒๑.๓๐ น. สิริรวมพระชันษา ๙๔ ปี ๒ เดือน ๕ วัน

เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

บุคคลสำคัญที่นำมาสวดดีเสนาในวันนี้เป็นเจ้าหญิงแห่งนครเชียงใหม่ในตระกูล ณ เชียงใหม่ คือ เจ้าเทพกัญญา ซึ่งได้จากนครเชียงใหม่ลงมาสร้างเกียรติประวัติไว้ในกรุงเทพมหานครตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๔ อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ เหตุที่ลงมาในครั้งนั้น ก็เพราะพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๗ ได้ทรงส่งเจ้าทิพเกสร ธิดาเจ้าน้อยมหาพรหมและเจ้าอุบลวรรณา ลงมารับราชการฝ่ายใน ซึ่งก่อนเจ้าทิพเกสรจะออกเดินทางได้ทูลขอต่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้ทรงส่งเจ้าเทพกัญญาผู้มีความดีเป็นน้องลงมาด้วย “เพื่อเป็นเพื่อนเห็นหน้ากัน” พระเจ้าอินทวิชยานนท์ทรงอนุโลมตามด้วยพระเมตตา

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ก่อนที่จะกล่าวถึงชีวประวัติและงานของเจ้าเทพกัญญา ขอทำความเข้าใจกับท่านผู้ฟังด้วยเรื่องการออกนามเจ้าทั้งสี่คือ เจ้าทิพเกสร เจ้าเทพกัญญา เจ้าน้อยมหาพรหมและเจ้าอุบลวรรณา โดยมีได้ระดับชั้นของเจ้าไว้ด้วยนั้น เป็นไปตามพระราชนิพนธ์เรื่อง “ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงไว้ตอนหนึ่งว่า “ซึ่งแลเห็นอยู่ทุกวันนี้ เมืองเชียงใหม่ก็ดี เมืองหลวงพระบางก็ดี ไม่ได้นับเป็น ชั้นว่าเจ้าอย่างไร ชั้นใด สุดแต่เป็นเชื้อสายในราชตระกูลก็เรียกว่า เจ้า ทั้งสิ้น”

เจ้าเทพกัญญา เป็นธิดาคนที่ ๔ ของเจ้าอุตรการโกศล (เจ้าน้อยเทพวงศ์) และแม่เจ้าคำเอื้อย ณ เชียงใหม่ เกิดเมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๒๓ ที่บ้านสันป่าข่อย ปัจจุบันเป็นที่ตั้งหน่วยทหารจังหวัดทหารบกเชียงใหม่ค่ายกาวิละ เมื่อลงมากรุงเทพฯ พร้อมกับเจ้าทิพเกสรนั้นเจ้าเทพกัญญามีอายุประมาณ ๑๑ ปีเศษ ครั้นต่อมาเจ้าทิพเกสรก็มีพระโอรส คือ พระองค์เจ้าดิถลกนพรัฐ ซึ่งเป็นเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีพระองค์แรกที่มีเจ้าจอมมารดาเป็นเจ้าเชียงใหม่ ส่วนพระองค์เจ้าดิถลกนพรัฐ นั้นทรงได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นสรวิไชยนรบดีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๕ แต่ก็สิ้นพระชนม์ ในปีที่ทรงได้รับการสถาปนา พระชันษา ๒๕ ปี

เนื่องจากเจ้าเทพกัญญาลงมาอยู่ด้วยเจ้าจอมมารดาทิพเกสรแต่อายุน้อย ดังกล่าวแล้ว เจ้าจอมมารดาทิพเกสรจึงดูแลและทูลถามสั่งเสริมเป็นอย่างดี โดยให้ศึกษาหนังสือไทยและเรียนดนตรี โดยเฉพาะการดนตรีนั้น เรียนขอสามสาย ชั้ต้นเรียน

กับคุณครูหม่อมผิว ในเจ้าพระยานรรัตนราชมานพ (โต) และเรียนต่อชั้นสูงกับพระยา
ประธานศุภยศ (แปลก ประธานศุภยศ) บ้านตรอกไข่ เสาชิงช้า จนมีความสามารถ
และช่างอยู่ใต้วงดนตรีของเจ้าจอมมารดาทิพเกสร

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการถ่ายรูปและทรง
ชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนเจ้าจอม ให้ประกวดประชันการถ่ายรูปเป็นการใหญ่
ถึงปีใหม่ก็นิยมส่งบัตร ส.ค.ส. เป็นรูปถ่ายต่าง ๆ ถวายพระพรและอวยพรกันและกัน
เกือบจะเป็นราชประเพณีและประเพณี เจ้าจอมมารดาทิพเกสรได้ส่งเจ้าเทพกัญญาเข้า
เรียนวิชาการถ่ายรูปกับนาย โรเบิร์ต เลนซ์ ช่างถ่ายรูปชาวเยอรมัน เป็นเวลา ๒ ปี ซึ่งได้
รับการยกย่องว่าเป็นช่างถ่ายรูปฝีมือเยี่ยมในสมัยนั้น และมีร้านตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับ
โรงภาพยนตร์เฉลิมกรุง ปัจจุบันเป็นร้านแว่นตาชื่อ “แว่นตาเฉลิมกรุง” สามารถดำเนินการ
เกี่ยวกับถ่ายรูปได้เป็นอย่างดี เจ้าจอมมารดาทิพเกสร จึงได้จัดตั้งห้องถ่ายรูปและล้างอัด
ขึ้นในตำหนักเพื่อสนับสนุนให้เจ้าเทพกัญญามีความชำนาญยิ่งขึ้นและมีรายได้เพิ่มขึ้น
ด้วยเพราะได้มีโอกาสถ่ายรูปเจ้านายฝ่ายในและงานพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรับ
งานของนายโรเบิร์ต เลนซ์ ผู้เป็นครูซึ่งประสงค์จะได้ภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบริเวณวัง
ของเจ้านายฝ่ายในอีกด้วย และด้วยเหตุนี้เจ้าเทพกัญญาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นช่าง
ถ่ายรูปหญิงไทยที่มีอาชีพทางนี้เป็นคนแรก

แต่อย่างไรก็ตาม ในตอนกลางอายุเจ้าจอมมารดาทิพเกสรเริ่มป่วยกระเสาะ
กระแสะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาให้พักผ่อนรักษาตัว
และมีพระบรมราชานุญาตให้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ตามแต่จะปรารถนา โดยโปรดเกล้าฯ
ให้จัดขบวนเรือกลไฟและเรือปดิกินำไป หากมีความประสงค์จะไปทางทะเลก็โปรดเกล้าฯ
ให้ใช้เรือหลวงมกุฎราชกุมาร เช่น ไปตามจังหวัดชายทะเลฝั่งตะวันออกเป็นต้น บางครั้ง
ก็โปรดเกล้าฯ ให้พักแรมที่อ่างศิลาจังหวัดชลบุรี ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยพระ
บรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมถึงที่นั้นบ่อยครั้ง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้
พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าดิไลกนพริฐ ซึ่งขณะนั้นทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศเยอรมันนี้
ได้เสด็จกลับมาเยี่ยมพระมารดาถึงอ่างศิลา ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาที่พระราชทานแก่
เจ้าจอมมารดาทิพเกสรอย่างลึกซึ้งเป็นที่สุด เจ้าเทพกัญญาติดตามประทับประคองพี่
สาวไปทุก ๆ แห่งด้วยความรักและความเป็นห่วง แต่อาการป่วยของเจ้าจอมมารดาทิพ-
เกสรคงทรุดหนักลงจนหมดหวังที่จะหาย พระราชชายา เจ้าดารารัศมี พระธิดาของ
พระเจ้าอินทวิชยานนท์และพระเทวีแม่เจ้าเทพไกรสร ซึ่งลงมารับราชการฝ่ายใน ใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในภายหลัง คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้ขอรับ
อุปการะเจ้าเทพกัญญาสืบต่อไป

ภายหลังจากที่เจ้าจอมมารดาทิพเกสรถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าเทพกัญญาก็เข้ามาอยู่
ในพระอุปถัมภ์ของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี และคงทำหน้าที่เป็นช่างภาพฝ่ายใน

ติดต่อกันมาโดยลำดับและทุก ๆ ปี ที่มีงานออกร้านหลวงที่วัดเบญจมบพิตร เจ้านายจะต้องไปตั้งร้านขายสรรพสินค้าต่าง ๆ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีทรงออกร้านถ่ายรูปซึ่งถ่ายและอัดรูปให้เดี่ยวนั้น โดยมีเจ้าเทพกัญญาเป็นช่างประจำ ปรากฏว่าร้านถ่ายรูปร้านนี้มีผู้เข้าชมกันมากทุกปี

ถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ เจ้าเทพกัญญากราบบังคมทูลลาพระราชชายา เจ้าดารารัศมีออกมาอยู่ “เรือนนอก” เพื่อสมรสกับนายพันตำรวจโท พระราญฤทธิ์ชน (แม่ัน บุรณะพิมพ์) ผู้บังคับการตำรวจภูธรกรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นมียศเป็นนายร้อยตำรวจเอกมีราชทินนามว่า ขุนราญฤทธิ์ชน และมีหน้าที่คอยคุ้มครองขบวนเรือที่เจ้านายชอบเสด็จประพาสในน่านน้ำภาคกลาง เช่น สุพรรณบุรี ผักไห่ พุ่งหันทรา และทุ่งมหาธาตุ เนื่อง ๆ

เจ้าเทพกัญญา ได้เปลี่ยนนามสกุลจาก ณ เชียงใหม่ มาเป็นบุรณะพิมพ์ และมีชีวิตสมรสที่ผาสุกราบรื่นมาโดยตลอดเป็นเวลา ๑๒ ปี นายพันตำรวจโท พระราญฤทธิ์ชน ซึ่งได้ย้ายมาเป็นผู้บังคับการกองคดีกรมตำรวจในกรุงเทพมหานครและได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หลังวัดสังเวชวิศยาราม บางลำภูแล้ว ก็ได้ถึงแก่กรรมลง ขณะที่บุตรคนสุดท้ายมีอายุเพียง ๔ ปี เจ้าเทพกัญญาก็มิได้ทอดทิ้งดำรงชีวิตด้วยความมานะอดทนเลี้ยงดูบุตรธิดาที่มีอยู่ถึง ๔ คน ให้เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง ยิ่งกว่านั้นยังคงปฏิบัติงานถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ด้วย ความจงรักภักดีและด้วยความเข้มแข็งเท่าที่มีโอกาสกระทำได้ เจ้าเทพกัญญาเป็นครุตนตรีซึ่งมีความชำนาญเท่ากับการถ่ายรูป

เป็นช่างภาพหลวงประจำขบวนเสด็จพระราชชายา เจ้าดารารัศมีเสด็จนครเชียงใหม่

ภายหลังจากที่เจ้าเทพกัญญาสมรสแล้วไม่นานและเริ่มตั้งครุภักดิ์แล้ว พระราชชายา เจ้าดารารัศมีได้กราบบังคมทูลลาสมเด็จพระบรมราชสวามีขึ้นไปเยี่ยมนครเชียงใหม่และพระประยูรญาติเพราะตั้งแต่เสด็จลงมารับราชการฝ่ายในแล้วยังมิได้เคยเสด็จและการเสด็จครั้งนี้จะเสด็จขึ้นไปพร้อมกับพระเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๘ ซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างพระชนนีที่ลงมาเผ่าทูลละอองธุลีพระบาทเมื่อทรงได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว พระราชชายา เจ้าดารารัศมีก็เสด็จออกจากกรุงเทพฯ ในวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑ โดยเสด็จขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟสามเสน ถึงสถานีรถไฟปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นที่สิ้นสุดของทางรถไฟสมัยนั้นแล้วประทับเรือพระที่นั่งแก่งประพาสต่อไปจนถึงนครเชียงใหม่ วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ และเสด็จกลับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จโดยเรือยนต์พระที่นั่งมารับพระราชชายา เจ้าดารารัศมีที่จังหวัดอ่างทองแล้วนำมาประทับแรม ณ พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การเสด็จนครเชียงใหม่ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีครั้งนี้รวมเวลาประมาณ ๕ เดือนเศษ เจ้าเทพกัญญาได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นช่างภาพประจำ โดยเสด็จไปด้วยทั้งไปและกลับ เมื่อกลับมาถึงพระราชวังบางปะอินแล้ว พระราชชายาเจ้าดารารัศมีรับสั่งด้วยพระเมตตาว่า “ห้องแก่มาแล้วไม่ต้องลงไปส่งถึงกรุงเทพฯ” จึงได้สิ้นสุดภาระหน้าที่ถ่ายภาพ การทำหน้าที่ถ่ายภาพครั้งนี้ทำให้ได้ภาพสำคัญ ๆ ต่าง ๆ เช่น ภาพชาวเชียงใหม่จัดการรับพระขวัญและสมโภชอย่างใหญ่โตมโหฬาร ภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับพระขวัญด้วยสร้อยพระกรฝังเพชร และการสถาปนาขึ้นเป็นพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ซึ่งภาพบันทึกเหตุการณ์สำคัญ ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องตรงตาจริงใจทั้งชาวเชียงใหม่และชาวบางปะอิน

รับอุปการะบุตรหลานญาติพี่น้องชาวเชียงใหม่

หน้าที่นี้ เจ้าเทพกัญญารับภาระหน้าที่แทนพระราชชายาเจ้าดารารัศมี กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เจ้าแก้วนารีรัฐพระเชษฐาของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรับพระราชทานตำแหน่งเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ และเป็นองค์สุดท้าย พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้กราบถวายบังคมลาเพื่อคืนกลับไปประทับ ณ นครเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เสด็จกลับนครเชียงใหม่พร้อมกับเจ้าแก้วนารีรัฐ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่ก่อนเสด็จพระราชชายา เจ้าดารารัศมีได้รับสั่งให้เจ้าเทพกัญญาช่วยรับภาระดูแลเอื้อเฟื้อแก่ลูกหลานชาวเชียงใหม่ที่ลงมาและจะลงมาศึกษาในกรุงเทพฯ ทั้งชายหญิง ทั้งที่เป็นเจ้าและสามัญชนรวมทั้งภิกษุสามเณรที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงปฏิบัติมาแต่เดิม เจ้าเทพกัญญารับปฏิบัติด้วยดีโดยมิได้คิดค่าตอบแทนอย่างใดทั้งสิ้น จนบ้านที่หลังวัดสังเวชวิทยารามเป็นศูนย์ติดต่อของชาวเชียงใหม่ไปโดยปริยาย

เป็นที่ปรึกษาของพระราชชายา เจ้าดารารัศมีในทางธุรกิจบางประการ

เรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับตลาดวโรรส ซึ่งเป็นตลาดของต้นตระกูลเชียงใหม่ติดต่อกันมาโดยลำดับ ครั้นพระราชชายา เจ้าดารารัศมีเสด็จกลับไปประทับ ณ นครเชียงใหม่ ทรงทราบว่าตลาดสำคัญแห่งนี้อาจจะตกเป็นของเจ้าของเงินที่ได้ให้กู้มาช่วยแก้สถานการณ์ของตลาด แม้พระเชษฐาจะเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่อยู่ในขณะนั้น แต่พระราชชายา เจ้าดารารัศมีไม่มีพระประสงค์จะรบกวน จึงโปรดให้เจ้าเทพกัญญาขึ้นไปเฝ้าปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขสถานการณ์โดยขอให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขอพระราชทานยืมเงินพระคลังข้างที่ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีทรงเห็นดีด้วยและ

ทรงมอบให้เจ้าเทพกัญญาจัดการโดยตลอด การทั้งปวงสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยืมเงิน พระคลังข้างที่ได้และให้ผ่อนส่งเป็นระยะยาว เจ้าเทพกัญญาได้นำเงินขึ้นไปถวาย แล้ว ถวายคำปรึกษาหารือแก้ไข ตลอดจนการจัดการบริหารตลาดให้เป็นรูปบริษัท ในที่สุด ตลาดวโรรสก็คืนกลับมาเป็นของพระญาติของพระราชชายา เจ้าดารารัศมีดังเดิม

เป็นครูสอนดนตรี

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เจ้าเทพกัญญาเมื่อลงมาอยู่กรุงเทพฯ ใหม่ ๆ และเข้ารับการศึกษาภาษาไทย และเรียนดนตรี โดยเฉพาะการเรียนซอสามสาย ซึ่งได้ เรียนเบื้องต้นกับคุณครูหม่อมผิว ในเจ้าพระยานรรัตนราชมานพ (โต) แล้วเรียน ขึ้นสูงขึ้นไปกับพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) จนข้าของ พระยาประสานดุริยศัพท์ผู้นี้เป็นนักดนตรีและเป็นครูดนตรีเป่ปาทย์มีชื่อเสียงมากในสมัย รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ เคยเดินทางไปแสดงฝีมือที่ประเทศอังกฤษและยุโรป โดยเฉพาะที่อังกฤษได้เดี่ยวขลุ่ยหน้าพระที่นั่งถวายสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระบรมราชินีแห่งอังกฤษ จนทรงลูกจากที่ประทับมารับสั่งถามว่า “เวลาเป่าหายใจบ้าง หรือไม่ เพราะเสียงขลุ่ยดังกังวานตลอดเวลา” พระยาประสานดุริยศัพท์ผู้นี้โดยปกติแล้ว ไม่ยอมสอนดนตรีแก่ผู้มาขอเรียนง่าย ๆ สำหรับเจ้าเทพกัญญาท่านเต็มใจสอนให้ เพราะ เห็นว่าทำที่อันอ่อนน้อม การคอนซอ การประ การรูดนิ้ว และการเดินคันชัก นอกจากนี้ ก็คือความเป็นผู้ดีมีสกุลและน้ำใจสงบเยือกเย็น เจ้าเทพกัญญานอกจากจะเชี่ยวชาญ เรื่องซอสามสายแล้ว ยังมีความชำนาญในดนตรีโดยทั่ว ๆ ไปและร่วมในวงดนตรีของ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีในภายหลัง

การสอนหรือการถ่ายทอดดนตรีโดยทั่วไปนั้น เจ้าเทพกัญญามีลูกศิษย์มิใช่น้อย ตามหลักฐานปรากฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา ได้ทรงส่ง ข้าหลวงหลายคนมารับการสอนเป็นเวลานาน ส่วนการสอนซอสามสายนั้นได้สอน บุคคลสำคัญ ๆ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนคร- สวรรค์วรพินิตและพระยาภูมิเสวิน (จิตร จิตตเสวี) โดยเฉพาะพระยาภูมิเสวิน นั้น ใน หนังสือ “ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิทางศิลป” ของกรมศิลปากรได้กล่าวถึงการเรียนซอสามสาย ของท่านว่า “ได้เรียนซอสามสายกับเจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ตามคำแนะนำของ พระยาประสานดุริยศัพท์ เป็นเวลา ๔ ปี จนท่านได้ชื่อว่า มีฝีมือเป็นเอกทางซอสามสาย อีกผู้หนึ่ง”

เจ้าเทพกัญญา บุรณะพิมพ์ ได้บำเพ็ญงานให้เป็นประโยชน์แก่ราชการแก่ผู้มีพระคุณ แก่ครอบครัว และแก่บุคคลอื่นมาโดยลำดับ ในบั้นปลายของชีวิตก็ได้บำเพ็ญกุศลถวายวัดสังเวชวิศยารามอันเป็นวัดใกล้บ้านเป็นประจำ จนกระทั่งถึงการอวสานแห่งชีวิตด้วยโรคชราและความดันโลหิตสูง เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๓ สิริอายุได้ ๘๑ ปี

ออกอากาศ

ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๓๘

พระนางเชอลักขมีลาวัณ

นางสายไหม จบกาศึก เรียบเรียง

ราชสกุลในมหาสาขแห่งบรมราชวงศ์จักรี ที่มีเกียรติคุณด้านการแสดง นาฏดุริยางคศิลป์ ซึ่งได้หล่อหลอมทุกคนในราชตระกูล ให้มีสายพระโลหิตเป็นศิลปิน เป็นกวี และเป็นนักอักษรศาสตร์ ให้มีความสามารถต่าง ๆ กัน ราชสกุลนั้นคือ ราชสกุล “วรวรรณ” การที่คลุกคลีอยู่กับงานการแสดง ย่อมมีอิสระเสรีทางความคิดอย่างก้าวหน้า ทันสมัยนิยม มีความกล้าหาญในการแสดงออก จึงกล่าวขานกันว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ชาวราชสกุลวรวรรณจะมีความร่าเริง มีความสุข และอบอุ่นยิ่งกว่า ราชสกุลใดๆ ผู้ทรงเป็นต้นราชสกุลนี้ คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กับเจ้าจอมมารดาเขียนผู้มีฉายาว่า “อิเหนาใหญ่”

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นศิลปินยิ่งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้สร้างโรงละครที่เรียกว่า ละครปริดาไลย ทรงแต่งบทละคร บทเพลง แสดงเป็นที่นิยมชื่นชอบอย่างกว้างขวาง ทรงดัดแปลง ให้การแสดงสอดคล้องกับสากลสมัย พระโอรสพระธิดา ซึ่งทรงปรีชาสามารถในการแสดง และการประพันธ์หลายพระองค์ อาทิ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณไวทยากร กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัลลภาเทวี และ พระนางเชอลักขมีลาวัณ

พระนางเชอลักขมีลาวัณ ทรงได้รับสถาปนาเป็น พระนางเธอ ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า เนื่องด้วยเพราะพระปรีชา สามารถในการแสดงละครเป็นที่ถูกพระราชมติและเป็นที่สนทนสนหาอย่างยิ่ง จึง เห็นสมควรเชิญพระประวัติมาแสดงไว้ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลสำคัญต่อวงการ บันเทิงสมัยใหม่ของชาติในระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยทรงสร้างนักแสดงที่ เชิดชูเกียรติภูมิศิลปินไทยยุคปัจจุบันไว้หลายคน

พระนางเชอลักขมีลาวัณ เป็นพระธิดาพระองค์ที่ ๑๘ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิง พรรณพิมล วรวรรณ หม่อมหลวงตาด จากราชสกุลมนตรีกุล เป็นพระมารดา ประสูติ ณ วังวรวรรณ แพร่งนรา เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ มีพระนามเล่นว่า “ติ้ว” เมื่อยัง

ทรงพระเยาว์เจ้าจอมมารดาเขียน ซึ่งเป็นท่านยา เป็นผู้บำรุงเลี้ยงดูให้การศึกษาอบรมทั้งวิชาหนังสือและการฝึกละคร เมื่อเจริญวัยขึ้น เสด็จไปศึกษาวิชา ณ วังบางขุนพรหม ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นสถานที่ให้การศึกษาบรรดาเจ้านายหลายพระองค์ มีการฝึกสอนประดุจเป็นมหาวิทยาลัย เพราะได้จ้างครูชาวต่างประเทศมาสอนภาษาให้มีความรู้อย่างจริงจัง สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ทรงอำนวยการ

พระนางเฮอลักซ์มีลาวัณ ขณะดำรงพระอิสริยยศ หม่อมเจ้าหญิงพรรณพิมล มีแววพระปรีชาสามารถในด้านการแสดงและการประพันธ์เนื่องตามบรรพบุรุษ เพราะมีสายพระโลหิตศิลปินทั้งพระบิดาและพระมารดาเฉพาะพระมารดาที่เป็นเชื้อสายราชสกุลมนตรีกุลซึ่งสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ศิลปินคู่พระทัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เมื่อมาได้รับการอบรมทั้งวิชาหนังสือและการแสดง ประกอบกับทรงมีพระบุคลิกลักษณะคล่องแคล่วว่องไว พระสติปัญญาฉลาดอาจหาญในการแสดงออก ส่งให้ทรงประสบความสำเร็จในเรื่องการแสดงเป็นที่ชื่นชอบแก่ผู้ชม เมื่อพระชันษา ๑๖ ปี ได้กลับมาประทับที่วังแพร่่งนากับพระบิดา ได้ศึกษาวิชาอักษรศาสตร์จากพระบิดาเป็นส่วนใหญ่ สามารถนิพนธ์คำประพันธ์โคลงกลอนได้อย่างเนียนคม นอกจากนั้นยังสามารถเขียนภาพวาดภาพได้งดงาม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านเมืองได้เปลี่ยนไปตามสมัยนิยมหลายประการ เช่น ตั้งกองเสือป่า สร้างเมืองดุสิตธานี เพื่อให้ประชาชนรู้จักประชาธิปไตย ชักชวนประชาชนให้มีส่วนร่วมในกิจการของบ้านเมือง ให้เสรีภาพในการเขียน แสดงความคิดเห็นทั้งการเมืองและการปกครอง พระเจ้าแผ่นดินเป็นทั้งศิลปินและนักอักษรศาสตร์ ทรงพระราชนิพนธ์ทั้งบทละครและแปลบทละครต่างประเทศเผยแพร่เป็นช่วงทำงานด้านการแสดงละครแผนใหม่แพร่เข้ามาสู่บ้านเมือง ซึ่งนักแสดงจากคณะปรีดาลัยของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์สนองพระราชประสงค์ได้อย่างดี พระธิดาพระองค์แรก คือ หม่อมเจ้าหญิงวัลภาเทวี หรือท่านหญิงขาว หรือท่านหญิงเตอะ ทรงรอบรู้ในการสมาคมแผนใหม่ ได้เป็นกุลสตรีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยที่สามารถทั้งการแสดง การเขียนภาพประกวด และการเล่นไพ่บริดจ์ ทรงประกาศพิธีหมั้นและจัดงานฉลองอย่างเอิกเกริก ณ วังสระปทุม การหมั้นดำรงอยู่เพียง ๘ เดือนเศษก็ทรงถอน เมื่อทรงได้เห็นพระปรีชาสามารถของหม่อมเจ้าหญิงพรรณพิมล พระชนินุฎกนิ ที่แสดงละครเป็นนางเอกได้ถูกอภัยยศหลายเรื่อง

การแสดงละครในรัชกาลที่ ๖ จะแสดงในหมู่ข้าราชการสำนัก ต่อมาได้เปลี่ยนผู้แสดงเป็นชายจริงหญิงแท้ โปรดเกล้าฯ ให้พระนางเฮอลักซ์มีลาวัณแสดงเป็นนางเอก เรื่องที่มีชื่อโด่งดังมาก คือ เรื่องกุลโลบาย เรื่อง The Royal Family เป็นละครพูดที่แปลมาจากบทละครของเชคสเปียร์ กวีเอกของอังกฤษ ละครหลายเรื่องโดยเฉพาะ เรื่อง

วิวาห์พระสมุทร ทรงเป็นเจ้าหญิงอันโดรเมดา เป็นที่ถูกใจผู้ชมอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนพระนามจาก “พรรณพิมล” ใหม่ว่า “ลักษมีลาวัณ”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาพระอิสริยยศเป็น พระองค์เจ้า ขณะนั้น พระชันษา ๒๒ พรรษา ดังมีประกาศ ดังนี้

“มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ประกาศให้ทราบทั่วกัน

ด้วยทรงพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าหญิงลักษมีลาวัณ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นที่พอพระราชหฤทัย สมควรดำรงตำแหน่งเป็นพระองค์เจ้า พระองค์หนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาหม่อมเจ้าหญิงลักษมีลาวัณขึ้นเป็นพระองค์เจ้า มีค่านำพระนามว่า พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพัฒนามงคลทุกประการ

ประกาศ ณ วันที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๔ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน”

ครั้นต่อมาอีก ๕ เดือนเศษ โปรดสถาปนา เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า-ลักษมีลาวัณ ในวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๔๖๔ และในปลายปีนั้น ก็สถาปนาขึ้นเป็น พระนางเธอลักษมีลาวัณ ความว่า

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๖๔ พรรษา ปัจจุบันสมัย โสณสังวัจจร สิงหาคมมาส สัตตวิสติมสูตรทิน รวิวารบริเนทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริว่า พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักษมีลาวัณ รับราชการสนองพระเดชพระคุณและประพฤติพระองค์เรียบร้อยดี เป็นที่ต้องพระราชอัธยาศัย และเป็นทีไว้วางพระราชหฤทัย บัดนี้สมควรเลื่อนพระอิสริยยศสูงขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า-ลักษมีลาวัณ ขึ้นเป็นพระนางเธอลักษมีลาวัณ จงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิพัฒนามงคล วิบุลยศุภผล ทุกประการ เทอญ”

ความสนทนาระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีต่อพระนางเธอลักษมีลาวัณนั้นประจักษ์แจ้งใน พระราชหัตถเลขา ได้ตอบกันดังนี้

“ให้แม่ตัวพร้อมด้วยดวงจิต และขอฝากชีวิตและความสุขไว้ด้วย” และทรงพระนิพนธ์ตอบดังนี้

“อันพระองค์ทรงฝากพระชีพไว้ หม่อมฉันขอรับใส่ดวงจิต
 อีกทรงฝากความสุขทุกชนิด ขอถวายไม่คิดขัดจ้านง
 อะไรเป็นความสราญวานรับสั่ง จะถวายได้ดังประสงค์
 ขอแต่เพียงทรงเลี้ยงให้เที่ยงตรง อย่าพลักส่งเข้าขังวังหลวงเอย”

คำว่า “วังหลวง” มีความหมายว่า ทั้งข้างหยาบข้างและถูกคุมขังไว้ใน
 พระบรมมหาราชวัง

ความรักความผูกพันที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อ
 พระนางเธอลักษมีลาวัณนั้นมีประจักษ์พยานที่ลึกซึ้ง คือ อาศิรวาทในงานพระราชพิธี
 รับพระสุพรรณบัฏ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นกาพย์และฉันท์ สรรเสริญยอ พระลักษณะ
 ของสตรีที่เป็น “มิ่งมเหสี” พระราชทานแก่ผู้มาในงานอย่างน่าชื่นชม โดยพิมพ์เป็นสอง
 ชนิด ๆ หนึ่งเป็นสมุดพกแบบสมุดข่อยพิมพ์ลายพระหัตถ์จากแม่พิมพ์ มีซองแพรใส่
 ที่ฝาปิดซองเป็นตราชिरารุท หน้าซองเป็นชื่ออาศิรวาท รอบ ๆ ซองระบายดินเงิน และ
 สายดินเงินพันรัดสำหรับพระราชทานเจ้านาย ส่วนอีกชนิดหนึ่งเป็นหนังสือ ๘ หน้ายก
 ตัวเรียงธรรมดา ปกแข็งหุ้มแพรเหลืองเงินทอง ข้อความเหมือนกัน สำหรับพระราชทาน
 บุคคลทั่วไป ทรงพรรณนาไว้บางตอน ดังนี้

“แต่ตั้งได้สวามิฉัน	แทบนื้อนงค์
เป็นคู่หมั้นกันมา	
ไม่เคยขัดข้องอ้อ	แม้สักเวลา
มีแต่ประนอมถนอมใจ	
น้องได้สำแดงแจ้งให้	ที่รู้แนใน
จิตว่าจะสุขยืนนาน	
แลเห็นคุณน้องไพศาล	พี่จึงจัดงาน
เฉลิมพระยศใหญ่ถนัด	
ให้รับสุพรรณบัฏ	อีกเครื่องพระยศจัด
ประจำตามแบบนิยม	
อิสริยาภรณ์อุดม	
ราชตระกูลพูนยศ	
ประกาศพระเกียรติปรากฏ	ว่าพี่สมมต
น้องเป็นมิ่งนารี	
ผู้จะได้เป็นมเหสี	ครองคู่คู่พี่
ประดับประเทศเขตไทย”	

พระนางเธอลักษมีลาวัณเป็นมเหสีคู่พระบารมี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนองพระเดชพระคุณหลายประการ ทั้งเรื่องงานนิพนธ์และการแสดงละคร ในตอนปลายจะด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ ทั้งสองพระองค์ได้ทรงแยกจากกัน เป็นความขมขื่นพระทัยในพระนางเธอลักษมีลาวัณอย่างยิ่ง พิจารณาจากคำปลอบพระขวัญที่พระบิดาแต่งกลอนประทาน ดังนี้

“รูปพ่อวรรณให้วันเกิด	อุ่นใจเกิดลูกรักลักษมี
ถึงแม่ไร้ใครพนอพยยังมี	ร่วมชีวิตก็ลูกผูกหัวใจ
เชิญองค์ทรงเสวยมเจียมจจริต	บรรโลมจิตต์เริงมย์สมสมัย
จะชนมียืนขึ้นชีวันประกันภัย	ทั้งช่วยให้พ่อชราปรีดาเอย”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงใช้เวลาว่างประพันธ์บทกวี และบทละครจำนวนมาก ได้แก่เรื่อง หาเหตุหึง เบอร์หก ปรีดาลัย อ่อน พาเรต มีพระนามแฝงว่า “ปัทมะ” นอกจากนั้นทรงนิพนธ์งานร้อยแก้ว เช่น เรื่องชีวิตหวาม เรือนใจที่ไร้ค่า ยิ่งรัก เป็นต้น

ส่วนเรื่องการแสดง ทรงตั้งคณะละครขึ้นคณะหนึ่ง ชื่อว่า “ปรีดาลัย” เป็นการสืบต่อจากงานของพระบิดา ทรงปฏิบัติการแสดงเป็นอย่างชายจริงหญิงแท้ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ มีการร้องเพลงทำนองเพลงไทยสากล ใช้ดนตรีเครื่องฝรั่งวงใหญ่ ประกอบด้วยผู้แสดง ๔๐ คนได้ ประยุกต์การแสดงจากคณะปรีดาลัยของพระบิดา ให้เป็นยุคใหม่ มีการร่ำเบิกโรงด้วยฉากที่สวยงาม ทรงนำพระนิพนธ์เก่าของพระบิดาบ้าง ของ น.ม.ส. บ้าง ของพระเชษฐา หม่อมเจ้าจิวกกร วรวรรณบ้าง แม้พระองค์เองก็ทรงนิพนธ์ด้วย จัดการแสดงหลายแห่ง ที่ศาลาเฉลิมกรุง เฉลิมนคร นาครเกษม ทรงคลุกคลีอยู่กับงานบันเทิง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ กล่าวได้ว่าสร้างสรรค์ศิลปิน และเบิกทางวางฐานงานบันเทิงไว้อย่างมั่นคง การแสดงละครของคณะปรีดาลัยจะทรงฝึกซ้อมด้วยพระองค์เองทรงประดิษฐ์ทำท่าเครื่องแต่งกายให้สอดคล้องอย่างสวยงามน่าชื่นชม แม้เมื่อเริ่มมีละครโทรทัศน์เกิดขึ้นในประเทศไทยยุคต้นๆ นักแสดงรุ่นใหม่ๆ ได้เฝ้าขอประทานคำแนะนำเสมอๆ

พระภารกิจที่น่าสรรเสริญอีกส่วนหนึ่งคือ โปรดการจัดงานบันเทิง โดยเฉพาะการแสดงละครเพื่อหาทุนในงานกุศลและกิจกรรมของราชการเป็นประจำ เช่น จัดให้แก่ กองทัพเรือ จัดในงานฉลองรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ในบั้นปลายทรงถูกคนร้ายลอบปลงพระชนม์ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๐๔ พระชนม์ ๖๖ พรรษา

เฉลิมพระเกียรติ
พระราชวงศ์ฝ่ายใน
เล่ม ๕